

TIEDEKULTTUURIEN TASA-ARVO TUTKIMUKSEN ARVIOINNISSA

**Tutkimuksen kokonaisarvioinnin analyysi yhteiskuntatieteiden
näkökulmasta**

Ville Keiski

Pro gradu-tutkielma

Valtio-oppi

Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2012

TIIVISTELMÄ

Tiedekulttuurien tasa-arvo tutkimuksen arvioinnissa
Tutkimuksen kokonaisarvioinnin analyysi yhteiskuntatieteiden näkökulmasta
Ville Keiski
Valtio-oppi
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaajat: Marja Keränen, Jussi Välimaa
Syksy 2012
Sivumäärä: 76

Tutkimuksessa tarkastellaan Jyväskylän yliopistossa vuosina 2010 ja 2011 suoritettua tutkimuksen kokonaisarviointia. Tarkoituksena on selvittää, onko kokonaisarviointi ollut tasa-arvoinen, kun sitä tarkastellaan erilaisten tiedekulttuurien näkökulmasta. Tasa-arvoisuus on otettu kokonaisarvioinnissa yhdeksi johtavaksi periaatteeksi. Tutkimuksen aineistona on tutkimuksen kokonaisarvioinnin arviointiraportti, josta analyysin kohteeksi on valittu raportin yleinen ohjeistus sekä yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen arvioinnin osuus.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä on Michel Foucault'ltä lähtöisin oleva hallinnallisuuden teoria. Teorian avulla huomio voidaan kiinnittää ensinnäkin ajattelun ja hallinnan suhteeseen. Tällöin voidaan tarkastella niitä historiallisia prosesseja, joiden myötä erilaiset arviointikäytännöt ovat saavuttaneet nykyisen asemansa länsimaisten yhteiskuntien hallinnassa. Toiseksi teorian avulla arviointikäytäntöjä voidaan tarkastella erityisinä hallinnan tekniikoina. Tällöin arviointia ei nähdä pelkästään toimintana, jolla mitataan sitä, kuinka hyvin arvioinnin kohde toimii määriteltujen tehtävien mukaisesti. Sen sijaan kun arviointia tarkastellaan hallinnan tekniikkana, paljastuu sen aktiivinen rooli arvioinnin kohteena olevien instituutioiden, organisaatioiden ja yksilöiden muovaamisessa arviointikelpoisiksi. Teoreettista viitekehystä täydentää Tony Becherin teoria akateemisista heimokulttuureista. Becher jakaa akateemiset kulttuurit neljään eri heimoon, joita erottaa toisistaan niiden kognitiiviset ja sosiaaliset toimintatavat. Akateemisten kulttuurien avulla voidaan tutkimusaineistosta analysoida sitä, suosivatko arvioinnissa käytettävät tekniikat jotakin tiettyä tieteen tekemisen tapaa.

Tutkimuksessa käy ilmi, että tutkimuksen kokonaisarvioinnin tavoitteissa korostetaan vahvasti kansainvälisyyttä, ja laitoksen arvioinnissa englanninkielistä artikkelimuotoista julkaisemista pidetään ensisijaisena indikaattorina tieteellisestä laadusta ja vaikuttavuudesta. Tästä voidaan päätellä, että arviointi suosii tiedekulttuuria, joka on ominainen koville tieteille, joita tyypillisesti edustavat luonnontieteet. Se, että arviointi ei ole tasapuolista, vaikuttaa myös siihen, minkälaista tieteen tekemisen tapaa pidetään ylipäänsä muita parempana. Tällä tavalla arviointi muokkaa laitoksen toimintakulttuuria arvioinnin suosimaan suuntaan, mikä voidaan nähdä uhkana tutkimuksen monimuotoisuudelle.

Avainsanat: akateemiset heimokulttuurit, arviointi, hallinnallisuus, Michel Foucault, Tony Becher, tutkimus, yliopisto.

SISÄLLYS

1	Johdanto.....	2
2	Hallinnallisuus, valta ja politiikka	6
2.1	Hallinnallisuus poliittisen analyysin välineenä.....	6
2.2	Hallinnallisuus vallan muotona.....	8
2.3	Hallinta käyttäytymisen ohjaamisena.....	10
2.4	Vallan teknologiat	12
2.5	Hallinnallisuus ja tutkimuksen arviointi.....	13
3	Arviointi yhteiskunnassa ja yliopistossa	15
3.1	Arvioinnin lähtökohtia.....	15
3.2	Arviointiyhteiskunnan historia.....	16
3.3	Sivistysyliopistomalli yliopiston ideaalina	18
3.4	Tulosohjaus yliopistoissa.....	21
3.5	Arvioinnin vakiintunut sanasto	23
4	Akateemiset heimokulttuurit	28
4.1	Tiedekulttuurien tutkimusperinne	28
4.2	Akateeminen heimojako	31
5	Tutkimuksen kokonaisarviointi	36
5.1	Taustatietoa tutkimuksen kokonaisarvioinnista.....	36
5.2	Kansainvälisyys	39
5.3	Kansainväliset rankingit	45
5.4	Julkaisukanavat ja -tyypit	51
5.5	Monitieteisyyden ongelmallisuus.....	59
6	Päätäntö	63
	Lähteet.....	68

1 JOHDANTO

Erilaiset arvioinnit, auditoinnit, akkreditoinnit, sertifioinnit ja laadunvarmistusprosessit ovat merkittäväällä tavalla yleistyneet viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana. Ne ovatkin nykyään välttämätön osa lähes jokaisen julkisen ja yksityisen organisaation toimintaa. Arviointia kuvaillaan jo jopa omaksi ”teollisuudenalaksi” (esim. Leeuw 2002, 5), jonka ympärille on muodostunut oma arviointi- ja laatuosaajien ammattikunta. Arviointi voidaan nähdä myös omana tieteenalanaan, jolla on vakiintuneet julkaisu- ja keskustelufooruminsa (Simola & Rinne 2006, 66). Voidaan siis hyvin sanoa, että arvioinnissa on kyse huomattavasta yhteiskunnallisesta ilmiöstä, joka vaikuttaa merkittäväällä tavalla useimpien ihmisten elämään länsimaisissa yhteiskunnissa.

Samalla, kun arvioinnit ovat laajenneet osaksi julkisen sektorin toiminnan ohjausta, ne ovat tulleet perustavanlaatuisiksi osaksi myös yliopistojen hallinnon käytänteitä. Yliopistoissa arvioinnit yleistyivät merkittävästi 1990-luvulta lähtien, kun aiemmasta budjettirahoitusjärjestelmästä siirryttiin tulosohjauksen piiriin (Hakala, Kaukonen, Nieminen & Ylijoki 2003, 39). Samalla yliopistoilta alettiin vaatia myös arviointi- ja raportointijärjestelmän käyttöönottoa (Linna 1986, 8–10). Vuoden 2010 yliopistolakiin myös kirjattiin entistä selväsanaisemmin yliopistojen arviointivelvollisuus, joka kohdistuu koulutukseen, tutkimukseen, taiteelliseen toimintaan sekä vaikuttavuuteen¹ (Mäenpää 2009, 15). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että yliopistoilla on omat laadunhallintajärjestelmät, joiden puitteissa toteutetaan käytännön laatutyötä kuten sisäisiä arviointeja. Lisäksi Korkeakoulujen arviointineuvosto vastaa pääosin yliopistojen laatu- ja arviointijärjestelmien ulkoisista arvioinneista, joita tehdään kuuden vuoden välein. Myös erillisissä tutkimuksen laadun ja vaikuttavuuden arvioinneissa käytetään tavallisesti ulkopuolista arviointia.

Oma kiinnostukseni arviointia kohtaan heräsi, kun seurasin keskustelua, jota käytiin vuonna 2010 voimaan astuneen uuden yliopistolain ympärillä. Keskustelun kautta kiinnostuin yliopiston hallinnoinnista, ja siitä millaisia eri käytäntöjä nykyisen yliopiston hallinnointiin kuuluu. Asiaan tarkemmin perehdyttyäni rajasin tutkimukseni kohteeksi arviointikäytänteet, joita päätin analysoida erityisesti tutkimuksen laadun ja

¹ Myös aiemmassa yliopistolaissa (27.6.1997/645) yliopistoilta edellytettiin toiminnan ulkopuolista arviointia, mutta niiltä ei esimerkiksi vaadittu omaa laatu- ja arviointijärjestelmää.

vaikuttavuuden arvioinnissa. Tutkimuksen varsinaisena kohteena on Jyväskylän yliopistossa 2010–2011 tehty tutkimuksen kokonaisarviointi. Analysoin tutkimuksen arviointia kiinnittäen erityistä huomiota tiedekulttuureiden eroihin, eli niihin erilaisiin tapoihin, joilla tiedettä tehdään eri tieteenaloilla ja tiedeyhteisöissä. Tiedekulttuurit eroavat toisistaan muun muassa suhteessa tutkimuksen kansainvälisyyteen, kieleen, julkaisufoorumiin ja monitieteisyyteen.

Tutkimuksen kokonaisarvioinnissa yhdeksi arvioinnin keskeiseksi periaatteeksi on otettu tasa-arvoisuus, josta sanotaan, että ”all fields of enquiry are assessed with methods that treat all in equal manner” (RA2010, 147). Tutkimuksessa tulen kiinnittämään erityistä huomiota tähän periaatteeseen ja selvitän sitä, onko tutkimuksen kokonaisarvioinnissa arvioitu Jyväskylän yliopiston tutkimuksen tasoa siten, että se on kaikille asianosaisille tasapuolista, kun otetaan huomioon tieteenalojen erilaiset kognitiiviset ja kulttuuriset lähtökohdat. Vai onko kenties niin, että arvioinnin lähtökohdat sekä sille asetetut kriteerit ja tavoitteet suosivat tietynlaista tiedekäsitystä ja tieteen tekemisen tapaa?

Tutkimusaineistonani on Jyväskylän yliopiston tutkimuksen kokonaisarvioinnin loppuraportti (RA2010), josta aineistoksi olen rajannut raportin yleisen ohjeistuksen (Terms of Reference for the Panels) sekä yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen (myöhemmin YFI) arvioinnin. Ohjeistuksesta olen kiinnittänyt erityistä huomiota arvioinnin yleisiin lähtökohtiin, sen tavoitteisiin, kriteereihin ja käytännön toteutukseen. Rajasin YFI:n raportin analyysin kohteeksi, koska tiedekulttuurien kannalta se edustaa varsin heterogeenista joukkoa eri tieteitä, minkä perusteella voisi olettaa, että arvioinnissa on kiinnitetty erityistä huomiota myös tiedekulttuurien eroihin. Myöskään kaikkien arvioitujen yksiköiden raportteja ei tarvinnut ottaa mukaan, koska jo YFI:n raportista nousee havainnollisella tavalla esiin se, millä tavalla arvioinnissa huomioidaan tai jätetään huomioimatta tiedekulttuurien eroavaisuuksia ja miten arvioinnin yleiset lähtökohdat heijastuvat myös yksittäisen laitoksen arviointiin. Samalla aineiston laajuus pysyi työn laajuuteen nähden hallittavana. Lisäksi eri tieteenaloista yhteiskuntatieteelliset tieteenalat ovat minulle tutuimpia, minkä vuoksi ne erityisesti kiinnostavat minua tämän tutkimuksen puitteissa ja mikä tekee myös niiden sisäisten käytänteiden analysoimisesta ongelmattomampaa. Tämän lisäksi olen tutkimusta varten käyttänyt tausta-aineistona YFI:n tutkimuksen kokonaisarviointiin kuuluvaa itsearviointiraporttia (YFI 2010), yliopiston hallituksen pöytäkirjoja, jotka liittyvät arvioinnin toteuttamiseen, ja joissain

epäselvissä tilanteissa hankkinut lisätietoa arviointiin osallistuneilta sähköpostin välityksellä.

Työn teoreettisena perustana on foucault'lainen hallinnallisuuden teoria. Hallinnallisuudella tarkoitetaan tiettyä erityisesti länsimaille tyypillistä hallinnan tapaa (Foucault 2007, 108), ja hallinnallisuuden tutkimuksessa huomio kiinnitetään siihen, mitä, miten ja miksi meidän täytyy hallita. Simolan ja Rinteen (2006, 67) mukaan merkittävä osa arviointitutkimuksesta keskittyy tarkastelemaan arviointia arvioitsijoiden ja arvioinnin tilaajien näkökulmasta, jolloin huomio kiinnittyy useimmiten arvioinnille asetettujen tavoitteiden toteutumisen ja toteutumattomuuden tarkasteluun. Hallinnallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna arviointimenetelmiä voidaan tutkia hallinnan työkaluina, jotka ohjaavat käyttäytymistämme sekä muovaavat käsityksiämme ympäröivästä yhteiskunnasta ja meistä itsestämme. Käsittelen hallinnallisuuden teoriaa yksityiskohtaisemmin työn toisessa luvussa.

Kolmannen luvussa tuon esille arvioinnin historiaa ja merkitystä. Aluksi käsittelen arvioinnin lähtökohtia sekä sitä, millä tavalla arviointi on aluksi keskitetyn yhteiskuntasuunnittelun ja myöhemmin New Public Management -ajattelun myötä saavuttanut niin merkittävän aseman nyky-yhteiskunnan hallintakäytännöissä. Luvun jälkimmäisessä osassa keskityn siihen, miten poliittisten ajattelutapojen muutokset ovat heijastuneet yliopistoihin ja miten 1990-luvun tulohajauksen myötä arviointikäytännöt ovat vakiintuneet keskeiseksi osaksi myös yliopistojen hallintaa. Luvun lopussa käyn läpi arviointiin liittyvää monipolvista sanastoa.

Tutkimuksen neljännessä luvussa keskitytään akateemisiin heimokulttuureihin. Luvun alussa käyn läpi tiedekulttuurien tutkimusperinnettä. Tätä seuraa Tony Becheriltä peräisin oleva akateeminen heimojako, jonka perusteella tieteet voidaan erotella niiden kognitiivisen ulottuvuuden mukaan akseleilla kova-pehmeä ja puhdas-soveltava. Näiden lisäksi Becher ottaa huomioon myös heimojen sosiaalisen muodon, jonka ulottuvuuksia ovat konvergentti-divergentti ja urbaani-ruraali. Näiden jakojen perusteella voidaan karkeasti erottaa toisistaan neljä erilaista akateemista heimoa, joita käytän tutkimuksen viidennessä luvussa havainnollistamaan eroja akateemisen maailman sisällä.

Viides luku toimii työn päälukuna. Analysoin siinä tutkimuksen kokonaisarviointiraporttia aiemmissä luvuissa esitettyjen lähtökohtien pohjalta. Luvussa käsitellään seuraavia

raportista esiin nousseita teemoja: kansainvälisyys, korkeakoulujen kansainväliset rankingit, tutkimuksen julkaisukanavat ja -tyypit, vaikuttavuuskertoimet ja niihin liittyvä kotimainen Julkaisufoorumi-hanke sekä lopuksi monitieteisyyteen liittyvät ongelmat. Olen valinnut kyseiset teemat analyysini kohteeksi, koska ne erityisesti nousivat analysoimastani aineistosta esiin. Ne myös havainnollisella tavalla ilmentävät tiedekulttuurien välisiä eroja.

Työn viimeisessä luvussa kokoan keskeiset tutkimuksen tulokset yhteen sekä pohdin laajemmin nykyisen arviointikulttuurin vaikutuksia yliopiston toimintaan.

2 HALLINNALLISUUS, VALTA JA POLITIIKKA

2.1 Hallinnallisuus poliittisen analyysin välineenä

Hallinnallisuuden teorian lähtökohdat ovat Michel Foucault'n myöhäisessä ajattelussa. 1970-luvun puolivälissä hän kiinnostui hallinnan tematiikasta ja erityisesti hallinnan tekniikoista, jotka edesauttoivat modernin valtion muotoutumista. Hallinnallisuuden (*gouvernementalité*) käsitteellä Foucault pyrkii erittelemään niitä elementtejä, joiden kehittymisen myötä erityisesti länsimaisille yhteiskunnille tyypilliset hallinnan strategiat, keinot, taktiikat ja rationaalisuudet ovat kehittyneet ja vakiintuneet. Hallinnallisuuden käsitteen Foucault tuo ensimmäisen kerran esiin vuonna 1978 *Collège de France*ssa pitämässään *Sécurité, territoire, population* -luentosarjassa² ja käsitteli aihetta myös aina vuoteen 1984 asti jatkuneilla luennoillaan. Foucault'n pyrkimyksenä oli ottaa selvää seuraavista kysymyksistä:

Onko mahdollista asettaa moderni valtio yleiseen valtateknologian kenttään, joka mahdollistaa sen mutaatiot, kehittymisen ja toiminnan? Voidaanko puhua jostakin sellaisesta kuin "hallinnallisuudesta", joka on valtiolle sama kuin mitä eristämisen tekniikat olivat psykiatralle, mitä kurin tekniikat olivat rangaistusjärjestelmälle ja mitä biopolitiikka oli lääketieteen instituutioille?³ (Foucault 2007, 120.)

Valtiota ei kuitenkaan tule käsittää kaikkea koskettavana lähtökohtana, ajattomana abstraktiona, luokkahallinnan instrumenttina tai kylmänä hirviönä, jotka kaikki Foucault'n mielestä ylikorostavat valtion problematiikkaa. Sen sijaan valtiota ei tule käsittää muuna kuin useiden hallinnallisuuden järjestelmien muuttuvana ja liikkuvana seurauksena. (Senellart 2007, 381–382, 398 viite 94.)

Foucault tarkoittaa hallinnallisuudella kolmea asiaa:

[Hallinnallisuus on ensinnäkin] instituutioiden, menettelytapojen, analyysien ja pohdiskeluiden, laskelmien ja taktiikoiden muodostama kokonaisuus, joka mahdollistaa tämän erittäin täsmällisen, vaikkakin todella monimutkaisen,

² Luentosarja julkaistiin ranskaksi kirjana vuonna 2004 ja englanninkielisenä käännöksenä vuonna 2007 nimellä *Security, Territory, Population*.

³ Käännös VK.

vallankäytön, jonka kohteena on väestö, pääasiallisena tiedonalana poliittinen taloustiede ja teknisenä välineenä turvallisuuskoneisto.⁴ (Foucault 2007, 108.)

Toiseksi hän tarkoittaa sillä tendenssiä, joka länsimaissa on pitkän ajan kuluessa johtanut hallinnallisten koneistojen ja tiedon kehittymiseen. Kolmanneksi se tarkoittaa prosessia, jonka myötä keskiaikainen oikeusvaltio "hallintamentalisoitui". (Ibid., 108.)

Foucault'n luennot keskittyivät tämän historiallisen prosessin tarkasteluun, eikä hän päätenyt suoraan tulkitsemaan nykypäivän yhteiskuntien hallinnan käytäntöjä hallinnallisuuden kautta. Foucault kuitenkin pyrki siihen, että hänen kirjoituksiaan ja ajatuksiaan voitaisiin ikään kuin käyttää työkalupakkina, josta muut voivat tarpeen mukaan valita käsitteellisiä työkaluja käytettäväksi omalla alallaan (O'Farrell 2005, 50). Hän ei siis pyrkinyt luomaan koherenttia tai ajatonta ajatusrakennelmaa ja sanoikin kirjoittavansa käyttäjille eikä niinkään lukijoille tai yleisölle. Hallinnallisuuden teemaan onkin myöhemmin tartuttu innolla ja ajatuksia ovat edelleen kehittäneet useat, erityisesti angloamerikkalaiset, ajattelijat, joista merkittävimpinä voidaan pitää Nicolas Rosea, Peter Milleria ja Mitchell Deania. Suomessa esimerkiksi Sakari Hänninen ja Ilpo Helén ovat kirjoittaneet foucault'laisista hallinnan teemoista.

Hallinnallisuutta voidaan pitää kriittisenä lähestymistapana politiikan tutkimukseen (esim. Walters & Haahr 2005, 5). Tällöin erityisenä tarkastelun kohteena ovat hallinnan mentaliteetit eli se, miten hallinnasta ajatellaan (Dean 1999, 16). Kyse on siis siitä, miten eri hallinnan ongelmat ja kohteet käsitteellistetään ja kuinka vastataan kysymyksiin siitä miten, mitä ja miksi meidän täytyy hallita. Waltersin ja Haahrin (2005) mukaan hallinnallisuus on siten läheisessä suhteessa kieleen ja siihen, millä tavalla poliittiset ongelmat ja pyrkimykset tulevat kielessä ilmaistuksi. Kieltä ei kuitenkaan tule ymmärtää jonakin järjestelmänä, joka heijastaa – tai vääristää – alla olevaa "todellista" maailmaa, vaan jälkistrukturalistiseen tapaan välttämättömänä todellisuutta rakentavana ja muovaavana välineenä. (Walters & Haahr 2005, 6.) Millerin ja Rosen (1989) mukaan näissä kielen ja hallinnan suhteissa on kyse *poliittisista rationalisaatioista*. Ne tarkoittavat suhteellisen systemaattisia diskursiivisia matriiseja, joissa hallinta artikuloidaan. Kyseessä voi olla esimerkiksi oppi hyvinvointivaltiosta, uusliberalismista tai New Public Managementista, joiden kielellisistä elementeistä työtetään käytännössä toteutettavia poliittisia ohjelmia. (Miller & Rose 1989, 146.) Dean (1999, 18) on samoilla linjoilla

⁴ Käännös VK.

todetessaan, että hallinnallisuus tutkii sitä, kuinka tietyt ajattelutavat ovat yhteydessä siihen, millä tavalla käyttäytymistä ohjataan ja uudistetaan. Tällainen hallinnan analyysi tuo esiin hallinnan tapojen monimutkaisen ja vaihtelevan yhteyden siihen, millä tavalla ”totuus” tuotetaan sosiaalisissa, kulttuurisissa ja poliittisissa käytänteissä. Walters ja Haahr (2005, 7) tarkentavat, että hallinnallisuus ei kuitenkaan toimi pelkästään ajattelun tasolla, vaan se on yhteydessä myös diskurssien materiaaliseen tasoon. Erityistä huomiota kiinnitetään silloin niihin teknisiin tapoihin, joilla kuvaa maailmasta esitetään erilaisten kaavioiden, taulukoiden, numeroiden, diagrammien ja raporttien avulla.

2.2 Hallinnallisuus vallan muotona

Kuten Foucault'n omasta määritelmästä (ks. s. 6) käy ilmi, hallinnallisuus viittaa tietynlaiseen tapaan käyttää poliittista valtaa, jonka kohteena on väestö, tieteenalana poliittinen taloustiede ja teknisenä välineenä turvallisuuskoneisto. Tällainen hallintatapa ei perustele poliittisen vallan tai valtion legitimitettä yliluonnollisilla tai uskonnollisilla syillä, kuten keskiaikainen valtio, vaan on sidoksissa aineelliseen maailmaan. Foucault (2007, 96–97) yhdistääkin hallinnallisuuden 1700-luvun turvallisuusdiskurssiin, jolloin valtion turvallisuus ei käsittänyt pelkästään sen rajojen ja kaupunkien suojelemista, vaan myös ihmisten, hyvinvoinnin, vaurauden ja resurssien suojelemisen.

Hallinnan alan näin laajetessa syntyi myös tilastollinen tieteenala, jonka avulla voitiin kerätä tietoa näistä valtion uusista elementeistä ja ulottuvuuksista (ibid., 100). Waltersin ja Haahrin (2005) mukaan mikään ei tee hallinnallisuuden leviämisestä yhtä kouriintuntuvaa kuin byrokraatian leviäminen yhdistettynä tilastoihin, selvityksiin, yhteiskuntatieteisiin ja muihin laskennallisiin käytänteisiin. Tällä tavalla valtiot saavat ”infrastruktuurista valtaa”, jolla ne pystyvät muodostamaan asukkaistaan väestön. Väestöä voidaan luokitella eri kategorioihin, kuten ”työttömät” tai ”maahanmuuttajat”, ja tällä tavoin puuttamalla päivittäiseen elämään pyrkiä rationalisoimaan heidän yleistä hyvinvointiaan. (Walters & Haahr 2005, 9.)

Foucault piti hallinnallisuutta myös tietynä vallan muotona, joka eroaa muista hänen analysoimistaan hallintatavoista. Ensinnäkin suvereeni valta pyrkii hallitsemaan lain, väkivallan ja loistokkuuden suomilla välineillä. Hallinnan ongelmana on silloin se, kuinka säilyttää tietty maantieteellinen alue alamaisineen suvereenin vallan otteessa. Toiseksi kurivalta ottaa kohteekseen ruumiin. Se toimii ahtaissa tiloissa, kuten kouluissa tai

vankiloissa, joissa se valvonnan ja normalisoivien tekniikoiden avulla tuottaa hyödyllisiä ja laskelmoituja subjekteja. Hallinnallisuudessa kohteena on väestö, jota hallitaan erilaisten politiikkaohjelmien ja niihin kuuluvien strategioiden ja taktiikoiden avulla. Pyrkimys ei ole totaalisesti kontrolloida väestöä, vaan ohjata sitä haluttuun suuntaan. (Walters & Haahr 2005, 9–10; Foucault 2007, 117.)

Itse valta täytyy foucault'laisessa tulkinnassa ymmärtää tietynlaisena kaiken lävistävänä suhteena. Foucault kritisoi tavanomaista tapaa käsittää valta, jota hän kutsui juridis-diskursiiviseksi vallaksi. Tällaisen käsityksen mukaan valta on jotain, jota voidaan omistaa, säilöä, kartuttaa tai sillä voidaan käydä vaihtokauppaa. Sitä omaavat erityisen vaikutusvaltaiset toimijat kuten valtio tai porvaristo, kun taas toisilta se puuttuu. Valta on samalla negatiivista ja perustuu kieltoon, poissulkemiseen, hylkäämiseen, estämiseen ja kätkemiseen. Tällainen valta ei luo uutta, vaan pyrkii ainoastaan alistamaan sekä asettamaan lakeja ja rajoituksia, jolloin sen toiminta palautuu kohteidensa tottelevaisuuteen. (Foucault 1998, 63–65, 69; Walters & Haahr 2005, 12.)

Foucault'n mukaan valta tulee ymmärtää positiivisena, asioita tuottavana voimana. Siitä ei pidä etsiä keskipistettä, josta se säteilisi kaikkialle, vaan se on läsnä kaikkialla, kattaa kaiken ja tuottaa itse itseään joka hetki. Hän kirjoittaakin, että ”valta ei ole instituutio, valta ei ole rakenne, se ei ole kyky, joka joillekuille on annettu, vaan se on nimi, joka annetaan tiettyssä yhteiskunnassa vallitsevalle monimutkaiselle strategiselle tilanteelle”. (Foucault 1998, 70.) Valta tulee alhaalta, mikä tarkoittaa sitä, että valtasuhteet eivät perustu ihmisten jakamiseen hallitseviin ja hallittuihin. Siitä myös seuraa, että valtasuhteita tulee tutkia nousevassa suunnassa, paikallisista valtasuhteista kohti yhteiskunnallisia hallinnan strategioita, jolloin vältytään valtasuhteiden yksinkertaistamiselta sekä jyrkältä erottelulta vallankäytön mikro- ja makrotasoihin (Alhanen 2007, 118). Vallalla on aina myös jokin tavoite tai päämäärä, mikä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että valta olisi seurausta yksilösubjektin valinnasta tai päätöksestä. Kukaan ei siten omista vallan monopolia ja ohjaa sen verkoston kokonaisuutta, vaan valtaa ja hallintaa harjoitetaan läpi koko sosiaalisen kentän perheissä, toimistoissa, laitoksissa ja lukemattomissa muissa ympäristöissä. Lisäksi siellä, missä on valtaa, esiintyy myös vastarintaa. Vastarinta ei kuitenkaan ole vain reaktio valtaan, vaan sen toiminnan eräs edellytys. Siten valtasuhteet ilmenevätkin siinä, että yksilösubjekteilla on tietty mahdollisuus toimia myös toisin. (Ibid., 70–72.)

Foucault'n usein hankalasta ymmärrettävää valtakäsitystä voidaan selkeyttää erottamalla Deleuzen (1988, 70) tulkinnan mukaisesti vallan (*pouvoir*) ja voiman (*power*) käsitteet toisistaan. Kai Alhanen (2007) täsmentää eroa seuraavasti:

Voimalla Foucault tarkoittaa ihmisten kykyä tehdä ja toteuttaa erilaisia asioita. Esimerkiksi ihmisten ruumiit kykenevät tekemään monia erilaisia töitä. Ne ovat siten työvoimaa. Myös ihmisten kykyä ajatella, kuvitella, tutkia, taistella, pakottaa ja suostutella toinen toisiaan voidaan tarkastella voimina. Valta puolestaan tarkoittaa pyrkimystä hallita voimia. Esimerkiksi tehtaiden työnjohtajat käyttävät valtaa suunnatessaan tehtaan työntekijöiden ruumiilliset voimat johonkin päämäärään. Vallan ja voiman käsitteiden erottelusta seuraa se, että valtasuhteet tulee käsittää erilaisiksi tavoiksi ohjata, muokata, vahvistaa, yhdistää ja hallita voimia. (Alhanen 2007, 119, kursivointi alkuperäinen.)

Tällainen foucault'lainen tulkinta voimasta asettuu lähemmäksi perinteistä käsitystä vallasta mitattavana ominaisuutena. Foucault'lle valta kuitenkin on ennen kaikkea toimintaa, jolla pyritään muokkaamaan ja järjestämään tietyllä alueella ilmeneviä voimia ja niiden välisiä suhteita.

2.3 Hallinta käyttäytymisen ohjaamisena

Hallinnallisuudesta puhuttaessa täytyy kiinnittää huomiota myös hallintaan. Yleensä hallinnasta puhuttaessa viitataan viranomaisiin ja instituutioihin, joilla on valtaa tehdä päätöksiä valtion nimissä. Foucault määritteli hallinnan kuitenkin paljon laajemmin käyttäytymisen ohjaamiseksi (conduct of conduct) (Foucault 2000, 341). Conduct-sanan käänös ei ole ihan yksiselitteinen, ja se voidaan suomentaa muun muassa johtamiseksi, käyttäytymiseksi, ohjaamiseksi, opastamiseksi, saattamiseksi tai taluttamiseksi. Se saa merkityksensä toisaalta (käyttäytymisen) ohjaamisena, joka kohdistuu toiseen; toisaalta ohjaamiseen tapana, joka kohdistuu itseän (omaan käyttäytymiseen) (Foucault 2007, 193). Kyse on siis aktiviteetista, jolla pyritään vaikuttamaan ihmisten toiminnan mahdollisuuksiin.

Tämä korostaa hallinnalle keskeistä kaksinaisluonnetta. Ensinnäkin toisten käyttäytymistä voidaan hallita enemmän tai vähemmän rationaalisesti tiettyjen normien ja sääntöjen avulla, jolloin voidaan olettaa, että käyttäytyminen on johonkin pisteeseen asti ennakoitavissa. Toisaalta kyse on myös moraalista, etiikasta ja siis itsehallinnasta, jolloin kyse ei ole pelkästään muiden ohjailusta, vaan normit ja säännöt koskettavat myös itseä ja

liittyvät käsityksiin oikeasta ja väärästä sekä laajemmin hyvästä elämästä. Tässä käyttäytymisen ohjaamisessa itsen ja muiden hallintana on Colin Gordonin (1991) tulkinnan mukaan kyse hallintasuhteista itsen ja muiden, sosiaalisten instituutioiden ja yhteisöjen, sekä myös poliittisen suvereenin välillä, joihin aina liittyy jonkin muotoista kontrollia ja ohjailua. (Gordon, 1991, 2-3.) Ohjaamista ei siis pidä tulkita pelkästään yksilöiden välillä tapahtuvana toimintana.

Kuten edellä esitettiin, hallinnallisuus käyttäytymisen ohjaamisena liittyy olennaisella tavalla kysymykseen moraalista. Tämän vuoksi sillä on suora yhteys myös Foucault'n etiikan genealologiaan. Foucault'n (1998) mukaan kyse ei ole pelkästään niistä tavoista, joilla ihminen pyrkii saattamaan oman käytöksensä vastaamaan jotain tiettyä moralisäännöstöä, vaan myös tavoista, joilla hän pyrkii muokkaamaan itseä oman käyttäytymisen moraalisubjektina. Tällöin moraalinen toiminta ei rajoitu tiettyä arvoa, lakia tai sääntöä vastaaviin tekoihin, vaan edellyttää myös tiettyä suhdetta itseän eli itsen rakentamista "moraalisubjektina". Ihminen pyrkii tuntemaan itsensä, hallitsemaan, koettelemaan ja muokkaamaan itseään sekä kehittämään itseään yhä paremmaksi. (Foucault 1998, 134–135.) Ilpo Helénin (2010) mukaan Foucault'n käsityksessä keskeistä on huomion kiinnittäminen henkilökohtaisen vapauden käytäntöihin. Modernien yhteiskuntien hallinnallisuuden kontekstissa tämä ilmenee yksilöllisen vapautumisen kysymyksenä, jolloin keskeiset moraalikysymykset koskevat henkilökohtaisten vapauksien käyttöä ja todellisen autonomian saavuttamista. Kysymys vapaudesta ei siten ole yleinen ja abstrakti, vaan se liitetään tiettyihin historiallisesti erityisiin ja muuttuviin elämäkäytäntöihin. Kyse on kuitenkin aina myös poliittisesta, koska itsen hallitsemista ei voi erottaa toisten hallitsemisesta ja toisen hallittavana olemisesta, vaikka itsen hallitsemista ei voikaan näihin palauttaa. (Helén, 2010, 44–45.)

Käyttäytymisen ohjaamisen ja rationaalisen laskelmoinnin lisäksi hallinnallisuuteen kuuluu siis perustavana osana myös oletus ihmisistä vapaina toimijoina. Mitchell Deanin (1999) mukaan kyse on siitä, että samalla kun hallinta tuottaa vapaita subjekteja, niin se myös pyrkii muovaamaan vapautta eli määrittämään sitä kenttää ja niitä rajoja, joiden puitteissa subjektit toimivat. Liberaaleissa hallinnan muodoissa tämä tarkoittaa sitä, että hallinta pyrkii toimimaan siten, että yksilöiden vapaus on huomioitu myös eri hallinnan tekniikoissa ja strategioissa. (Dean 1999, 13–15.) Helénin (2010) näkemys on, että yhteiskunnallinen ohjailu ja yhteiskunnan "parantaminen" järjestetään pääasiassa

yksilöiden vapauden kautta ja yksilöitä vapauttamalla, jolloin yhteiskunnan hallinta lepää yksilöiden itsehallinnan, valintojen ja "vapauksien käytön" varassa. Tällöin hallinnallisuudessa huomio kiinnittyy erilaisiin ohjelmiin, tekniikoihin ja toimenpiteisiin, joilla ihmisiä pyritään muokkaamaan vapaiksi, itseään hallitseviksi ja kehittäviksi yksilöiksi, jotka sivilisoivat itseään "yhteiskunnan jäseniksi" tai "kyvykkäiksi markkinatoimijoiksi". (Helén, 2010, 44.)

2.4 Vallan teknologiat

Kuten on käynyt ilmi, hallinnallisuudessa kiinnitetään erityistä huomiota hallinnan mentaliteetteihin eli kielen ja hallinnan suhteeseen. Tämän lisäksi huomio kohdistuu myös hallinnan tekniseen puoleen eli siihen, millä tavoilla, mekanismeilla, käytännöillä, instrumenteilla, taktiikoilla, tekniikoilla, teknologioilla ja sanavarastoilla auktoriteetteja rakennetaan ja hallintaa toteutetaan (Dean 1999, 31). Millerin ja Rosen (1989) mukaan kyse on niistä tavoista, joilla todellisuus muunnetaan hallinnalle sopivaksi laskettavaksi informaatioksi. Se voidaan esittää esimerkiksi kirjallisina raporteina, piirroksina, kaavakuvina, numeroina, taulukoina, diagrammeina ja tilastoina. Tällainen informaatio ei kuitenkaan ole neutraalia tiedon tallentamista, vaan se on keino vaikuttaa todellisuuteen. Sillä pyritään saattamaan tietty alue sopivaksi arviointia, laskemista ja interventioita ajatellen. Juuri erilaisten hallintatekniikoiden avulla poliittiset rationalisaatiot on välineellistetty ja saatu toimimaan, mutta kyse ei kuitenkaan ole kokonaisvaltaisten suunnitelmien täytäntöönpanosta, vaan ”pikemmin erilaisten voimien – lakien, rakennusten, ammattien, rutiinien, normien – mutkikkaasta kokoelmasta, jossa yksilöiden, ryhmien, organisaatioiden ja populaatioiden toimien ja näkemysten eri puolet tulevat viralliselta kannalta ymmärrettäviksi ja säänneltäviksi.” (Miller & Rose 1989, 147.)

Kun huomio kiinnitetään vallan teknologioihin, kysytään erityisesti sitä, miten meitä hallitaan. Tällä pyritään kyseenalaistamaan sellaisia näkemyksiä, joiden mukaan hallinnan muodot ilmaisevat arvoja, ideologioita, maailmankatsomuksia ja niin edelleen. Tavallisestihan emme kyseenalaista niitä tapoja, joilla meitä hallitaan, vaan suhtaudumme hallinnan käytäntöihin enemmän tai vähemmän itsestäänselvyyksinä. Näin ne myös helposti näyttäytyvät ajattomina ja universaaleina toimintatapoina. Tosiasiassa ne kuitenkin ovat aina poikkeuksellisia, harvinaislaatuisia ja aina sidoksissa tiettyyn paikkaan ja aikaan. Kun esimerkiksi pyritään ohjaamaan kansantaloutta, on myös välttämätöntä

käyttää tiettyjä taloudellisia malleja tai instrumentteja. Kuitenkaan kyseiset välineet, kuten maksutase, inflaatioaste tai julkisen velan määrä, eivät itsessään – pelkkinä teknisinä instrumentteina – ilmaise taloudellisen rationaalisuuden tai kapitalismin arvoja. Tämä ei tarkoita, että hallinta on puhtaasti teknistä tai pelkistettävissä hallinnan tekniseen puoleen tai että se tekee tarpeettomaksi arvoihin liittyvät diskurssit tai retoriikan. Sen sijaan se tarkoittaa, että hallinnan teknologiat ovat välttämätön ja osin autonominen osa hallintaa. (Dean 1999, 31; ks. myös Walters & Haahr 2005, 14.) Kysyttäessä siis miten meitä hallitaan, pyritään nimenomaan tuomaan esiin hallinnan ja erityislaatuisuutta.

2.5 Hallinnallisuus ja tutkimuksen arviointi

Kuten Kaisto ja Pyykkönen (2010, 13) toteavat, hallinnallisuus ei tarjoa valmista kattavaa teoriaa vallasta tai yleisiä käsitteellisiä jäsenyyksiä valtaa harjoittavista tahoista. Sitä onkin kritisoitu esimerkiksi siitä, että hallinnan käsitteen alla tehdyt analyysit jäävät irralleen konkreettisista historiallisista valtasuhteista ja yhteiskunnallisista rakenteista (ks. Kantola 2002, 40). Simola ja Rinne (2006) katsovat, että hallinnallisuuden käsitettä tuleekin tulkita pikemmin hypoteettisena, tiettyä historiallista tapausta kehystävänä käsitteenä, eikä hallinnallisuuteen ja sen eri ulottuvuuksiin tule lukkiutua ja ajatella, että niillä olisi konkreettiset vastineensa todellisuudessa. Hallinnallisuutta onkin mielekästä käyttää yhdenlaisena ”heuristisena laitteena”, joka ei ole teoria, selitys tai järjestelmä, joka vapauttaisi tutkijan ajattelemasta. (Simola & Rinne 2006, 76.)

Tässä tutkimuksessa hallinnallisuuden teema nousee esiin erityisesti kahdella tavalla. Seuraavassa luvussa tuon esiin sen, miten erityisesti New Public Management -ajattelun kautta erilaiset arviointikäytännöt ovat vallanneet julkisen sektorin ja myös korkeakoulukentän. Tässä korostuu nimenomaan kielen ja hallinnan suhde ja siis se, miten erilaiset ajattelumallit ja opit jalostuvat hallinnan käytännöiksi. Viidennessä luvussa käsittelem yksityiskohtaisemmin tutkimuksen arvioinnissa käytettäviä erilaisia laadun ja vaikuttavuuden mittareita kuten vaikuttavuuskerrointa ja kansainvälisiä yliopisto-rankingeja. Nämä ilmentävät niitä vallan teknologioita, joilla tieteen laatu ja vaikuttavuus pyritään saamaan globaalilla tasolla hallittaviksi kokonaisuuksiksi. Lähtökohtani on yhteneväinen Nicolas Rosen (1999) kanssa, joka ilmaisee asian seuraavasti:

[Analyses of governmentalities] seek an open and critical relation to strategies for governing, attentive to their presuppositions, their assumptions, their exclusions,

their naiveties and their knaveries, their regimes of vision and their spots of blindness. (Rose 1999, 19.)

Toisin sanoen analysoin kriittisesti erityisesti akateemisen tutkimuksen arviointiin liittyviä hallinnan tekniikoita ja sitä, mitä ennakko-olettamuksia, sokeita pisteitä ja ulossulkemisia niihin sisältyy.

3 ARVIOINTI YHTEISKUNNASSA JA YLIOPISTOSSA

3.1 Arvioinnin lähtökohtia

Michael Powerin (1999) mukaan arviointi perustuu lähtökohtaisesti vastuullisuuden varmistamiseen, joka viime kädessä palautuu ihmisten väliseen sosiaaliseen kanssakäymiseen. Yksilö on jatkuvasti vastuussa toimistaan muille ihmisille, mutta hänellä on tarve myös varmistaa, että muut ympärillä toimivat vastuullisesti. Vastuullisuuden varmistaminen on aina jossain määrin myös osa yhteiskunnan tasolla tapahtuvaa toimintaa. On esimerkiksi melko mahdotonta kuvitella yhteiskuntaa, jossa ei olisi lainkaan luottamusta, ja varmistaminen olisi kokoaikaista ja jatkuvaa toimintaa. Yhtäläillä olisi naiivia olettaa yhteiskunnan voivan rakentua pelkän luottamuksen varaan siten, ettei minkäänlaista varmistamista tarvittaisi. Kuitenkaan se, kuinka paljon erilaisia varmistusmekanismeja tarvitaan, ei ole ensisijassa tekninen kysymys, vaan riippuvainen kulttuurista ja sen normeista ja instituutiosta. (Power 1999, 1–3.) Tämä tekee siitä myös ennen kaikkea poliittisen kysymyksen.

Yhteiskunnan tasolla varmistaminen toteutetaan nykyään erilaisina arviointeina, joilla pyritään varmistamaan, että esimerkiksi julkinen laitos toimii sille määriteltyjen tehtävien mukaisesti, on riittävän tehokas ja kohdentaa resurssinsa oikein. Arvioinnit ovat nykyisin niin itsestään selvä osa eri julkisten ja yksityisten organisaatioiden ja yhteisöjen toimintaa, ettei niiden merkitystä ja roolia tule useinkaan tarkemmin pohtineeksi. Arvioinnin eri muodot ovat lisääntyneet viime vuosikymmeninä räjähdysmäisesti. Esimerkiksi Marketta Rajavaaran (2006) mukaan vuonna 2006 lakiin oli kirjattu vähintään 80 arviointiin velvoittavaa säädöstä, jotka koskivat muun muassa laadun, vaikutusten, toiminnan, vaarojen, suunnitelmien toteutumisen, palvelun ja hoidon tarpeen, oppisuoritusten, tuotteiden sekä henkilöiden arviointia. Arvioinnin alue on siis hyvin laaja, eikä kyse ole pelkästään toimijoiden halusta tulla arvioiduiksi, vaan myös lisääntyneistä velvoitteista. (Rajavaara 2006, 82.) Arvioinnin laajuutta kuvaa hyvin myös se seikka, että sen ympärille on muodostunut oma ammattikuntansa, joka koostuu julkishallinnon virkamiesten lisäksi yliopistotutkijoista ja konsulteista. Siitä puhutaankin yhä vakavammassa mielessä itsenäisenä tieteenalanaan, jolla on omat julkaisu- ja keskustelufooruminsa (Simola & Rinne 2006, 66; Uusikylä 1999, 17).

3.2 Arviointiyhteiskunnan historia

Ruotsalainen arviointitutkija Evert Vedung näkee julkisen toiminnan arvioinnin yleistymisen osana suurempaa kertomusta. Hänen mukaansa arvioinnin voimakas kasvu ei rajoitu pelkästään hallintopolitiikan alalle vaan koskee lähes kaikkea julkista politiikkaa, julkista toimintaa ja julkisia instituutioita. Vedung korostaa arvioinnin kasvua nimeämällä sen aikakautemme gigatrendiksi, jonka tiedettä muistuttavat analyysitavat voidaan Max Weberin hengessä nähdä osana yhteiskunnan modernisoimis- ja rationalisointipyrkimyksiä. (Vedung 2003, 1, 15.)

Arvioinnin voimakasta yleistymistä kuvataan usein aaltoina, jotka ovat läpäisseet aikakautemme kulttuurin ja politiikan (esim. Vedung 2003; Uusikylä 1999, 20). Ensimmäinen aalto alkoi 1950-luvulla ja kiihtyi entisestään 1960-luvulla. Tuolloin uskottiin, että keskitetyllä poliittisella suunnittelulla ja kaikenkattavilla julkisilla toimenpiteillä maailmasta voitaisiin tehdä parempi ja ihmisarvoisempi paikka. Samalla oletettiin, että poliittisia päätöksiä voitiin tehdä tukeutumalla rationaaliseen ja objektiiviseen tietoon, ja kärjistyneimmillään jopa katsottiin, että päätöksenteko voisi tukeutua positivistisen tieteen tarjoamiin malleihin. (Vedung 2003, 9, 29; myös Horelli 2006, 61.) Päätöksenteon tueksi valjastettiin erilaisia suunnittelu-ohjelmointi-budjetointijärjestelmiä, joilla pyrittiin kokonaisvaltaisesti suunnittelemaan kaikkia valtion toimintoja pitkällä aikavälillä. Rationaaliseen suunnittelumalliin kuului kiinteästi myös systemaattisen arviointitiedon tuottaminen, jolla tehtiin päätelmiä yhteiskunnallisista tarpeista ja ohjelmien vaikutuksista. Nykyään markkinoiden katsotaan antavan signaaleja yhteiskunnallisista tarpeista. Aiemmin näin ei kuitenkaan ollut, vaan markkinasignaalien puuttuessa päätöksenteon tueksi tarvittiin erilaisia kustannus-hyöty-analyyseja. Arviointi oli pääosin etukäteisarviointia (*ex ante*), jolla pyrittiin auttamaan päätöksentekijöitä tavoitteiden ja keinojen valinnassa ja päätösten vaikutusten ennakoinnissa. Tällöin ohjelmien vaikutusten arviointi ja seuranta jäi usein puutteelliseksi. (Uusikylä 1999, 20–21.) Yhtenä arvioinnin tarkoituksena oli myös riisua puolueiden ja muiden politiikan sidosryhmien lyhytnäköinen pelivara mahdollisimman pieneksi. (Vedung 2003, 9, 29.) Uusikylän (1999, 21) mukaan arviointijärjestelmän irrallisuus ja koko suunnittelujärjestelmän raskaus johtivat siihen, että ohjelmaperusteisesta suunnitteluajattelusta vähitellen luovuttiin. Osansa oli myös sillä, että se oli osoittautunut liian kalliiksi ja tavoitteiltaan utopistisiksi.

Arvioinnin toisella aallolla tarkoitetaan New Public Management -reformiajattelun synnyttämiä julkis- ja taloushallinnon uudistuksia, jotka vielä 1980-luvun alussa tunnettiin thatcherismin ja reaganomicsin nimillä (Vedung 2003, 17; Treuthardt 2004, 14; Huusko 2009, 72). Tämä uusi julkisjohtaminen syntyi radikaalin rationalismin keskitettyä päätöksentekoa ja suunnittelua kohtaan syntyneen epäluulon ja kritiikin seurauksena. Samalla huomattiin, että keskitetty hallinto erkani liian kauaksi päätösten täytäntöönpanosta, jolloin hienot, tulevaan suuntautuvat suunnitelmat eivät aina olleet erityisen toimivia, kun tuli aika toteuttaa ne käytännössä. (Vedung 2003, 15–17.) NPM-ajattelun taustalla on uusliberalistinen talousoppi, jonka perustana on epäily siitä, että julkinen hallinto toimii tehottomasti ja tuhlaavaisesti. (Vedung 2004, 244; Huusko 2009, 72.) Yleisesti ottaen NPM:n voidaan katsoa muodostuvan työkaluista, joilla länsimaiset teollisuusmaat pyrkivät modernisoimaan julkista hallintoa markkinoiden ja liikkeenjohdon keinoin sekä kiinnittämään huomiota prosessin sijasta mitattaviin tuloksiin. Samalla on pyritty debykroatisoimaan perinteistä hallintokoneistoa ja saattamaan se aiempaa kilpailukykyisemmäksi. (Treuthardt 2004, 15; Summa & Virtanen 1998, 123.) Julkisjohtamisen ajattelutavassa edellytetään, että julkinen sektori alistetaan yksityisen sektorin markkinanormeille ja ostopalvelujen käytölle ja että ainakin osa julkista sektoria yksityistetään (Ahonen 2001, 157). Keskeistä on hallinnon hajauttaminen, huomion kiinnittäminen panoksiin ja tuotoksiin ja edelleen tuloksiin ja vaikutuksiin, päätösvallan valuttamiseen organisaatiossa alaspäin sekä uusiin tulosraportointimalleihin (Virtanen 2007, 27). Uusi johtamismalli toi julkiselle sektorille muun muassa tulosityksiköt, tulostiimit, suoritusperusteisen palkkauksen, laatujärjestelmät sekä toimialojen ulkoistamisen ja kilpailuttamisen (Vedung 2004, 245; Power 1994, 12).

NPM-ajattelulle tyypillistä on myös johtajuuden merkityksen korostaminen perinteisten byrokraattisten hallintatekniikoiden kustannuksella. Ratkaisevana organisaation toiminnan onnistumiselle pidetään yksilöjohtajaa, jolla on kyky ja mahdollisuus käyttää valtaa voimavarojen kohdentamisessa, rekrytoinnissa, sanktioiden ja kannustimien käytössä ja henkilöstön motivoinnissa. Tämä tarkoittaa sellaisen dynaamisen organisaatiomuodon luomista, jossa johtaja on keskipisteessä ja hänellä on enemmän liikkuma-alaa. Kontrollin muodot pyritään näin siirtämään *ex ante* -painotteisesta sääntö- ja normiperusteisesta kontrollista tuloksia painottavaan *ex post* -kontrolliin. Johtajan suuremman toimintavapauden ja tiukentuvien tulosvaatimusten uskotaan lisäävän tuloshenkistä

suhtautumista organisaation toimintakykyyn. (Summa & Virtanen 1998, 122; Treuthardt 2004, 15; Vedung 2003, 15–17.)

Eri maissa NPM-ajattelun mukaiset elementit näkyivät käytännön toteutuksessa eri tavoin (Treuthardt 2004, 15). Suomessa ajattelun omaksuminen tarkoitti tulohajautusjärjestelmän käyttöönottoa julkisella sektorilla. Sen rahoitusmuutos tapahtui 1980-luvun lopulla OECD-maiden kautta, jotka olivat ryhtyneet vastaaviin uudistuksiin jo aiemmin. Erityisesti Britannian, Australian ja Uuden-Seelannin budjettiuudistukset edustavat yleisperiaatteiltaan samaa uudistusajattelua kuin tulohajautus Suomessa. (Summa 1995, 144.) Vuonna 1988 alkaneen muutaman viraston pilottikokeilun jälkeen tehtiin vuonna 1990 päätös koko valtionhallinnon siirtymisestä tulohajautukseen viimeistään vuoteen 1995 mennessä. (ibid., 145–146.) Valtionhallinnossa tulohajautushankkeen tavoitteena oli sekä lisätä organisaatioyksiköiden toimintavapautta että korostaa tulovastuullisuutta, joiden avulla pyrittiin samalla lisäämään asiakasorientoituneisuutta (Treuthardt 2004, 16).

New Public Management -ajattelun myötä on erityisesti englannin kielessä yleistynyt sanonta *value for money*, joka suomeksi tarkoittaa vastinetta rahalle. Suomen kielessä käsite ei ole yleistynyt, mutta ylemmän tason päämääräksi ja yläkäsitteeksi on yleistynyt käsite *tuloksellisuus*. *Value for money* -ilmaisu tarkoittaa kansalaisten näkökulmasta sitä, että he saavat taloudellisesti tuotettuja, hyvälaatuisia julkisia palveluja eli mahdollisimman hyvän vastikkeen maksamilleen veroille. Samalla sillä pyritään myös parantamaan kansantalouden kilpailukykyä. Samalla on alettu korostaa myös julkisen hallinnon avoimuutta ja tilivelvollisuutta: kaikkia julkishallinnon toimijoita poliitikoista hallinnon virkamiehiin pidetään tilivelvollisina ja tulovastuullisina tekemisistään. (Meklin & Näsi 1994, 231–232.) Tuloksellisuuden valvonnan instrumenttina käytetään arviointia, joka on keskeinen osa tulohajautusta niin yliopistoissa kuin muuallakin valtionhallinnossa (Treuthardt 2004, 18).

3.3 Sivistysyliopistomalli yliopiston ideaalina

Ennen kun siirryn käsittelemään sitä, miten NPM-ajattelua on sovellettu yliopistojen nykyisessä hallinnassa, niin käyn läpi sivistysyliopistoajattelua, joka on merkittävällä tavalla ohjannut yliopistolaitoksen yhteiskunnallista asemaa erityisesti ennen nykyistä tulohajautuksen aikaa.

Erik Allardtin (1990, 615) mukaan yliopistot ovat olleet Euroopan historian kestävimpiä sosiaalisia laitoksia. Tästä huolimatta ne ovat kuitenkin organisaatioita, jotka ovat olleet jatkuvassa muutoksen tilassa (Pirttilä 1997, 28). Niiden muutokseen ovat ennen kaikkea vaikuttaneet poliittisten ajattelutapojen muutokset, jotka ovat heijastuneet myös käsitykseen yliopiston yhteiskunnallisesta roolista.

Suomalaisen yliopistoinstituution perustana on mannermainen perinne, ja se on saanut huomattavasti vaikutteita saksalaisesta yliopistolaitoksesta (Huusko 2009, 66). Siksi usein puhutaankin humboldtilaisesta sivistysyliopistoperinteestä, joka Esa Sironen (1987, 5) mukaan on muodostanut eurooppalaisen yliopiston tärkeimmän teoreettisen perustelun viimeisen puolentoista vuosisadan aikana. Humboldttilainen yliopistoihanne juontaa juurensa Preussin opetusministeri Willem von Humboldtin ajatuksiin yliopistosta laitoksena, joka korostaa puhdasta tiedettä ja sivistyksen autonomiaa valtioon nähden ja samalla yliopiston henkisesti johtavaa asemaa yhteiskunnassa (Humboldt 1990; myös Huusko 2006, 121). Yliopiston tehtävänä on etäännyttää opiskelija välittömästä todellisuudesta ja tiedon välittömistä päämääristä, eli tutkimuksen ja opetuksen ei tule tavoitella käytännöllisesti hyödyllistä tietoa tai antaa muodollisesti pätevää koulutusta (Humboldt 1990; Sironen 1987, 5–6). Yliopiston itseisarvona on sivistys⁵, joka sulkee pois ammatilliset ja välineelliset arvot.

Suomeen saksalaisen idealismin mukainen yliopisto saapui asteittain Venäjän vallan aikana. Vuonna 1809 Suomen sodan päätyttyä Turun Akatemia muuttui Keisarilliseksi Turun akatemiaksi. Samalla yliopistoa laajennettiin voimakkaasti ja se otti esikuvakseen saksalaisen humanismin ja sai vaikutteita erityisesti Tarton yliopistosta, joka oli avattu uudelleen Venäjän vallan toimesta vuonna 1802.⁶ Vuonna 1828 Turun yliopisto siirrettiin Helsinkiin ja se sai nimekseen Keisarillinen Aleksanterin yliopisto. Osittain siirron syynä oli edellisenä vuonna tapahtunut Turun palo. Tärkeämpänä syynä voidaan pitää saksalaisen humanismin ja tieteen ihanteen korostumista, jonka myötä yliopistot haluttiin siirtää pää- ja hallituskapunkkeihin. Yliopiston haluttiin olevan myös riittävän tiiviissä vuorovaikutuksessa pääkaupungin virkamiehistön, varusväen ja tuotantoelämän kanssa. Siirron myötä myös yliopiston autonomiaa vahvistettiin edelleen ja se sitoutui yhä

⁵ Sivistys-käsitteen määritelmästä ks. Huusko 2006, 117–120.

⁶ Alkujaan Tarton yliopisto perustettiin Ruotsin vallan aikana vuonna 1632, kun 1630 perustettu Ruotsin mallin mukainen akateeminen kymnaasi laajennettiin yliopistoksi. Venäläisten miehityksestä johtuen yliopiston toiminta lakkasi Tartossa vuonna 1656. Se avattiin uudestaan Kaarle XI:n päätöksellä vuonna 1690, mutta tyrehtyi sodan ja rutan vuoksi kokonaan vuonna 1710. (Zetterberg 2007, 240–242.)

vahvemmin Berliinin humboldtilaisen yliopiston suuntaukseen. (Klinge 1989a, 26–31, 90–91, 95–96; Klinge 1989b, 393; Zetterberg 2007, 322–324.)

Käytännössä humboldtilainen sivistysyliopistomalli täytyy tulkita ideaalina tai julistuksena, joka ei ole esiintynyt käytännössä toimivana mallina. Se voidaan Pirttilän (1997, 29) tapaan tulkita yhdeksi yliopistopoliittiseksi diskurssiksi, jolla pyritään vaikuttamaan tieteen ja korkeakoululaitoksen suuntautumiseen. Kyse on siitä, ketkä saavat ja ketkä eivät saa tehdä tiedepoliittisia päätöksiä ja millainen noiden päätösten sisältö on. Kivisen, Rinteen ja Ketosen (1993, 254) mukaan Humboldtin ajatukset vesittyivät saksalaisessakin yliopistolaitoksessa jo heti alun alkaen erilaisiksi koulun ja akatemian kompromisseiksi, ja he näkevät koko sivistyksen pitkälti kiistanalaisena ja myyttisenä käsitteenä, joka on tieteen fragmentoituuessa tullut yhä vähemmän uskottavaksi. Jean-Francois Lyotard (1985) liittää postmodernin näkemyksensä mukaisesti humboldtilaisen mallin yhdeksi keskeiseksi tiedon legitimoitumukseksi, narratiiviksi, jolla tieteen ja yliopiston riippumatonta asemaa länsimaisissa yhteiskunnissa on oikeutettu ja vahvistettu. Postmodernin vaiheen myötä valistusajan ja saksalaisen ideologian suuret kertomukset ovat kuitenkin hajonneet ja menettäneet legitimoivan vaikutuksensa. Myös tiedon asema on muuttunut ja ulkoistunut suhteessa tietäjään, eikä se ole enää päämäärä sinänsä, vaan siitä on tullut vaihdon väline ja hyödyke muiden tavaroiden joukossa. (Lyotard 1985, 10–15, 53–61.) Suurten kertomusten tilalle on syntymässä uusi käsitys tiedon hyödykeluonteesta, jolloin tieteen tekemisen tuloksellisuus ja taloudelliset vaikutuksen nousevat ensisijaisiksi, kun päätetään siitä, mikä on yhteiskunnallisesti tärkeää tietoa ja tiedettä (Koski 2002, 35; Huusko 2009, 69). Kosken mukaan Lyotard näki, että uusi teknologia korostaa tiedon asettumista myytäväksi tuotteeksi ja tiedettä ryhdytään määrittämään markkinaperustein (Koski 2002, 35). Tiedon luonteen muutosta kuvaa hyvin myös 1990-luvulta lähtien vakiintunut puhe tietoyhteiskunnasta. Käsitteen avulla on tieteellisessä keskustelussa pyritty kuvaamaan tiedon, tutkimuksen, innovaatioiden ja asiantuntijuuden lisääntynyttä merkitystä globalisoituvassa maailmassa⁷ (Välimaa & Hoffman 2008, 265). Markkinaluonteen korostumisesta huolimatta humboldtilaisen uushumanismin yliopistoihanne ei kuitenkaan ole täysin kadonnut yliopistoista vaan sen voidaan nähdä elävän lomittain ja rinnakkain markkinaorientoituneiden käytäntöjen kanssa (Treuthardt 2004, 14; Kivinen ym. 1993, 220).

⁷ Yksityiskohtaisempi kuvaus tietoyhteiskuntaa koskevista eri diskursseista ja sen suhteesta korkeakoulutukseen ks. Välimaa & Hoffman 2008.

3.4 Tulosohjaus yliopistoissa

Hakala ym. (2003) osoittavat, miten tiedepoliittiset periodit heijastavat kunkin ajan vallitsevia käsityksiä yliopistojen yhteiskunnallisesta roolista ja palvelutehtävistä. 1950- ja 60-luvuilla vallitsi vielä traditionalismin aika, jolloin yliopistoilla oli laaja tutkimuksen autonomia ja ne nähtiin ensisijaisesti kansallista kulttuuria vaalivina laitoksina. Tätä seurasi 1960-luvun lopulta alkaen tieteen yhteiskunnallisen merkityksen aika, jolloin tutkimuksen avulla uskottiin voitavan kehittää yhteiskuntaa suunnitelmallisesti ja rationaalisesti. Tiedepolitiikassa etusijalla oli hyvinvointivaltion ja demokratian edistäminen. 1980-luvun strategisen perustutkimuksen ja teknologiapolitiikan välivaiheen jälkeen siirryttiin nykyiseen 1990-luvulla alkaneeseen innovaatiopolitiikan aikaan. Nykyisin poliittisissa linjauksissa korostetaan tutkimuksen hyötyä ja vaikuttavuutta ja pyrkimyksenä on tehdä Suomesta kansainvälisesti kilpailukykyinen ja johtava informaatioyhteiskunta. Yliopiston tehtävä on tuottaa kilpailukyvyn kannalta tähdellistä tietoa, osaamista ja innovaatioita. (Hakala ym. 2003, 31–33; ks. myös Julkunen 2004, 18.) Kivisen ym. (1993, 252) mukaan kuitenkin jo 1960-luvulta alkaen Suomen yliopistolaitosta koskevat suunnitelmat on muutamista risteävistä ideologioista huolimatta kasvavassa määrin sidottu taloudellisen kilpailukyvyn vahvistamiseen.

1990-luvun politiikan muutos tarkoitti tulosohjausjärjestelmän käyttöönottoa yliopistoissa. Osaltaan kyse oli 1990-luvun alun talouskriisin mukanaan tuomista julkisen sektorin säästöpainneista, mutta yhtä lailla myös jo edellä esitellystä julkisen sektorin reformista, jota oli alettu valmistella 1980-luvulla talouskriisistä huolimatta (Julkunen, 2004, 19). Yliopistoissa tulosohjaukseen siirtymistä ennakoitiin muutamia vuosia aiemmin kuin muualla valtionhallinnossa. Syksyllä 1986 eduskunnalle annettiin esitys laiksi korkeakoulujen kehittämisestä, ja samalla valtioneuvosto teki myös päätöksen korkeakoululaitoksen kehittämisestä vuosina 1988–1991. Tavoitteena oli korkeakoulujen toiminnan tehostaminen ja korkeakoulujen taloudellisten voimavarojen kasvattaminen reaalisesti vähintään 15 prosentilla vuosittain. (Treuthardt 2004, 16; Linna 1986, 8–9.) Hakalan ym. (2003) mukaan vielä 1980-luvun tiede- ja korkeakoulupolitiikkaa voidaan kuvata ”panoskeskeiseksi”, mikä tarkoittaa sitä, että ensisijaisena huolena ja mielenkiinnon kohteena oli resurssien riittävyys. Esimerkiksi yliopistojen budjettirahoitusta kasvatettiin, mikäli opiskelijamäärät kasvoivat. (Hakala ym. 2003, 39.) Tuossa järjestelmässä

korkeakoulujen ohjaus tapahtui vielä säädösten, normien ja yksityiskohtaisen budjettiohjauksen keinoin (Treuthardt 2004, 17).

Tulosohjausjärjestelmässä osa yliopistojen budjettirahoituksesta on sidottu tulostavoitteisiin ja niiden saavuttamiseen (Julkunen 2004, 19). Tulosten mittarina toimivat pääasiassa suoritettut tutkinnot, joiden perusteella yliopistot saavat määrärahasa aiemmasta poiketen niin sanottuna könttösummana (Huusko 2009, 70). Tulosohjaus markkinoitiinkin yliopistoille vallan ja vastuun lisääntymisellä, ja se myös toi lisää toimintavapautta ja taloudellista päätösvaltaa niiden omissa asioissa. Valtion vuosittainen meno- ja tuloarvio ei enää säätele yliopistojen elämää samalla tavalla kuin ennen tulossopimusaikaa. (Julkunen 2004, 19; Treuthardt, 2004, 17.) Uudistuksen yhteydessä yliopistoilta alettiin edellyttää toiminnan tehostamista ja tuloksellisuuden parantamista, tavoitteellisen johtamisen kehittämistä, tutkimustyön suunnitelmallisuuden ja korkeakoulujen välisen yhteistyön parantamista sekä arviointi- ja raportointijärjestelmien käyttöönottoa. (Linna 1986, 8–10.) Tämä onkin johtanut siihen, että yliopistoja johdetaan tulosohjauksen ja uusliberalismin aikakaudella yhä enemmän liikeyritysten kaltaisesti. Niille muotoillaan strategioita, asetetaan tulostavoitteita ja niissä kilpaillaan rahoituksesta sekä arvioidaan tulostavoitteiden saavuttamista. New Public Managementin mukana yliopistoon on esimerkiksi tullut tehokkuutta korostava kieli, joka on suurelta osin lainattu liiketaloustieteistä ja liikkeenjohdon sanastoista: strategia, tulosvastuu, kannustin, tilinpito, kehityskeskustelu ja niin edelleen. Usein puhutaankin yritys- ja kilpailuyliopistosta: yliopistoille on pyritty luomaan aikaisempaa kilpailukykyisempää yrityskuvaa ja ne pyrkivät myös toimimaan yhä yritysmäisemmin. (Huusko 2009, 73–74.) Esimerkiksi Kivirauman (2001, 73–74) mukaan korkeakoulutusta tarkasteltaessa tasa-arvon idean ja mahdollisimman pitkän yhtenäisen koulutuksen tilalle on tullut ”erinomaisuuden tavoittelu” sekä ”markkinoiden logiikka”, jossa koulutusta markkinoistetaan ja tuotteistetaan ja jossa kysyntä ohjaa tarjontaa. Kun NPM-mallia normalisoitiin osaksi yliopistojenkin toimintakulttuuria, perustettiin samalla julkisia arviointiin keskittyviä instituutioita, kuten Korkeakoulujen arviointineuvosto ja Koulutuksen arviointineuvosto. (Simola & Rinne 2006, 69–70.)

Välimaan (2004) mukaan suomalaisten yliopistojen arviointikäytännöt ovat kehittyneet kolmessa vaiheessa. Ensimmäiset arvioinnit toteutettiin 1970-luvun vaihteessa, kun akateemiset yhdistykset ryhtyivät arvioimaan tutkimuksen tasoa Suomessa. Systemaattinen

arviointi alkoi kuitenkin 1980-luvulla, kun Suomen akatemia ryhtyi tekemään tieteenalakohtaisia arviointeja. Arviointien toinen vaihe alkoi opetusministeriön toimesta 1990-luvun alussa. Tuolloin Jyväskylän ja Oulun yliopistoissa toteutettiin kokonaisarvioinnit sekä koulutusala-arvioinnit, joista erityisesti Jyväskylässä toteutettu henkilöstön osallistumista sekä laitosten itsearviointia korostava malli on vaikuttanut suomalaisiin arviointikäytänteisiin. Kolmas vaihe alkoi vuonna 1995, kun Suomen hallitus perusti Korkeakoulujen arviointineuvoston. Sen tehtävänä on organisoida yliopistojen institutionaalisia arviointeja kuten laadunvarmistuksen auditointeja sekä akkreditoida ammattikorkeakouluja. Kun toinen vaihe oli tutustuttanut korkeakoulut ja akateemikot arvioinnin perusajatuksiin, niin kolmas vaihe merkitsi professionaalistuneen arvioinnin ajan alkamista suomalaisten yliopistojen arvioinnissa. (Välimaa 2004, 108–110.)

3.5 Arvioinnin vakiintunut sanasto

Arviointi on hyvin monimerkityksinen sana. Suomen kielessä sillä usein tarkoitetaan summittaisesti määrittämistä, laskemista ja päättelemistä sekä arvon tekemistä. Kun suomeksi puhutaan yleisesti vain arvioinnista, niin monissa muissa kielissä (mm. ruotsi, saksa, englanti) eri käsitteitä on useita ja ne viittaavat arvioinnin eri ulottuvuuksiin. (Huusko 2009, 30.) Suomen kielen arvioinnin eri merkityksiin viittaavat sanat onkin johdettu yleensä suoraan englannin kielestä (esim. auditointi, akkreditointi ja evaluaatio). Huuskon (2009) mukaan yksilöiden, yhteisöjen ja organisaatioiden toimintaa ei voida täsmällisesti mitata, joten niiden arvottaminen on arvioinnin varassa. Arviointi on siis arvottamista eli arvon antamista asialle tai toiminnalle usein ennalta asetettujen tavoitteiden ja kriteereiden pohjalta. Huusko lisää vielä, että arviointiin liittyy myös arvioijan subjektiivisuus ja se voidaan ymmärtää myös arvioijan ”arvauksena” kohteen tasosta. (Huusko 2009, 35.) Jos arviointia halutaan verrata tieteeseen, niin mielestäni arvioinnin ero ei perustu Huuskon esittämään arvioijan subjektiivisuuteen tai arvailemiseen. Arviointi on kuitenkin toimintaa, jossa käytettävät menettelytavat ovat hyvin täsmällisiä ja arvioijat ovat professionaalisia sekä omaavat usein vahvan akateemisen taustan. Metodeiltaan arviointia voikin olla hyvin hankala erottaa tieteestä. Sen sijaa erottava tekijä on jo Huuskonkin mainitsemassa tavoitteissa ja kriteereissä, jotka arvioinnissa ovat ennakkoon asetettuja. Tieteessä tällaisia täsmällisiä päämääriä ei ole asetettu, vaan periaatteena on yleisempi pyrkimys tiedon lisäämiseen – näin ainakin ideaalitapauksessa. Ennakkoon asetetut tavoitteet tekevät arvioinnista selkeämmin myös

poliittisen ohjaamisen välineen, koska tavoitteisiin on aina sisäänkirjoitettuna myös poliittisia päämääriä.

Englannin kielessä arvioinnista käytetään useimmiten sanoja *evaluation* ja *assessment*. *Evaluation* (ruotsiksi *utvärdering*) viittaa arvioinnin arvottavaan puoleen ja siis korostaa arvioinnin normatiivista aspektia. Arvottamisessa tehdään joihinkin julkilausuttuihin tai perusteltuihin kriteereihin perustuen päätelmiä kohteen hyödyistä ja ansioista, sen arvosta sekä merkittävyydestä. Lisäksi termillä voidaan viitata tällaisen arviointiprosessin tuloksiin. (Heinonen 2001, 21; Huusko 2009, 31–32.) Koulutuksen arvioinnissa *evaluation* viittaa laaja-alaisiin arvonmäärytyksiin esimerkiksi kouluyksiköiden tai koulutuspolitiikan tasolla (Atjonen 2007, 20). Lisäksi kasvatustieteissä sillä tarkoitetaan suppeimmassa merkityksessään oppimistulosten arviointia, mutta laajemmassa merkityksessä se koskee sekä opetusprosessin panoksia, prosessia, opetus- ja oppimistuloksia että myöhempiä koulutuksellisia vaikutuksia (Huusko 2009, 32).

Assesment-käsitettä (ruotsiksi *bedömning*) käytetään suorituksen tason määrittelyn, mittaamisen tai palautetiedon hankinnan merkityksessä (Heinonen 2001, 22). Se on arvostelua, jonka kohteena tavallisimmin ovat tarkkarajaiset yksiköt, kuten tutkimus, opetus ja opiskelijasuoritukset. Sen tulokset raportoidaan arvosanoilla, numeroilla tai muina täsmällisinä järjestystä tai laadun astetta ilmaisevina arvostelmina. Koulutuksessa yleisimpänä esimerkkinä on koulun numeerinen oppilasarviointi, vaikka käsitettä käytetään myös organisaatioita arvioitaessa. Vaikka *evaluation* korostaa laadullisuutta ja tulkinnallisuutta ja *assessment* numeroperustaista arviointia, ei niiden välille usein käytännössä tehdä ole selvää eroa. (Atjonen 2007, 20; Huusko 2009, 31.) Esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa vuonna 2005 suoritetusta tutkimuksen kokonaisarvioinnista käytettiin nimitystä *evaluation* ja vuonna 2011 valmistunut arviointi puolestaan oli *assessment*, vaikka arviointien käytännön toteutuksessa ei ollut suurta eroa.

Arviointi-sanaa voidaan pitää myös yläkäsitteenä, jonka yhteydessä käytettävät käsitteet tarkentavat sitä ja ovat sen lähikäsitteitä (Huusko 2009, 33). Arviointi voidaan esimerkiksi jakaa sisäiseen ja ulkoiseen arviointiin. *Ulkoinen arviointi* tarkoittaa sitä, että arvioinnin toteuttaa toiminnan tai organisaation ulkopuolinen henkilö. *Sisäinen arviointi* sen sijaan on arviointia, jota tehdään säännöllisesti oman toiminnan kehittämiseksi tai jos toiminnasta kerätään arviointitietoja. (Heinonen 2001, 23; Huusko 2009, 37.) *Itsearviointi* on ensisijassa yksilön, yhteisön tai organisaation oman toiminnan arviointia ja on käsitteenä

hyvin lähellä sisäistä arviointia. Itsearviointissa voidaan kuitenkin käyttää apuna eri sidosryhmiä, jotka arvioivat toimintaa yksikön pyynnöstä, jolloin myös vertaisarviointi on osa itsearviointia. *Akkreditoinnilla* tarkoitetaan instituution aseman ja tehtävien hyväksyttävyyden ja oikeutuksen arviointia. Kysymys on instituution aseman ja tehtävien julkisesta tunnustamisesta. Sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi yliopistolle tai koulutusohjelmalle annettua määräaikaista toimilupaa ja oikeutta myöntää tietyt kriteerit täyttäviä tutkintoja. Lisäksi akkreditointi voi tarkoittaa tiettyä laatuleimaa ja toimia näyttönä tulosvastuun kantamisesta. *Sertifiointi* tarkoittaa ulkopuolisen riippumattoman arvioijan organisaatiolle antamaa todistusta sen toiminnan laadusta. *Benchmarking*-arviointissa organisaatiot tai koulutusohjelmat pyrkivät keräämään ja vertaamaan kokemuksia ideoiden ja hyvien tai parhaiden käytänteiden (*best practice*) selvittämiseksi. *Laadunvarmistamisella* ja *-hallinnalla* tarkoitetaan systeemien, menettelytapojen, prosessien ja toimien tarkoituksenmukaisuutta, joiden tavoitteena on johtaa hyvän laadun saavuttamiseen, ylläpitämiseen, arviointiin ja parantamiseen. (Huusko 2009, 34–38; Heinonen 2001, 25; Raivola 2000, 54; Korkeakoulujen arviointineuvosto 2010, 39; Saari 2006, 56.)

Yliopistoympäristössä *auditointi* on itsearviointin, benchmarkingin sekä laadunhallinnan- ja varmistamisen lisäksi yksi käytetyimpiä arviointimuotoja (Huusko 2009, 35). Modernin talouden aikakaudella auditointi (*audit*) on merkinnyt yrityksille tehtävää ulkoista ja riippumatonta tilintarkastusta. 1980-luvun lopulta lähtien auditointia on kuitenkin ryhdytty käyttämään myös muissa yhteyksissä ja se on laajentunut käsittämään yleisemmin riippumatonta toiminnan arviointia. (Power 1999, 3, 17.) Heinosen mukaan auditointi on systemaattista tulkintaa siitä, miten hyvin organisaation toimintatavat vastaavat toiminnalle asetettuja tavoitteita. Siinä voidaan käyttää hyväksi myös organisaation tuottamia itsearviointiraportteja. (Heinonen 2001, 24.) Yliopistossa auditointi viittaa yleensä viralliseen, esimerkiksi valtion tai muiden korkeakoulujen rahoittajien tekemään selvitykseen tietyistä arviointi- tai laadunvarmistusmenettelyistä ja sen toimivuudesta (Huusko 2009, 34). Auditointi ei suoraan arvioi organisaation toiminnan laatua, vaan niitä prosesseja ja rakenteita, joiden uskotaan tuottavan laatua. Tämä tarkoittaa, että auditointi ei toimi organisaation ensisijaisten aktiviteettien vaan kontrollijärjestelmien tasolla. (Raivola 2000, 53; Power 1994, 5–6.)

Käytännön esimerkkinä auditoinnista voidaan pitää Korkeakoulujen arviointineuvoston (KKA) korkeakouluille tekemää laadunvarmistuksen auditointia. Se jakautuu kolmeen vaiheeseen: valmistautumiseen, auditointivierailuun ja arviointineuvoston arviointipäätökseen sekä arvioinnin jälkihoitoon. Valmistautumisessa kootaan auditointiaineisto, joka pitää sisällään erilaisia kohdekorkeakoulun laatutyötä kuvaavia dokumentteja, sekä SWOT-analyysin laadunvarmistusjärjestelmän vahvuuksista, heikkouksista, mahdollisuuksista ja uhkista. Auditointivierailun aikana auditointiryhmä haastattelee korkeakoulun henkilöstöä, opiskelijoita ja sidosryhmien edustajia. Auditointiryhmään kuuluu edustajia yliopistoista, ammattikorkeakouluista, ulkoisista sidosryhmistä sekä opiskelijoista. Tämän jälkeen ryhmä laatii raportin, joka sisältää arvion laadunvarmistusjärjestelmän tilasta ja toimivuudesta. Raportin pohjalta KKA päättää, vastaako laatujärjestelmä sille asetettuja kriteereitä. Jos auditointia ei läpäise, seuraa uusinta-auditointi. (Ala-Vähälä 2011, 8–9.)

Pollittin ja Summan (1996) mukaan auditoinnin ja arvioinnin väliltä ei juuri löydy eroja käytettyjen menetelmien välillä. Sen sijaan erot tulevat esiin niissä käytännöissä, joissa kyseisiä toimintoja on perinteisesti käytetty. Tällöin auditoinnin tekijän suhteessa auditoinnin kohteeseen korostuu sen ulkopuolinen ja riippumaton asema, auditoinnin tapa esittää auditointiraportit ehdottomina, faktuaalisina ja arvovapaina sekä raporttien tyyli, joissa ensi sijassa tuodaan esiin toiminnan puutteita, sen sijaan että ne nostaisivat esiin tapoja, joiden avulla toimintaa voitaisiin kehittää tai parantaa. Käytännössä erot eivät usein ole näin jyrkkiä, mutta auditoinnin ensisijainen tarkoitus ei kuitenkaan ole auttaa organisaatiota tietyn projektin tai ohjelman läpiviennissä, vaan organisaation toiminnan vastuullisuuden varmistamisessa. (Pollitt & Summa 1996, 46–48.)

Kuten edellä huomataan, arvioinnin käsitteistö on varsin moninainen. Esimerkiksi Pertti Ahosen (1998) mukaan arvioinnin käsitteen ala on kasvanut kasvamistaan ja samalla merkitysisältö on hämärtynyt. Arviointi on ahmaissut alaa sellaisilta käsitteiltä kuin seuranta, suunnittelu, laadun kehittäminen sekä myös varmistaminen. (Ahonen 1998, 257.) Olenkin tässä esittänyt melko täsmällisiä määritelmiä siitä, miten eri arviointikäsitteet tutkimuskirjallisuudessa erotetaan toisistaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että esittämäni määritelmät olisivat kiveen hakattuja. Yhdynkin Quentin Skinnerin näkemykseen siitä, että käsitteet ovat aina kytköksissä siihen aikaan ja paikkaan sekä niihin olosuhteisiin, joissa

niitä käytetään. Yleismaailmallisten käsitteiden tai periaatteiden etsiminen onkin turhaa, ja niitä tulisi aina tulkita siinä kontekstissa, jossa niitä on käytetty. (Palonen 2003, 21.)

4 AKATEEMISET HEIMOKULTTUURIT

4.1 Tiedekulttuurien tutkimusperinne

Länsimaisen yhteiskunnan 1800- ja 1900-luvun murrokset, joihin kuuluvat yhteiskunnan demokratisoituminen, teollistuminen ja professionaalistuminen, ovat muuttaneet myös yliopistojen yhteiskunnallista asemaa. Esimerkiksi yliopistokoulutuksessa on tapahtunut niin sanottu massoituminen, mikä tarkoittaa sitä, että yliopistot eivät tarjoa koulutusta ainoastaan eliitille, vaan se on muuttunut koko kansakunnan korkeakoulujärjestelmäksi. (Tirronen 2005, 22–24.) Martin Trown (1972, 64) mukaan massoituminen tapahtuu siinä vaiheessa, kun yli 15 prosenttia ikäluokasta on korkeakoulutuksen piirissä. Yliopiston toiminnan kasvun ja muutoksen kanssa samaan aikaan on tapahtunut myös tieteiden eriytymistä, mikä on tarkoittanut sitä, että perinteiset tieteet ovat jakautuneet ja saaneet rinnalleen useita uusia tieteenaloja. Tieteenalojen eriytyminen on synnyttänyt myös tutkimussuuntauksia, jotka pyrkivät analysoimaan eri tieteenalojen erityisyyttä ja omaleimaisuutta. Tässä tutkimuksessa viitekehyksenä toimii tiedekulttuurien tutkimussuuntaus, joka Oili-Helena Yljoen (1998) mukaan ei käsitteellistä tieteenaloja ottamalla huomioon vain niiden epistemologis-kognitiivisen ulottuvuuden, vaan näkee ne ennen kaikkea sosiaalis-kulttuurisina kokonaisuuksina. Siten se kytkeytyy korkeakoulutuksen tutkimuksen traditioon (*higher education studies*), mutta samalla lähestyy myös tieteen tutkimusta, jossa selvitetään tieteen sosiaalista rakentumista. (Ylijoki 1998, 29.)

Tiedekulttuurien tutkimuksen katsotaan usein saaneen alkunsa luennosta, jonka C. P. Snow piti Cambridgen yliopistossa vuonna 1959. Luennon nimi oli ”The Two Cultures”, ja se nimensä mukaisesti käsitteli akateemisen maailman jakoa kahteen kulttuuriin, luonnontieteilijöihin ja kirjallisuusintellektuelleihin, joiden välillä vallitsivat syvälliset ajattelutapojen ja intressien erot, ja jopa keskinäinen vihamielisyys. Snow’n mielestä kahtiajako johtui siitä, että molempien kulttuurien edustajilta puuttui alkeellisinkin toistensa alojen tuntemus, kun luonnontieteilijät eivät lukeneet kirjallisuutta ja kirjallisuusintellektuellit eivät tunteneet edes fysiikan perusteita. Ratkaisuksi hän päätyi suosittamaan kulttuurien lähentymistä, keskinäistä vuorovaikutusta ja intellektuaalista kaksikielisyyttä. (Snow 1998, 98–99; Kekäle & Lehikoinen 2000, 17–18; Ylijoki 1998,

31.) Toulmin (1990) katsoo, että Snow'n esittämä jako kahteen tiedekulttuuriin on saanut alkunsa 1590–1640 välisenä ajanjaksona. Tuolloin modernin syntyä aikana Renessanssin humanistit perustivat oppinsa Erasmuksen, Rabelais'n, Shakespearen ja Montaignen kirjallisuuden varaan, kun taas nouseva luonnontiede ammensi oppinsa Galilein, Descartesin ja Newtonin dekontekstualisoidusta rationalismista. (Toulmin 1990, 42–44.) Collinin (1998) mukaan Snow'n luento liittyi vasta 1800-luvulla olennaisesti alkaneeseen muutokseen ja ajattelutapaan, jossa tieteet jaetaan yleisiä lainalaisuuksia paljastaviin luonnontieteisiin ja yksittäisten ilmiöiden ymmärtämiseen ja tulkintaan pyrkiviin ihmistieteisiin. Käytännön kulttuurisena muutoksena tämä näkyi esimerkiksi siinä, että englannin kielessä käsitteen ”tiede” (science) merkitys rajoittui kattamaan ainoastaan luonnontieteet ja samalla tavalla ”tiedemies” (scientist) rajoittui koskemaan vain luonnontieteiden tutkijaa. (Collini 1998, 10, 12–13, 56–57; ks. myös Ylijoki 1998, 32.)

Snow'n vahva dikotominen jako sai osakseen huomattavan määrän kritiikkiä ja myöhemmin Snow myös itse katui, ettei ollut luennossaan ottanut huomioon ”kolmannen kulttuurin” eli yhteiskuntatieteiden olemassaoloa (Collini 1998, 68). Varsinkin nykypäivänä on ilmeistä, ettei Snow'n jaottelu kykene kovin tarkasti kuvaamaan monitieteisen yliopiston risteäviä kulttuureita, vaikka siihen luettaisiin mukaan myös yhteiskuntatieteiden ulottuvuus. Ylijoki (1998, 34) kuitenkin katsoo Snow'n luennon vahvuudeksi sen, että se avasi uudenlaisen näkökulman akateemiseen maailmaan, jossa sitä tarkasteltiin sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Tällä tavalla huomio kohdistui akateemisen yhteisön arkiseen toimintaan, sen uskomuksiin, käytäntöihin, arvoihin ja ristiriitoihin.

Tiedekulttuurien tutkimukseen on omalta osaltaan vaikuttanut myös Thomas S. Kuhn vuonna 1962 ilmestyneellä teoksellaan *The Structure of Scientific Revolutions*, joka Kiikerin ja Ylikosken (2004, 55) mukaan on myös viime vuosisadan myydyin filosofinen teos. Kuhn (1970) esittää teoksessa teoriansäädin sekä tieteellisistä paradigmoista että tieteen kehitysdynamiikasta eli tieteellisistä vallankumouksista. Tieteen kehitystä kuvatessaan Kuhn osoitti, että se sisältää paljon epäjatkuvuutta sekä suuria murroksia – vallankumouksia –, joissa vallitseva tieteellinen ajattelutapa muuttuu ja korvautuu uudella. Näiden havaintojen myötä tiedettä alettiin pitää myös sosiaalisena toimintana ja esimerkiksi tieteenfilosofiassa ilmiöiden tarkastelu ei rajoittunut ainoastaan loogisten empiristien ei-historialliseen näkökulmaan. (Pihlström 1996, 13.) Myös paradigman käsite

on herättänyt kiinnostusta tiedekulttuurien tutkimusalalla. Käsite ei Kuhnin esittämänä ole kuitenkaan yksiselitteinen ja esimerkiksi Margaret Masterman (1970, 61–65) on löytänyt Kuhnin teoksesta ainakin 21 erilaista paradigman määritelmää.⁸ Pihlströmin (1996) mukaan kuhnilaisella paradigma-käsitteellä on kuitenkin kaksi vakiintunutta merkitystä. Ensimmäinen suppeampi käsitys viittaa konkreettisiin malliesimerkkeihin, jotka ovat paradigman puitteissa harjoitettavan tieteenalan historiallisesti tärkeitä ongelmien ratkaisuja ja joiden avulla tulokkaat perehdytetään kyseiseen tieteenalaan. Tyypillisesti esimerkiksi matematiikassa alaa opetetaan harjoittelemalla ongelmanratkaisua. Toisen laajemman käsityksen mukaan paradigmalla tarkoitetaan tieteenalamatriisia, joka tarkoittaa malliesimerkkien lisäksi sitä symbolisten yleistysten tai lakien, sekä yhteisten arvojen kokonaisuutta, joka vallitsee paradigmaa noudattavassa tiedeyhteisössä. (Pihlström, 1996, 13.) Kiikeri ja Ylikoski (2004) kuvaavat paradigmaa siten, että se antaa tutkijoille:

- 1) kriteerit sille, mitkä tutkimusongelmat ovat tieteenalalla tärkeitä ja olennaisia;
- 2) välineet näiden tutkimusongelmien ratkaisemiseen;
- 3) kriteerit arvioida esitettyjen ratkaisuehdotusten oikeellisuutta; ja
- 4) konventiot ja foorumit tutkimustulosten esittämistä ja kommunikaatioita varten. (Kiikeri & Ylikoski 2004, 57.)

Tämä toinen myöhempi ja laajennettu käsitys pitää siis sisällään myös Kuhnin ensimmäisen, alkuperäisen käsityksen. Nykypäivänä varsin yhtenäisen paradigman tarjoavat esimerkiksi evoluutioteoria ja suhteellisuusteoria. Kaikilla tutkimusaloilla ei kuitenkaan ole yhteistä jaettua paradigmaa, vaan vallalla saattaa olla useita toistensa kanssa ristiriitaisiakin paradigmoja. Fyysikon koulutuksen omanneen Kuhnin (ibid., 57) mukaan esimerkiksi yhteiskuntatieteet olivat tällaisessa esiparadigmaattisessa vaiheessa. Vasta kun paradigmoja koskevat kysymykset saadaan tieteenalalla ratkaistua, pääsee ala irtautumaan tieteenalan filosofisista ja teoreettisista lähtökohdista ja tutkijat voivat keskittyä varsinaiseen tutkimustoimintaan ja yksittäisten tutkimusongelmien ratkaisemiseen. Tiedekulttuurien tutkimuksen piirissä ei ajatella Kuhnin tavoin, että esimerkiksi yhteiskuntatieteet olisivat vasta kehittymässä yhtenäisen paradigman omaaviksi tieteiksi. Alan tutkimuskohdetta, eli yhteiskuntaa, voidaan tutkia ja käsitteellistää useasta eri teoreettisesta näkökulmasta, minkä vuoksi paradigmaattiset erot kuuluvat tieteenalan

⁸ Teoksensa toisen painoksen jälkipuheessa Kuhn (1970, 181–182) myönsi käsitteen monimielisyyden ja pyrki tarkentamaan käsitteen merkitystä. Tätä epämääräisyyttä on usein pidetty yhtenä syynä kirjan saamaan suuren suosioon (esim. Kiikeri & Ylikoski, 56), koska monitulkintaisuus yhdistettynä provokatiivisuuteen on omiaan herättämään huomiota ja keskustelua tieteellisissä piireissä.

peruslähtökohtiin. Kaikesta epäselvyydestään huolimatta Kuhnin huomio joidenkin tieteenalojen paradigmaattisesta yhtenäisyydestä ja hajanaisuudesta on ollut tiedekulttuurien tutkimuksen kannalta varsin merkittävä havainto.

4.2 Akateeminen heimojako

Tiedekulttuurien tutkimusta on Snow'n jälkeen kehittänyt useampikin ajattelija useasta eri näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa tarkastelun painopiste on tutkimuksen eroissa, joten en esimerkiksi tarkastele tieteiden eriytymistä opetuksen ja eri tieteenalojen opiskelijoiden oppimistyylien näkökulmasta kuten esimerkiksi David Kolb (1985) on tehnyt. Oman näkökulmani kannalta merkittäviä ovat kuitenkin Anthony Biglanin (1973) havainnot. Hän on tutkinut eroja tutkimuksen näkökulmasta ja muodostanut kaksi keskeistä tieteenaloja erottelvaa ulottuvuutta: kova-pehmeä ja perus-soveltava.⁹ Kova-pehmeä-ulottuvuus seuraa jo Snow'n luennosta tuttua jakoa koviin luonnontieteisiin ja pehmeisiin humanistisiin tieteisiin. Biglan selittää eroa Kuhnin (1970) paradigman käsitteen avulla: kovat tieteet ovat paradigmaattisia, eli niissä vallitsee suuri yksimielisyys alan ydinkäsitteistä, teorioista ja metodeista, kun taas pehmeissä tieteissä tällaista yksimielisyyttä ei ole. Puhdas-soveltava-ulottuvuudella puhtaat tieteet keskittyvät perustutkimukseen, kun taas soveltavat tieteet niihin perustuviin käytännön sovelluksien kehittämiseen. Näiden Biglanin jakojen pohjalta tieteet on totuttu jakamaan neljään ryppääseen: kova-puhdas, kova-soveltava, pehmeä-puhdas ja pehmeä-soveltava. (Ylijoki 1998, 56.)

Biglanin pohjalta tiedekulttuurien tutkimusta kehitti edelleen 1980-luvulla Tony Becher, jonka teosta *Academic Tribes and Territories* (1989) pidetään alan klassikkona. Becher jakaa Biglania lainaten tieteet niiden kognitiivisen ulottuvuuden mukaan akseleilla kova-pehmeä ja puhdas-soveltava, millä hän viittaa tieteen rakenteeseen: teoriapohjaan, tutkimusmenetelmiin, -ongelmiin ja -tapoihin. Lisäksi hän ottaa huomioon tieteen sosiaalisen muodon, joka viittaa siihen, että tieteenaloille on kehittynyt niille ominaisia kommunikaation muotoja ja niitä sitovat erilaiset normit ja arvot. (Puuska & Miettinen 2008, 13.) Myös sosiaaliset muodot eriytyvät kahdella perusulottuvuudella, jotka ovat

⁹ Biglan kehitti nämä ulottuvuudet ilmeisesti tietämättä, että Norman W. Storer oli tehnyt samanlaisen jaottelun jo muutamia vuosia aikaisemmin. Storerin työ tunnettiin kuitenkin lähinnä vain tieteesosiologien keskuudessa, joten useimmiten jaottelusta puhuttaessa viitataan Biglaniin. (Kekäle & Lehikoinen 2000, 20; ks myös Ylijoki 1998, 55–56.)

konvergentti-divergentti sekä urbaani-ruraali. Käytän tässä työssä pohjana Oili-Helena Ylijoen luentaa Becherin teoriasta, koska se on esityksenä hyvin jäsenneily ja selkeä, minkä vuoksi sitä on myös helppo soveltaa aineiston tulkinnassa. Ylijoen (1998) mukaan

Konvergenttien akateemisten heimojen elämä on tiiviisti sidottua, yhteisten sääntöjen ja toimintatapojen kiinteästi muovaamaa, kun taas divergenttien heimojen elämä on sisäisesti hajaantunutta ja niiden jäsenet ovat vain löyhästi sidoksissa toisiinsa. Lisäksi konvergentit heimot rajaavat reviirinsä tarkasti ja kontrolloivat tiukasti ulkopuolisen pääsyä alueelleen, mutta divergenttien heimojen rajat ovat sumeampia ja rajanylitykset sallittuja.

Urbaanit heimot puolestaan elävät kiivasta ja nopearytmistä kaupunkielämää, kun taas ruraalit maalaiskerut viettävät verkkaisempaa ja pitkäjänteisyyttä vaativaa elämää. Tiheään asuttuun kaupunkimaisuuteen kytkeytyy usein myös kovaa kilpailua ja liikkuvuutta, haja-astutusmaiseen maalaisuuteen taas omaan paikkaan juurtumista ja sen vaalimista. (Ylijoki 1998, 59.)

Näiden ulottuvuuksien pohjalta Becher on erottanut akateemisesta maailmasta neljä toisistaan poikkeavaa heimoa, joiden sisällä sekä kognitiivinen että sosiaalinen ulottuvuus ovat niin lähellä toisiaan, että niitä voidaan tarkastella erillisinä joukkoina. Esitän seuraavaksi, miten Ylijoki (1998) on Becheriä mukaillen tiivistänyt joukkojen ominaispiirteet.

Kova-puhdas-alueella, eli perustutkimusta tekevissä luonnontieteissä (esimerkiksi fysiikka) pyritään ilmiöiden selittämiseen ja yleisten lainalaisuuksien paljastamiseen. Tieto on kumulatiivista eli uusi tieto rakentuu aiemman varaan lisäten ja syventäen tiedon kokonaisuutta. Lisäksi tietoa voidaan sen atomistisesta luonteesta johtuen tutkia myös yksittäisinä osakysymyksinä. On myös olemassa selkeät kriteerit sille, mikä hyväksytään tieteelliseksi tuotokseksi ja mitkä tutkimuskysymykset ovat relevantteja. Sosiaaliselta muodoltaan heimon elämä on konvergenttia ja urbaania. Tutkimusta tehdään suurissa ja kalliissa laboratorioissa ja usein samoja ongelmia tutkii useita kilpailevia projekteja, joten elämä on kiivastahtista ja kilpailevaa. Tutkimukset täytyy julkaista mahdollisimman nopeasti, minkä vuoksi suositaan artikkeleita ja tutkimusselesteita tieteellisissä lehdissä ja konferenssijulkaisuissa. (Ibid., 59–60.)

Pehmeä-puhdas-alue edustaa perustutkimusta tekeviä humanistisia ja yhteiskuntatieteitä (esimerkiksi historia ja sosiologia). Niissä vallitsee teoreettinen painotus, mutta muuten ero luonnontieteisiin on selkeä. Tieto tähtää ilmiöiden ymmärtämiseen ja tulkittamiseen, joten

tarkastelu kohdistuu usein yksittäistapauksiin. Lisäksi asioita tarkastellaan kokonaisvaltaisesti, eikä tutkimusongelmia pystytä yleensä pilkkomaan erillisiksi osahankkeiksi, ja siksi vain harvoin pystytetään suuria tutkimusprojekteja. Eri koulukuntien välillä vallitsee myös eroja sen suhteen, mitkä ovat tieteellisen työn arviointikriteerit ja minkälaiset tutkimuskysymykset ovat relevantteja. Sosiaaliselta muodoltaan heimojen elämä on individualistista kunkin tutkiessa omaa ongelmaansa, joten sosiaaliset sidokset ovat suhteellisen heikkoja. Heimojen elämä on myös maalaismaista, eikä kovaa kilpailua jäsenten välillä vallitse, koska jäsenet ovat levittäytyneet laajalle ja tutkimusongelmat ovat eriytyneet. Tutkimusta ei tehdä samanlaisella kiireellä kuin kova-puhdas alueella ja tyypillinen julkaisu on tutkimusaihetta kokonaisvaltaisemmin käsittelevä kirja. (Ibid., 60–61.)

Kova-soveltava-alue edustaa soveltavaa luonnontiedettä (esimerkiksi tekniset tieteet). Se on luonteeltaan pragmaattinen ja sen tavoitteena on ympäristön hallinta uusilla tuotteilla ja tekniikoilla. Painopiste ei siis ole teoriassa vaan niiden käytännön sovellutuksissa. Kuten kova-puhdas-alueella, niin myös tämän heimon sosiaalinen muoto on kiivastahtisen kaupunkimainen, kilpailullinen ja kosmopoliittinen. (Ibid., 61.) Sosiaalinen muoto on yhteydessä siihen, että alalla pyritään jatkuvasti keksimään uusia useimmiten kaupalliseen käyttöön soveltuvia tuotteita, joita pyritään patentoimaan ja joilla pyritään päihittämään kilpailevat tuotteet.

Viimeinen eli pehmeä-soveltava-alue koostuu soveltavista yhteiskuntatieteistä (esimerkiksi sosiaalityö). Alueella tiedon tavoitteena on ammattikäytäntöjen kehittäminen ja parantaminen. Sosiaaliselta muodoltaan heimot ovat ulospäin suuntautuneita ollessaan tiiviisti yhteydessä oman alansa ammattikäytäntöön. Niillä ei ole samanlaista vakiintunutta asemaa yliopistossa kuin muilla perinteisimmillä heimoilla, koska ne ovat tyypillisesti nuorimpia yliopistoaloja. Tästä syystä ne ovat epävarmoja akateemisesta statuksestaan. (Ibid., 61.)

Becherin tekemä jaottelu, jossa yhdistetään sekä kognitiivinen että kulttuurinen ulottuvuus, on saanut osakseen myös kritiikkiä. Välimaan (1995) mukaan Becher pyrki antamaan mallilleen kyseenalaista kausaalista selitysvoimaa. On totta, että tieteenalojen kognitiiviset perinteet ovat kytköksissä siihen, tehdäänkö työtä yksin tai ryhmässä, miten tutkimusta rahoitetaan tai miten tutkijoiden välinen kommunikointi toteutuu. Kuitenkin kun Becher luokittelee tieteenalat näihin kognitiivisiin ja kulttuurisiin karsinoiniin, niin hänen mukaan

on mahdollista sanoa jotain myös syistä ja seurauksista, eli ainakin jossain määrin käyttää tieteenalakulttuureita työkaluina, joilla voidaan luoda kausaalisia suhteita kognitiivisten ja sosiaalisten rakenteiden välille. (Välimaa 1995, 40.) Tällaisen yleistävän selitysvoinman antaminen tieteenalakulttuureille ei ole perusteltua, koska kyseisestä luokittelusta ei esimerkiksi voida päätellä sitä, miten jokin yksittäinen tiedeyhteisö rakentuu tai miten sen tulisi rakentua. Myös Ylijoki (1998) näyttää havainneen tämän todetessaan seuraavaa:

Tiederyppäiden erottelua ei tule – – mieltää miksikään linnéläiseksi luokitusjärjestelmäksi, jonka tarkoituksena olisi löytää jokaisella [sic] tieteenalalle yksi ja oikea karsina. Päinvastoin, sitä voi pitää viitteellisenä kompassina, joka auttaa suunnistamaan akateemisessa maastossa. (Ylijoki 1998, 62.)

Becherin esittämä jakoa ei siis tule pitää täsmällisenä tai yksiselitteisenä kuvauksena akateemisesta maailmasta. Riippuen aina paikallisesta kontekstista myös eri heimojen sisältä voidaan löytää tieteenaloja, jotka poikkeavat huomattavasti toisistaan, ja on myös aloja, jotka sopisivat useampaan heimoon. Jako kuitenkin auttaa havaitsemaan sen, että akateemisen maailman sisältä löytyy tieteenalojen välisiä eroja, jotka tulisi ottaa huomioon, kun monialaisen laitoksen tai koko yliopiston tasolla arvioidaan tieteellisen toiminnan vaikuttavuutta tai laatua. Samalla teoria tarjoaa myös kiinnekohdan, jonka pohjalta akateemisen maailman moninaisuutta on helpompi analysoida.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen Jyväskylän yliopiston teettämän tutkimuksen kokonaisarvioinnin loppuraporttia. Olen rajannut tutkimusaineiston siten, että yksittäisistä laitoksista tarkastelen tässä työssä ainoastaan yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen arviointia. Laitoksen tutkimus on monitieteistä ja kansainvälisesti verkostoitunutta, ja se tarjoaa opetusta filosofiassa, valtio-opissa, sosiologiassa, yhteiskuntapolitiikassa, sosiaalityössä ja sukupuolentutkimuksessa. Tutkimuskärkeä laitoksella on kolme, jotka ovat moraalinen ja poliittinen toimijuus, kestävät sosiaaliset muutosprosessit sekä muuttuva hyvinvointi. Lisäksi laitoksella on kaksi huippututkimusyksikköä, jotka ovat Poliittinen ajattelu ja käsittemuutokset sekä Filosofisen psykologian, moraalien ja poliittisen tutkimuksen huippuyksikkö. (Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos 2012.) Ilman tarkempaakin analyysia voidaan sanoa, että Becherin heimojaossa laitos voidaan sijoittaa pääosin pehmeä-puhdas-alueelle ja osin myös pehmeä-soveltava-alueelle, jota edustaa esimerkiksi sosiaalityö. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä mahdollisuutta, että laitoksen

tutkimukseen saattaa sisältyä kulttuurisia piirteitä, jotka ovat ominaisia myös kova-puhdas- ja kova-soveltava-alueille.

5 TUTKIMUKSEN KOKONAISARVIOINTI

5.1 Taustatietoa tutkimuksen kokonaisarviointista

Suomessa tutkimuksen arvioinnin juuret juontavat 1970-luvulle, kun akateemiset yhdistykset ryhtyivät arvioimaan tutkimuksen tasoa (Välimaa 2004, 108). Tästä huolimatta yliopistojen itsensä organisoimat tutkimuksen kokonaisarviointit ovat yleistyneet vasta 2000-luvulla. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa ensimmäinen arviointi toteutettiin vuonna 1999, toinen vuonna 2005 ja kolmas toteutetaan vuosina 2010–2012. (Helsingin yliopisto 2012.) Jyväskylän yliopistossa ensimmäinen tutkimuksen kokonaisarviointi (The Research Evaluation Exercise 2005) toteutettiin vuonna 2005. Sen tarkoituksena oli saada tietoa tutkimuksen vaikuttavuudesta niin yhteiskunnassa kuin akateemisessakin maailmassa. Lisäksi haluttiin saada asiantuntijoiden suosituksia siitä, kuinka tutkimusta ja tutkijakoulutusta voitaisiin edelleen kehittää ja siten saada tutkimuksesta laadukkaampaa. Arvioinnin tuloksia käytettiin myös luotaessa tutkimusstrategiaa vuosille 2007–2011. (RA2010, 144.)

Tässä työssä analyysin kohteena on vuosien 2010 ja 2011 aikana Jyväskylän yliopistossa toteutetun tutkimuksen kokonaisarvioinnin (Research Assessment 2010) loppuraportti. Arvioinnissa kohteena oli koko yliopistossa vuosien 2005–2009 aikana tehty tutkimus, mutta olen rajannut tutkimuskohteekseni raportin yleisen ohjeistuksen (*Terms of Reference for Panels*) sekä yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen (myöhemmin YFI) arvioinnin. Ohjeistus sisältää tietoa muun muassa tietoa arvioinnin tarkoituksesta, tavoitteista, kriteereistä ja siitä, miten arviointi on käytännössä toteutettu. YFI:n raporttia analysoimalla tuon yksityiskohtaisemmin esiin sitä, millä tavalla arvioinnissa otetaan huomioon tai jätetään huomioimatta tieteenalojen erilaiset käytännöt lähestyä tiedettä.

Arvioinnin toteuttaminen kuului osaksi yliopiston vuosien 2010–2012 toimenpideohjelmaa, joka taas kuului yliopiston hallituksen 25.3.2010 hyväksymään yliopiston uuteen, vuoteen 2017 ulottuvaan strategiaan (Laatua ja liikettä 2010, 11). Arviointiraportin (RA2010) mukaan arviointi nähtiin ajankohtaiseksi uuden yliopistolain myötä, joka astui voimaan vuoden 2010 alussa. Sen myötä yliopistosta tuli taloudellisesti ja hallinnollisesti autonominen organisaatio. Toimintaympäristön muutosten lisäksi laki on tuonut mukanaan uusia mahdollisuuksia tutkimusyhteistyön järjestämiseksi,

tutkimusrahoituksen hankkimiseksi sekä opetuksen ja tutkimuksen laadun ja vaikuttavuuden parantamiseksi. Näiden lisäksi yliopistojen kansainvälisten rankingien vaikutusten kasvu nähtiin syyksi uuden tutkimuksen arvioinnin toteuttamiseksi. Arvioinnin tuloksia on ollut tarkoitus käyttää vuodet 2010–2017 kattavan tutkimusstrategian päivittämisessä, minkä lisäksi niillä vaikutetaan myös resurssien strategiseen kohdentamiseen (RA2010, 145). Resurssien kohdentaminen on käytännössä tarkoittanut ainakin sitä, että arvioinnin perusteella laadukkaimpina pidetyille yksiköille tai tutkimusryhmille on osoitettu lisäresursseja, jotta ne voivat edelleen kehittää tutkimustoimintaansa (Jyväskylän yliopisto 2012). Erittäin korkeatasoisesta tutkimuksen kansainvälisestä laadusta ja vaikuttavuudesta palkittiin liikuntabiologian, psykologian ja tietotekniikan laitokset ja kansainvälisesti korkeatasoisesta laadusta palkittiin bio- ja ympäristötieteiden, fysiikan, historian ja etnologian, kemian, kielten, matematiikan ja tilastotieteen, musiikin sekä terveystieteiden laitokset. (Korppi-Tommola 2012.) Mielenkiintoista on se, miksi lisärahoitusta annettiin juuri parhaiten pärjänneille yksiköille. Voisi ajatella, että juuri näillä yksiköillä on jo riittävät edellytykset ja resurssit huippututkimuksen toteuttamiseksi, jolloin lisäraha vain lisää eriarvoisuutta yliopiston sisällä. Heikommin pärjänneitä tukemalla myös niiden tutkimuksen taso voitaisiin nostaa lähemmäs haluttua kansainvälistä huippua. Yliopiston valitsema palkitsemiskäytäntö noudattaa ilmeisellä tavalla Robert K. Mertonin jo vuonna 1968 havaitsemaa Matteus-efektiä, joka on kuvaa sitä, kuinka rikkaat rikastuvat ja köyhät köyhtyvät myös tiedemaailmassa. Mertonin (1968) mukaan jo ansioitunut tutkija saa enemmän mainetta tutkimuksestaan kuin tuntemattomampi tutkija, vaikka heidän työnsä olisivat samantasoisia. Maine taas tuo lisää rahaa, ja raha puolestaan mahdollistaa suuremman määrän laadukkaampia julkaisuja.

Tutkimuksen kokonaisarviointi toteutettiin Jyväskylän yliopiston toimeksiannosta ja oli myös kokonaan sen rahoittama. Yliopiston rehtorin nimittämä tiedeneuvosto toimi arvioinnin johtoryhmänä. Sen tehtävänä oli vastata panelisteille jaettavasta ohjeistuksesta, hyväksyä arviointisuunnitelma ja aikataulu, nimetä arviointipaneelien johtajat ja kokoonpano sekä hyväksyä lopullinen arviointiraportti. (RA2010, 150.) Tutkimuksen kokonaisarviointi toteutettiin kansainvälisenä vertaisarviointina, jota täydennettiin bibliometrisellä prosessilla. Arvioinnin toteuttivat sekä kotimaisista että ulkomaisista yliopiston ulkopuolisista, itsenäisistä asiantuntijoista kootut paneelit. Jokaista seitsemää tiedekuntaa varten koottiin oma paneelinsa, joissa jäseniä oli neljästä kahdeksaan henkeä.

(RA2010.) Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan paneelissa oli kuusi henkeä, joista kaksi oli psykologian tohtoreita, yksi kasvatustieteiden tohtori, yksi modernin filosofian historian tohtori sekä yksi valtio-opin ja yksi sosiologian tohtori. Voidaan siis sanoa, että kolmella viimeksi mainitulla arviointipanelistilla oli taustan perusteella hyvät valmiudet arvioida yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen tutkimusta. Määrä vaikuttaa mielestäni kovin pieneltä, kun ajatellaan sitä, kuinka huomattava määrä tutkimussuuntauksia mahtuu pelkästään yhden yhteiskuntatieteellisen oppiaineen sisälle. Arvioinnissa annetaan siis yksittäisen arvioijan näkemyksille varsin suuri painoarvo. Kuitenkin yhteiskuntatieteissä, joissa paradigmaattiset erot ovat suuria, tutkijoiden näkemykset siitä, mikä on laadukasta ja arvokasta tutkimusta voi vaihdella suuresti, mikä taas voi suoraan näkyä tutkimuksen arvioinnissa. Yhtenäisen paradigman omaavissa tieteissä, joissa taustaoletukset ovat jaettuina, ei vallitse yhtä suuria erimielisyyksiä laadukkaana tieteen määritelmästä.

Käytännössä arviointi toteutettiin siten, että panelisteille toimitettiin etukäteen ohjeistus, josta kävi ilmi, miten arviointi toteutetaan, mitkä ovat yliopiston arvioinnin asettamat tavoitteet ja mitkä ovat arviointikriteerit. Lisäksi he saivat taustatietoa suomalaisesta korkeakoulujärjestelmästä ja tutkimuksesta sekä Jyväskylän yliopistosta. Laitokset myös toimittivat heille itserarviointiraportit, josta kävi ilmi se, minkälaista tieteellistä toimintaa laitoksilla harjoitetaan. Raportti sisälsi myös luettelon laitoksen kaikista julkaisuista vuosina 2005–2009. Ainakaan yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen julkaisuaineisto ei sisältänyt varsinaista bibliometristä analyysia¹⁰ (Yrjönsuuri 2012). Aineistoon tutustuttuaan panelistit suorittivat tutustumiskäynnin laitoksille, jossa he perehtyivät laitosten toimintaan, haastattelivat tutkijoita, tapasivat tiedekunnan ja yliopiston hallinnon edustajia, keskustelivat muiden panelistien kanssa ja kirjoittivat käynnistään arviointiraportin. (RA2010.)

Jokaisen paneelin tuli kirjoittaa arvioinnista raportti, jossa ensinnäkin arviointiin tutkimuksen viittä eri osa-aluetta, jotka olivat tutkimuksen tieteellinen laatu, tutkimuksen tieteellinen vaikuttavuus, tutkimusyhteistyön laatu, tutkimusrahoituksen laatu ja määrä sekä tutkimusympäristön laatu. Jokainen osa-alue arvioitiin asteikolla 1–5, jossa 1 vastasi sitä, että toiminta ei ole kansainvälisellä tasolla ja 5 sitä, että toiminta on erinomaisella kansainvälisellä tasolla. Toiseksi raporttiin tuli kirjoittaa lausunto laitoksen tutkimuksen

¹⁰ Bibliometrinen analyysi on tieteellisten julkaisujen määrällistä tutkimusta, jossa pyritään arvioimaan julkaisujen suosiota mm. sen perusteella kuinka usein julkaisuihin on viitattu muissa tieteellisissä julkaisuissa.

nykyisestä rakenteesta ja toimintakyvystä. Kolmanneksi raportissa tuli tuoda esiin lupaavimmat ja korkealla tai korkeimmalla kansainvälisellä tasolla toimivat tutkimusryhmät. Neljänneksi raporttiin tuli sisällyttää laitoksesta tehty SWOT-analyysi ja viidentenä tuli antaa suosituksia tulevaisuutta ajatellen. (RA2010, 151.) Loppuraportti sisältää jokaisen paneelin raportin sekä panelisteille etukäteen jaetun ohjeistuksen.

5.2 Kansainvälisyys

Yliopisto on instituutiona vanhempi kuin kansallisvaltiot ja valtioiden väliset rajat. Myös perinteisten akateemisten normien mukaisesti tiede on julkista ja kaikilla tulee olla rotuun ja kansalaisuuteen katsomatta yhtäläinen mahdollisuus koetella tieteellisten tulosten oikeellisuutta. Voidaan siis sanoa, että kansainvälisyys on aina ollut osana akateemista tutkimustoimintaa eikä tieteellistä keskustelua voi rajoittaa minkään tietyn maantieteellisen alueen sisälle. (Hakala ym. 2003, 146.) Ainakin Suomessa yliopistolaitoksella on kuitenkin ollut myös merkittävä kansallinen rooli ja usein katsotaan, että sillä on kautta historian ollut keskeinen merkitys suomalaisten sivistyksen, identiteetin ja hyvinvoinnin rakentajana. Kansainvälisyyden merkitystä on kuitenkin alettu viime vuosikymmenten aikana alettu korostaa myös kotimaisessa tieteessä entistä enemmän. Hakalan ym. (2003, 147) mukaan tutkimuksen kansainvälistymiseen ovat osaltaan johtaneet tieteen ”sisäiset” syyt, kuten tutkimustoiminnan kustannusten kasvu sekä lisääntynyt erikoistuminen, mikä tarkoittaa, ettei saman alan tutkijoita välttämättä löydy kuin muutamasta paikasta koko maailmassa. Toisaalta matkustamisesta ja yhteydenpidosta on tullut suhteellisen halpaa ja vaivatonta, jolloin kansainvälisten kontaktien ylläpitäminen on entistä helpompaa. Suomessa kansainvälistymistä on tuettu myös julkisin toimin ja tiedepolitiikassa kansainvälisyyttä on painotettu voimakkaasti jo 1980-luvulta lähtien. Tämän myötä Suomi on hakeutunut mukaan länsieurooppalaisiin yhteistyöjärjestelyihin kuten EUREKA, CERN ja ESA, joita aiemmin pidettiin joko liian poliittisina tai kalliina sitoumuksina. Myös EU-jäsenyys on merkinnyt monille tieteenaloille aivan uudentyyppistä kansainvälistymistä, kun suomalaiset tutkijat ovat saaneet täysimittaisen mahdollisuuden osallistua EU:n tutkimusohjelmiin. (Hakala ym. 2003, 147–148.) NPM-ajattelun myötä kansallinen ja kansainvälinen kilpailu yliopistojen välillä on viime vuosina kiihtynyt entisestään. Tästä osoituksena on esimerkiksi kansainvälisten yliopisto-rankingien ilmaantuminen sekä niiden saama huomio niin korkeakoulujen, hallitusten, median kuin kansalaistenkin taholta (esim. Marginson 2007, 81–82). Yliopistot siis kilpailevat yhä kiivaammin paremmista

ranking-sijoituksista, jotka taas tuovat niille entistä enemmän mainetta. Paremman maineen myötä yliopistoilla on myös paremmat edellytykset kilpailla kansainvälisestä rahoituksesta ja huippututkijoista.

Jotta yliopistot pysyvät mukana tässä kansainvälisessä kilpailussa, on järkeenkäypää, että yliopiston tieteellistä toimintaa arvioidaan suhteessa kansainväliseen tasoon. Jyväskylän yliopiston kokonaisarvioinnin ohjeistuksessa arvioinnin tarkoituksesta sanotaankin seuraavaa:

The success of The University of Jyväskylä requires that its research is carried at top international level and the research quality is internationally acknowledged – (RA2010, 145).

Kokonaisarvioinnissa myös laitosten toimintaa arvioitiin numeraalisesti sen mukaan, mikä on niiden toiminnan eri osa-alueiden taso verrattuna kansainväliseen tasoon. Kansainvälisyys tuodaan vahvasti esiin myös niissä tavoitteissa, jotka yliopiston puolelta on arvioinnille asetettu. Arviointiraportissa tavoitteet on esitetty kysymysmuodossa, koska ne on kohdistettu arviointipanelisteille ja ovat asioita, joihin yliopisto haluaa panelistien vastaavan. Esimerkiksi tutkimuksen vaikuttavuutta ja relevanssia arvioitaessa haluttiin saada vastauksia erityisesti seuraaviin kysymyksiin:

- Is the research likely to lead to outstanding, internationally acknowledged results (eg. Publications, research projects, etc)?
- How is the research likely to contribute to the international field, capacity building, methodological and theoretical development?
- How is the research connected to international groups, networks, collaborations in the field?
- Is the research highly original and innovative; how it relates to the international level in the area?
- Is the research multi, inter-disciplinary?
- To what extent does the research enable outstanding, top-level international publications? (RA2010, 146.)

Näiden kysymysten lisäksi arvioinnissa haluttiin myös selvittää ne tutkimusryhmät, jotka toimivat korkeimmalla kansainvälisellä tasolla, ja esimerkiksi se, miten näiden ryhmien tutkimus vastaa kansainvälisiin ja eurooppalaisiin haasteisiin ja ovatko ne saaneet kansainvälisiä palkintoja tai tunnustusta. Lisäksi tavoitteena on auttaa yksiköitä muokkaamaan tutkimusstrategioitaan siten, että ne voivat saavuttaa tutkimuksessaan korkeamman kansainvälisen tason. (RA2010, 146–147.)

Toimeksiannossa korostetaan, että edellä esitetyt kysymykset ovat niitä tavoitteita, joihin arvioinnissa tulee kiinnittää erityistä huomiota ja joihin halutaan selkeitä vastauksia. Panelistit saivat arviointia varten myös arviointikriteerit, jotka noudattelivat OECD:n antamia yleisiä arviointisuosituksia (RA2010, 148). Kun kriteereitä vertaa yliopiston asettamiin tavoitteisiin, voi havaita, että arvioinnin johtoryhmä on selvästi halunnut tuoda kansainvälisyyden korostetusti esille ja sillä tavoin esittää oman tarkennuksensa OECD:n arviointikriteereihin. Edellä esitetyistä tavoitteista huomataan, että arvioinnissa tutkimuksen vaikuttavuus ja relevanssi on vahvasti sidottu siihen, tuotetaanko tutkimuksella kansainvälisesti merkittäviä julkaisuja, projekteja, yhteistyötä, verkostoja ja teorioita.

Voidaan hyvin miettiä, onko kansainvälisyyden näin vahva korostaminen tutkimuksen kokonaisarvioinnissa perusteltua. Esimerkiksi Hakalan ym. (2003) mukaan kansainvälisyyden merkitystä ei pitäisi liioitella, koska yliopistot ovat laitoksia, joiden toiminta on vahvasti kansallisten prioriteettien sanelemaa ja joiden kansainvälistyminen tapahtuu kansallisvaltioiden ohjauksessa. (Hakala ym. 2003, 146.) Jos asiaa tarkastellaan yliopistojen rahoituksen näkökulmasta, niin havaitaan, että valtaosa yliopistojen määrärahoista tulee opetusministeriöltä ja muista julkisista lähteistä. Ennen 1990-luvun lamaa toiminnan rahoituksesta 85 prosenttia tuli opetusministeriöltä. Laman jälkeen suoran rahoituksen määrää kuitenkin leikattiin 20 prosenttia kymmenessä vuodessa. (Välimaa 2011, 47.) Vuoden 2009 tilinpäätöstietojen mukaan yliopistojen 2 340 miljoonan kokonaistilinpäätöksestä budjettirahoituksen osuus oli 65 prosenttia. Loppuosa koostui ulkopuolisesta rahoituksesta, josta kuitenkin merkittävä osa oli peräisin julkisista lähteistä, kuten Suomen Akatemialta, Tekesiltä, eri ministeriöistä ja EU:lta. Yksityisten yritysten osuus rahoituksesta oli noin viisi prosenttia, josta lähes 90 prosenttia tuli kotimaisilta yrityksiltä. (Haapamäki, Kumpulainen, Piironen & Halonen 2011, 41–43; KOTA-tietokanta 2012.) Vaikka siis suoran budjettirahoituksen määrä on tippunut 2000-luvulla, niin käytännössä suomalaiset yliopistot rahoitetaan edelleen julkisin varoin. Välimaan (2011, 48) mukaan myös muualla maailmassa korkeakoulutus kustannetaan pääosin julkisin varoin. Myös esimerkiksi Yhdysvalloissa, mistä nykyiset korkeakoulusektorin vapaan kilpailun mallit ovat peräisin, voittoa tuottavat yksityiset yliopistot ovat pääosin riippuvaisia julkisista tuista, kuten tutkimuksen julkisesta rahoituksesta tai opiskelijoille myönnettävistä opintolainoista (Marginson 2007, 80–81). Vuoden 2010 yliopistolain myötä Suomen yliopistojen asema muuttui siten, että niistä tuli itsenäisiä

julkisoikeudellisia laitoksia, jotka ovat taloudellisesti autonomisia. Lailla pyrittiin muun muassa monipuolistamaan yliopistojen rahoituspohjaa. Lain myötä uudistettu yliopistojen rahoitusmalli ei kuitenkaan anna suoraan viitteitä siitä, että yliopistojen kansainvälisen rahoituksen osuus olisi kasvamassa merkittävästi. Esimerkiksi Jyväskylän yliopiston rahoituksesta kansainvälisen tutkimusrahoituksen (pl. yritysrahoitus ja rakennerahastot) osuus on alle kaksi prosenttia koko yliopiston budjetista. Tavoitteeksi on asetettu 3,5 prosenttia vuoden 2012 loppuun mennessä, mutta se ei ole juurikaan kasvanut viime vuosien aikana eikä tavoitetta tulla saavuttamaan määräaikaan mennessä. (Jyväskylän yliopisto 2012.)

Kun kansainvälisyyttä tarkastellaan Tony Becherin heimonäkökulmasta, huomataan myös, ettei kansainvälisyyden merkitys ole kaikilla aloilla yhtäläinen vaan se korostuu erityisesti kovilla tieteenaloilla. Becherin (1987) jaottelun mukaan kova-puhdas alueella eli perustutkimusta tekevissä luonnontieteissä tutkimus on eksaktia ja perustuu universaalien lainalaisuuksien selvittämiseen. Kova-soveltava alueella eli soveltavissa luonnontieteissä keskitytään fyysisen ympäristön hallintaan uusilla tuotteilla ja tekniikoilla. Nämä tieteenalat ovat siis jo perusluonteeltaan ja tutkimuskohteiltaan hyvin globaaleita. Pehmeä-puhdas alue edustaa perustutkimusta tekeviä humanistisia ja yhteiskuntatieteitä. Niiden tutkimus kohdistuu usein yksittäistapausten tarkasteluun ja eri koulukunnissa vallitsee omanlaisia käsityksiä siitä, mikä edustaa tieteellistä huippua. Myös heimojen eri jäsenet ovat varsin individualistisia ja vain löyhästi sidoksissa toisiinsa, koska kukin tutkii omaa ongelmaansa. Pehmeä-soveltava alueeseen kuuluvat erityisesti soveltavat yhteiskuntatieteet, joissa tiedon tavoitteena ennen kaikkea ammattikäytäntöjen parantaminen ja kehittäminen. (Becher 1987, 278; Ylijoki 1998, 60–61.) Pehmeillä aloilla siis tutkimuskohteet ovat useammin paikallisia ja tutkimustulokset riippuvat vahvasti esimerkiksi maantieteellisistä tai kulttuurisista seikoista. Myös tutkimuksen kohderyhmänä on usein esimerkiksi ammatillinen yleisö tai julkishallinnon toimielin. Esimerkiksi yhteiskuntatieteissä, joissa tutkimuskohteena on ympäröivä yhteiskunta, tutkimus varsin usein tutkimus myös rajautuu tietyn kulttuurisen alueen sisälle, esimerkiksi vaikka Keski-Suomen maakuntaan, Suomeen tai Pohjoismaihin. Tällöin tutkimus ei ole lähtökohdiltaan samalla tavalla universaalina kuin luonnontieteissä eikä ole luontevaa, että tutkimukselle tavoitellaan yhtä laajaa kansainvälistä yleisöä ja merkittävää julkaisukanavaa. Kuitenkin kansainvälisyyden merkitys – erityisesti nykypäivänä – on myös pehmeillä aloilla huomattava. Tarkoitus ei olekaan yrittää vähätellä kansainvälisyyden merkitystä, vaan

nostaa esiin se, että pehmeillä aloilla se ei ole samalla tavalla lähtökohta tai oletusarvo kuin kovissa tieteissä.

Koska kansainvälisyyden merkitys ei ole kaikille tieteenaloille sama, niin voidaan ajatella, että arviointipaneelit, jotka on koottu jokaista tiedekuntaa varten erikseen kyseisen alan asiantuntijoista, ottavat huomioon myös arvioimiensa tieteenalojen erityispiirteet. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen arvioinnissa näin ei kuitenkaan ole tai ainakaan sitä ei millään tavalla eksplikoida. Tietysti on myös niin, että panelistit tekevät arvioinnin annettujen tavoitteiden ja kriteereiden pohjalta. Raportista käy kuitenkin ilmi, että tutkimuksen laatu on vahvasti sidoksissa sen kansainväliseen näkyvyyteen:

The “Political Thought and Conceptual Change” group (PolCon) has continued to be very successful on the international scene – –.

--

Given the amount and quality of publications and international presence, the “Philosophical Psychology, Morality and Politics” group (PMP) certainly scores very well.

--

The PolDeCult, CivSoc and SocServ groups within the Department have taken important steps towards a more focussed international agenda, but our impression is that the groups could become even more focussed in that regard and in setting up clearer and stronger publication goals. (RA2010, 36–37.)

Tutkimuksen saama näkyvyys esimerkiksi kansainvälisissä referee-lehdissä on tietysti vahva osoitus siitä, että tutkimusta voidaan pitää laadukkaana ja arvostettuna – joutuhan tutkimus usein käymään läpi varsin tiukan vertaisarvioinnin. Ainakaan pehmeissä tieteissä ei voida suoraan vetää johtopäätöstä, että kotimaista julkaisukanavaa käyttävä tutkimus ei voisi olla aivan yhtä laadukasta kuin kansainvälisen vertaisarvioinnin läpikäynyt. Syy siihen, että tutkimusta ei julkaista kansainvälisellä foorumilla, voi olla jo tässäkin tutkimuksessa aiemmin mainitut huomiot siitä, että pehmeiden tieteiden tutkimusaihe ja -kohteet ovat usein paikallisia, eikä kansainvälistä intressiä näin ollen edes synny.

Arviointiraportissa yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen tieteellistä vaikuttavuutta arvioitaessa liiallinen kotimainen julkaiseminen nähdään suorastaan negatiivisena asiana:

The PolDeCult and CivSoc groups have managed to achieve a number of international publications; however most of their output is still published in Finnish. The groups should work on redressing this imbalance (RA2010, 38).

Tutkimuksen vaikuttavuuskin näyttäisi muodostuvan kansainvälisestä huomiosta, vaikka yhteiskuntatieteissä 59 prosenttia tieteellisistä tuotoksista julkaistaan kotimaassa ja yli 40 prosenttia julkaisuista on suomenkielisiä (ks. Puuska & Miettinen 2008, 28, 35).

Yliopistolle on laissa määritelty kaksi perustehtävää, jotka ovat tieteellisen tutkimuksen harjoittaminen ja tutkimukseen perustuvan ylimmän opetuksen antaminen. Perustehtävien lisäksi laissa on määritelty yliopistoille edistämistehtäviä, jonka mukaan niillä on velvollisuus edistää elinikäistä oppimista, toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa ja edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta. (Mäenpää 2009, 14.) Näitä edistämistehtäviä kutsutaan usein yliopiston kolmanneksi tehtäväksi. Tietysti voidaan ajatella, että yliopisto toteuttaa tätä kolmatta tehtäväänsä jo silloin, kun se toteuttaa perustehtäviään. Tuottaahan se tutkintoja ja tutkimustietoa, jotka ovat ympäröivän yhteiskunnan käytettävissä. Kolmanteen tehtävään kuitenkin liitetään yleisesti laajempi tulkinta siitä, että yliopiston tulee edistää alueellista kehitystä ja toimia aktiivisesti vuorovaikutuksessa elinkeinoelämän, julkisyhteisöjen ja kolmannen sektorin järjestöjen kanssa (ibid. 18–19). Jos kuitenkin yliopisto haluaa keskittyä siihen, että sen tutkimus on kaikilta osin mahdollisimman kansainvälistä, niin näkisin, että yliopisto jättää samalla kolmannen tehtävänsä osin paitsioon. Kun yliopiston johdon suunnalta annetaan ymmärtää, että entistä suurempi osa tutkimuksista täytyy julkaista kansainvälisillä foorumeilla, niin yksittäisillä laitoksilla ei välttämättä löydy suurta intoa esimerkiksi paikallista julkishallintoa tai pk-yrityksiä koskevia tutkimusprojekteja kohtaan. Yhteiskunnallista vuorovaikutusta ei ole millään tavalla huomioitu myöskään Jyväskylän yliopiston sisäisen rahanjaon periaatteissa vuosille 2013–2020 (Rahoitusmalli 2012). Tämä johtunee suurelta osin siitä, että asiaa ei ole huomioitu niin ikään vuonna 2013 voimaan astuvassa yliopistojen valtakunnallisessa rahoitusmallissa, jonka rahanjaon kriteereitä yliopisto ei merkittävästi halua poiketa sisäisessä rahanjaossaan. Juridisesti yliopistolla olisi kuitenkin valta päättää sisäisestä rahanjaosta oman näkemyksensä mukaisesti.

5.3 Kansainväliset rankingit

Tutkimuksen kokonaisarviointiraportissa todetaan, että kansainvälisten rankingien merkitys on viime vuosina lisääntynyt, ja se on myös yksi motiivi sille, miksi arviointia ylipäänsä haluttiin lähteä tekemään:

In light of these recent structural changes, as well as the increasing influence of international rankings, University of Jyväskylä decided it is an appropriate time to undertake the assessment of its research activities – – (RA2010, 145).

Tämän lisäksi tuodaan selkeästi esille se, että yliopiston menestyminen kansainvälisellä tutkimusrintamalla on hyvin riippuvainen näistä rankingsijoituksista:

The success of The University of Jyväskylä requires – – that the standing of the University in international rankings is continually improved – – (RA2010, 145).

Myös yhtenä arvioinnin tavoitteena on arviointiryhmälle esitetty kysymys siitä, miten tutkimus voisi tuottaa parempaa menestystä kansainvälisissä rankingeissa:

How research activities can deliver better international results and achieve higher international ranking? (RA2010, 147).

Jyväskylän yliopiston taholta on siis selkeä halu menestyä entistä paremmin kansainvälisissä rankingeissa. Raportissa ei kuitenkaan tarkemmin eritellä sitä, millä tavalla ne edistävät yliopiston toimintaa, mitä tällaiset rankingit mittaavat, tai missä tietyssä rankingissa yliopiston haluttaisiin pärjäävän. Ainoa ranking, joka mainitaan nimeltä, on Shanghain lista, joka nostetaan esiin luvussa, jossa kerrotaan yliopiston taustoista ja korostetaan sitä, että Jyväskylän yliopisto on tällä listalla maailman 500 parhaan yliopiston joukossa (RA2010, 144).

Näyttäisikin kuitenkin siltä, että rankingeissa menestyminen on asetettu jo päämääräksi itsessään, koska ainoaksi perusteeksi tarjotaan sitä, että niiden merkitys on viime aikoina kasvanut. Taustallaan on oletettavasti ajatus, että hyvät ranking-sijoitukset toisivat yliopistolle lisää mainetta ja sitä kautta myös lisää yhteistyökumppaneita, rahoittajia ja lahjakkaita tohtorikoulutettavia. Yliopistolta kuitenkin kaipaisi parempaa perustelua sille, miksi rankingit koetaan tärkeiksi, jotta asiaa tarvitsisi jättää olettamuksen varaan. Eri rankingeilla on kuitenkin omat tapansa asettaa yliopistot paremmuusjärjestykseen, ja niihin

liittyy ongelmia, jotka myös tutkimuksen kokonaisarvioinnin kannalta on hyvä ottaa huomioon ja nostaa esiin.

Ensimmäinen globaali yliopisto-ranking on vuodesta 2003 lähtien julkaistu Shanghain lista, minkä jälkeen erilaiset rankingit ovat nopeasti yleistyneet ja legitimoineet asemaansa kansainvälisenä vertailuvälineenä korkeakoulujen välillä. Marginsonin (2007) mukaan globaaleiden rankingien nopean yleistymisen ja suosion taustalla on harha siitä, että myös koulutus voidaan altistaa universaalille kilpailulle. Ajatus on tullut mahdolliseksi globaalien talouden, kulttuurin ja kommunikaation, maiden kansallisten rankingien sekä NPM-ajattelun leviämisen myötä, ja erityisesti korkeakoulutuksen tapauksessa myös tiettyjen vertailevan kasvatustieteen ja kansainvälisyyskasvatuksen normatiivisten suuntausten vaikutuksesta. Korkeakoulujen vertailussa ei kuitenkaan usein kiinnitetä huomiota siihen, että eri rankingjärjestelmillä on omat tapansa kirjata, luokitella ja laskea korkeakouluista keräämäänsä aineistoa ja asettaa yliopistot paremmuusjärjestykseen. Nämä järjestelmät ovat välttämättä rajoittuneita ja yksinkertaistavia, jolloin ne peittävät ja korostavat tiettyjä piirteitä. Samalla niillä on myös koko korkeakoulukenttää muovaavia vaikutuksia, joilla on konkreettisia ja poliittisia seurauksia: ne vaikuttavat yksittäisten instituutioiden menestykseen, kansallisiin koulutusjärjestelmiin ja maiden välisiin suhteisiin. (Marginson 2007, 81.)

Käsittelen seuraavaksi yksityiskohtaisemmin kahta eri ranking-listaa: Shanghain listaa ja Times Higher Education -lehden¹¹ julkaisemaa World University Rankingia (myöhemmin THE-ranking). Näiden listojen tavat rankata yliopistoja poikkeavat toisistaan monin tavoin. Listoja käsittelemällä tuon täsmällisemmin esiin sitä kritiikkiä, jota ranking-listoja kohtaan on esitetty. Kritiikin myötä nousee esiin myös käsitys siitä, minkä takia ranking-sijoitusten tavoittelua voidaan yliopiston ja tutkimuksen arvioinnin kannalta varsin kyseenalaisena päämääränä. Shanghain lista on vanhin kansainvälinen ranking-lista, ja usein sitä myös pidetään kaikkein vaikutusvaltaisimpana. Myös Suomessa lista on ollut erityisen seurattu (esim. Välimaa 2011, 53). Sen jokavuotinen julkaisu saa näkyvästi tilaa kansainvälisessä mediassa ja saa osakseen korkeakoulujen, kansalaisten ja hallitustenkin huomion. Shanghain lista on alkujaan Shanghain Jiao Tong -yliopiston laatima ranking, jota vuodesta 2009 lähtien on julkaissut ShanghaiRanking Consultancy. Se listaa vuosittain 500 maailman parasta yliopistoa. (ARWU 2012.) Jyväskylän yliopisto on pärjännyt rankingissa

¹¹ Aiemmin lehteä julkaistiin nimellä Times Higher Education Supplement.

siten, että vuonna 2003 se oli sijalla 301–350, vuonna 2004 sijalla 302–403 ja vuoden 2005 jälkeen sen sijoitus on ollut välillä 401-510¹² (Shanghai Ranking 2011a).

Rankingin alkuperäinen tarkoitus on ollut tuottaa arviointitietoa Kiinan hallitukselle, jotta kiinalaisten yliopistojen tutkimuksen tasoa, erityisesti luonnontieteissä ja teknologiassa, voitaisiin parantaa. Tätä tarkoitusta heijastelee myös se, mitkä osa-alueet painottuvat yliopistoja arvioitaessa. Suurin painotus, eli 60 prosenttia, on akateemisten julkaisujen ja viittausten määrässä, joissa pääpaino on luonnontieteissä, mutta huomiota kiinnitetään jonkin verran myös humanistisiin ja yhteiskuntatieteisiin. 30 prosenttia rankingin pisteistä tulee Nobel-palkintojen voittajista luonnontieteiden ja taloustieteiden saralla sekä Fieldsin mitalin saajista matematiikassa. Yliopistot saavat pisteitä sen mukaan, onko palkinnon saaja opiskellut heillä (10 %) ja toimiiko hän parhaillaan heillä tutkijana (20 %). Viimeiset 10 prosenttia pisteistä määritetään ottamalla edellä annettujen painotusten kokonaissumma ja jakamalla se yliopiston tutkimushenkilöstön määrällä. (Shanghai Ranking 2011b; Marginson 2007, 84.) Tämän yleisen rankingin lisäksi vuodesta 2007 lähtien on listattu sata parasta yliopistoa viidellä eri tieteenalalla, jotka ovat luonnontieteet ja matematiikka, teknologia- ja tietojenkäsittelytieteet, bio- ja maataloustieteet, kliininen lääketiede ja farmasia sekä yhteiskuntatieteet. Vuodesta 2009 lähtien on listattu myös sata parasta yliopistoa viiden oppiaineen mukaan, jotka ovat matematiikka, fysiikka, kemia, tietojenkäsittelytiede ja taloustiede. Näille erityislistoille suomalaisista yliopistoista ainoana on yltänyt Helsingin yliopisto bio- ja maataloustieteiden sekä kliinisen lääketieteen ja farmasian tieteenaloilla ja oppiaineiden osalta fysiikassa (Shanghai Ranking 2012c). Marginsonin (2007, 85) mukaan Shanghain listan vahvuutena on, että se on metodologisesti varmallalla pohjalla ja se mittaa ainoastaan konkreettisia tieteellisen työn tuloksia eikä esimerkiksi yliopiston mainetta, joka perustuu aina subjektiiviseen arvioon. Poikkeuksena tähän ovat Nobel-palkinnot ja Fieldsin mitalit, joiden myöntämiseen voi liittyä politikointia. Lisäksi listan arviointikriteerit ovat julkisia ja niitä kohtaan on siten mahdollista esittää myös kritiikkiä.

Toinen listoista on siis ensi kerran vuonna 2004 julkaistu THE-ranking, joka myös saa osakseen huomattavan määrän kansainvälistä huomiota. Ennen vuotta 2012 lista käsitti maailman 200 parasta yliopistoa, mutta nykyisin se listaa niitä 400. THE-rankingin arviointikriteereitä on muokattu vuosittain sen ilmestymisestä lähtien (esim. Holmes 2009).

¹² Shanghain listalla annetaan tarkka sijaluku ja pistemäärä yliopistoille, jotka sijoittuvat välille 1–100. Tätä heikommin sijoittuneet luokitellaan 50 tai 100 yliopiston tarkkuudella.

Se kuitenkin eroaa Shanghain listasta perustavalla tavalla siinä, että se ottaa laskuissaan huomioon yliopiston maineen, johon esimerkiksi tänä vuonna perustui 33 prosenttia koko rankingin painoarvosta (Baty 2011). Maineen mittaaminen perustuu sähköpostikyselyyn, joka lähetetään akateemikoille ympäri maailman (Marginson 2007, 87). THE kutsuu tätä mittaamistapaa hieman harhaanjohtavasti ”vertaisarvioinniksi”. Kun Shanghain lista pitäytyy ainoastaan tutkimuksellisten ansioiden vertaamisessa, niin THE-ranking ottaa näiden lisäksi huomioon myös opettamisen laadun ja kansainvälisyyden (Baty 2011).

Ranking-listojen saama huomattava julkisuus ja vaikutusvalta on antanut kimmokkeen myös niiden toiminnan kritisoimiseen. Ensinnäkin rankingien tapa esittää yliopistot yhdessä hierarkkisessa listassa antaa yliopistoista normalisoidun kuvan ja hämärtää korkeakoulusektorin todellista monimuotoisuutta. Tämä tulee esiin siinä, että rankingit suosivat englanninkielisiä julkaisuja. Englannin kieltä voidaan tietysti pitää ainoana globaalina tieteen kielenä, mutta ensisijaisena ajattelun välineenä sitä käyttää vain noin 15 prosenttia ihmisistä. Muulla kuin englannin kielellä tuotettua tietoa ei kuitenkaan oteta huomioon rankingeja koostettaessa. Erityisesti tämä näkyy pehmeiden tieteiden kohdalla, joiden piirissä kansallisilla kielillä on usein dominoiva asema. Yhdysvaltojen, Ison-Britannian ja Australian yliopistot pärjäävätkin rankingeissa huomattavasti paremmin kuin Keski-Euroopan yliopistot. Joillakin kielialueilla ongelmaan on pyritty vastaamaan siten, että on perustettu erityisiä kielipohjaisia rankingeja. (Marginson, 2007, 91; Erkkilä & Kauppi 2010, 240.) Suomen kaltaisen pienen kielen tapauksessa tällainen ei kuitenkaan olisi mahdollista. Monimuotoisuutta hämärtää myös se, että rankingeissa pärjäävät parhaiten yliopistot, joiden toiminta on laaja-alaista, mutta jotka kuitenkin ovat keskittäneet voimavaroja luonnontieteelliseen tutkimukseen (Marginson 2007, 91).

Yleisemmällä tasolla rankingit luovat kuvan, että kaikki korkeakoululaitokset ovat täysin vertailtavissa keskenään, ilman että otetaan huomioon erilaisia kulttuuriin, talouteen tai historiaan liittyviä kontekstuaalisia eroja (ibid., 92). Jussi Välimaa (2011, 52–54) on havainnut, että ranking-listausten myötä on Suomessa huolestuttu siitä, että Suomesta puuttuvat todelliset ”huippuyliopistot”. Samalla koko suomalaista korkeakoulujärjestelmää on ryhdytty vertaamaan maailman parhaimpiin yksittäisiin yliopistoihin, joista tavallisimmin esikuvaksi otetaan Harvardin yliopisto. Välimaa (2011) kirjoittaa:

[V]ertailu on kuitenkin epäsymmetrinen siksi, että koko järjestelmän vertaaminen vain yhteen oppilaitokseen sulkee tarkastelun ulkopuolelle yhteiskuntien erilaiset

perinteet, koulutusjärjestelmien sosiaaliset funktiot sekä yhteiskuntien erisuuruiset taloudelliset resurssit. Esimerkiksi Harvardin yliopiston vuosibudjetti on koko suomalaisen korkeakoulujärjestelmän rahankäytön luokkaa. Tasapuolisemman vertailukohdan antaisikin suomalaisten yliopistojen analyysi esimerkiksi yhdysvaltalaisten korkeakoulujen Carnegie-luokituksen avulla. Tästä näkökulmasta katsoen Suomesta löytyisi vain kahteen parhaaseen amerikkalaiseen kategoriaan kuuluvia yliopistoja. Näihin Research University I:een ja II:een kuuluvia yliopistoja on Yhdysvalloissa 6,6 % kaikista korkeakouluista, mutta Suomessa siis 100 %. Tunnetun amerikkalaisen luokittelun perusteella Suomessa on siis vain ”maailmanluokan” yliopistoja. (Välimaa 2011, 54.)

Jo siis pelkästään taloudelliset resurssit ovat syynä siihen, miksi ei ole syytä odottaa, että Jyväskylän yliopisto pärjäisi rankingeissa merkittävästi nykyistä paremmin. Vaikka useissa rankingeissa huomioidaan yliopiston koko, eli henkilöstön määrä suhteessa julkaistuihin tai viitattuihin artikkeleihin, vaikuttavat taloudelliset resurssit huomattavasti muun muassa tutkimusolosuhteisiin ja antavat mahdollisuuden palkata ansioituneempia tutkijoita.

Voidaan myös kysyä, onko rankingeissa menestyminen ylipäänsä mielekäs tavoite? Marginsonin (2007) mukaan ne kannustavat yliopiston johtoa keskittämään voimavaroja niille alueille, joiden pohjalta rankingit koostetaan, jolloin suurin osa yliopiston keskeisistä tehtävistä jää paitsioon (Marginson 2007, 92). Shanghain listan antaman käsityksen mukaan korkeakoulutus on luonnontieteellistä tutkimusta ja Nobel-palkintojen tavoittelua, eikä opettamista, alueellista kehittämistä tai ratkaisuiden etsimistä paikallisiin tai maailmanlaajuisiin ongelmiin. Tällöin Jyväskylän yliopiston kannattaisi suunnata strategisia voimavaroja luonnontieteisiin ja pyrkiä palkkaamaan nobelisteja esimerkiksi viiden prosentin työsuhteeseen, jolloin ranking-sijoitukset nousisivat huomattavasti. THE:n kriteereiden mukaan yliopiston kannattaa panostaa maineen rakentamiseen ja kansainväliseen markkinointiin, koska nämä ovat keskeisiltä osin määrittävät sijoittumista rankingissa. Näiden asioiden huomioimiseen yliopiston ei myöskään tarvitsisi järjestää tutkimuksen kokonaisarviointia, vaan riittäisi että rankingien kriteereistä otettaisiin riittävästi selvää. Arvioinnin panelisteille voi myös olla hankalaa, jos arvioinnin tavoitteissa ei eritellä sitä, missä rankingissa yliopiston tahdotaan pärjäävän, koska rankingien kriteerit poikkeavat toisistaan merkittävästi.

Toinen seikka, josta ranking-järjestelmiä on kritisoitu, liittyy niiden kattavuuteen ja kokoavuuteen. Tämä tarkoittaa ensinnäkin sitä, että ranking-järjestelmät arvioivat yliopistoja kokonaisuuksina. Todellisuudessa niiden näkökulma on kuitenkin varsin rajallinen, eivätkä ne kykene ottamaan huomioon kaikkia korkeakouluille annettuja

tehtäviä ja niiden toiminnalle asetettuja päämääriä kaikkien osakkaiden näkökulmasta. Myös korkeakoulujen tuottamat aineelliset ja aineettomat hyödykkeet ovat monimuotoisia, eikä kaikkia niitä voida mitata numeroiden valossa. (Marginson 2007, 92.) Esimerkiksi kun rankingit tarkastelevat tutkimusta ainoastaan bibliometrisin metodein, ne eivät kykene ottamaan huomioon yliopistojen tekemän tutkimuksen varsinaista sisältöä. Ne eivät myöskään ota huomioon yliopistojen menestykseen ratkaisevasti vaikuttavia tekijöitä kuten eroja yliopistojen resursseissa tai niiden institutionaalisissa rakenteissa. (Erkkilä & Kauppi 2010, 240.) Rankingit siis esittävät antavansa yleisen kuvan siitä, mikä on paras tutkimusyliopisto tai ylipäänsä paras yliopisto. Kivisen ja Hedmanin (2008, 391–392) mukaan ne sen sijaan ainoastaan tyrkyttävät johtavien tutkimusyliopistojen normeja myös kaikille muille yliopistoille ja samalla vahvistavat jo olemassa olevan globaalin korkeakoulujärjestelmän nokkimisjärjestystä, jossa Yhdysvallat on kärjessä, Eurooppa tulee toisena ja muu maailma näiden perässä. Rankingit antavat tällaisen kuvan osittain myös tahtomattaan. Marginsonin (2007) mukaan esimerkiksi Shanghain listan laatijat korostavat usein, että kyseessä on ainoastaan korkeakoulujen tutkimustoimintaa mittaava ranking, eikä se ota kantaa yliopiston muiden tehtävien laatuun. Tästä huolimatta ranking tuottaa yliopistoille mainetta siten, että esimerkiksi Harvardin yliopistoa ei ymmärretä ainoastaan parhaana tutkimusyliopistona vaan ylipäänsä parhaana yliopistona. (Marginson 2007, 85.) Kattavuuden ja kokoavuuden kritiikkiin liittyy myös se, minkälaisista osa-alueista rankingit koostetaan, ja kuinka suuri painoarvo eri osa-alueille annetaan. Näitä asioita ei useimmiten perustella millään tavalla teoreettisesti, vaan ne perustuvat rankingin julkaisijan subjektiiviseen näkemykseen. Tällöin jokainen ranking perustuu julkaisijan omaan käsitykseen siitä, mitä on yliopistojen laatu, eikä eri toimijoiden kesken ole minkäänlaista yksimielisyyttä tämän käsitteen sisällöstä. (Usher & Savino 2006, 3.)

Lisäksi erityisesti mainetta painottavissa rankingeissa ongelmana on se, että ne ovat kehämäisiä. Tämä tarkoittaa sitä, että rankingeissa pärjääminen vaikuttaa ihmisten käsityksiin yliopiston maineesta, joka taas heijastuu seuraavan rankingin tuloksiin. Hyvin sijoittuvat menestyvät entistä paremmin ja uudet tulokkaat torjutaan meriitteihin katsomatta. Myös mainetta mittaavien kyselyiden osallistujilla on usein varsin vähän tietoa muista kuin omasta yliopistostaan. (Marginson 2007, 93.)

Kun globaaleja rankingeja tarkastellaan akateemisten heimojen näkökulmasta, niin huomataan, että ne painottavat kovia tieteenaloja. Kuten edellä esitellystä kritiikistä jo

nähdään, rankingit suosivat englanninkielisiä julkaisuja. Rankingeissa myös mitataan julkaisuiden kvantitatiivista määrää, mikä on omiaan edistämään kovia tieteenaloja, joiden julkaisutahti on tyypillisesti nopeampi. Usein rankingit, kuten Shanghain lista, myös suoraan painottavat luonnontieteellistä tutkimusta arvioinnissaan.

5.4 Julkaisukanavat ja -tyypit

Akateemisen maailman heimot eroavat toisistaan myös siinä, minkälaisia julkaisuja ne tavallisesti tuottavat, eli mikä on niille ominainen tapa julkaista tieteellisen työn tuloksia. Merkittävin jakolinja kulkee kova-pehmeä-jaon välillä. Kovien tieteiden kansainvälisyydestä ja kiivaammasta kilpailusta johtuen myös julkaisutahdin täytyy olla nopea, minkä vuoksi tyypillinen julkaisu on artikkeli tai tutkimusseloste kansainvälisessä lehdessä tai konferenssijulkaisussa. Pehmeiltä tieteiltä puuttuu yhtenäinen paradigma, minkä vuoksi tieteenalojen sisällä ei vallitse samanlaista kilpailua kuin kovissa tieteissä. Niillä ei yleensä ole sellaisia avoimia tutkimusongelmia, joihin on olemassa yksiselitteisiä ratkaisuja ja joiden ratkaisemisesta useat tutkimusryhmät kilpailisivat keskenään. Myöskään tutkimustuloksia ei usein ole mahdollista välittömästi soveltaa kaupallisissa tarkoituksissa. Ylipäänsä pehmeiden tieteiden luonteesta johtuen julkaisutahti on tavallisesti verkkaisempi ja artikkeleiden sijaan julkaisuissa suositaan tutkittavaa aihetta kokonaisvaltaisemmin käsitteleviä monografioita ja muita kirjoja. (ks. Ylijoki 1998, 59–61.) Jakolinja ei tietenkään ole ehdottoman jyrkkä ja esimerkiksi artikkelijulkaiseminen on myös pehmeissä tieteissä yleistynyt viime vuosien aikana.

Havaintoa kovien ja pehmeiden tieteiden välisestä erosta tukee myös opetus- ja kulttuuriministeriön vuonna 2008 julkaisema tutkimus (Puuska & Miettinen 2008) erilaisista julkaisukäytännöistä tieteenalojen välillä. Tutkimuksen mukaan esimerkiksi luonnontieteiden julkaisuista 71 prosenttia ja lääketieteen julkaisuista 91 prosenttia on artikkelimuodossa. Nämä alathan voidaan tyypillisesti sijoittaa kovien tieteiden joukkoon. Erityisesti perusluonnontieteet (fysiikka, kemia) ovat hyvin vahvasti painottuneet artikkelijulkaisemiseen, kun taas muilla luonnontieteen aloilla (biologia, maa- ja metsätalous, maantiede) tuloksia julkaistaan osin myös esimerkiksi kirjoissa. Vaikka alakohtaisia eroja löytyykin, niin artikkelijulkaisemista kansainvälisissä tiedelehdissä pidetään silti arvostettavimpana ja pääasiallisena toimintamallina. Pehmeissä tieteissä, joita tyypillisesti edustavat humanistiset ja yhteiskuntatieteet, tilanne on toisenlainen.

Yhteiskuntatieteissä noin puolet ja humanistisissa tieteissä kaksi kolmannesta tieteellisistä julkaisuista on kirjoja tai artikkeleita kokoomateoksissa. Poikkeuksena tähän on psykologian ala, jonka piirissä on omaksuttu lääketieteellinen julkaisukulttuuri ja siksi tieteelliset julkaisut ovat pääosin kansainvälisiä referee-artikkeleita. Kirjaa myös pidetään pehmeillä aloilla useimmiten arvostetuimpana tutkimuksen julkaisumuotona, ja esimerkiksi kotimaiset monografiat toimivat usein vahvimpina meriitteinä virantäytössä. Vuosien 1998–2004 aikana kovien ja pehmeiden alojen julkaisumuotojen tyypillisyydessä ei ollut tapahtunut muutoksia. (Puuska & Miettinen 2008, 28–29, 35–36.)

Merkittävä syy sille, miksi julkaisumuodot eroavat niin merkittävästi kovien ja pehmeiden tieteiden välillä löytyy paradigmaattisista eroista. Kovilla tieteenaloilla paradigmat ovat yleensä hyvin yhtenäisiä. Se tarkoittaa sitä, että tutkijakunta hyvin laajalti jakaa ne taustateoriat, joihin tieteenala pohjautuu. Tällöin jokaisessa tieteellisessä julkaisuissa ei tarvitse käydä uudelleen läpi taustateorioita, vaan uusista tuloksista voidaan raportoida suoraan ja merkittäväkin tutkimustulos voidaan esittää parin kymmenen sivun artikkelissa. Pehmeissä tieteissä ei sen sijaan ole yhtenäistä paradigmaa ja jaettuja taustateorioita. Ne pohjautuvat usein esimerkiksi johonkin klassikkotekstiin sekä siihen liittyviin tulkintoihin ja keskusteluihin. Tästä syystä tieteellisissä julkaisuissa täytyy huomattavasti kattavammin artikuloida ne teoriat ja taustaolettamukset, joiden varaan tutkimus on rakennettu. Tämän vuoksi kirja on näillä aloilla usein luontevampi julkaisutyyppi.

Toinen julkaisuja koskeva kovien ja pehmeiden tieteiden välinen ero on kansainvälisyys ja julkaisukieli. Puuskan ja Miettisen (2008) mukaan luonnontieteiden alalla 12 ja lääketieteessä 25 prosenttia julkaisuista on suomenkielisiä. Noin 20 prosenttia alojen tuotoksista julkaistaan kotimaisilla foorumeilla. Humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä sitä vastoin noin puolet kaikista julkaisuista on suomenkielisiä. Kotimaisten julkaisujen osuus on yhteiskuntatieteissä 59 prosenttia ja humanistisissa tieteissä 67 prosenttia. Vuosina 1998–2004 erityisesti yhteiskuntatieteissä kansainvälisyys oli lisääntynyt ja sekä kotimaisten että suomenkielisten julkaisujen määrä oli laskenut. (Puuska & Miettinen 2008, 28, 35, 201.) Syitä kansainvälisyyden korostumiseen olen esittänyt tarkemmin luvussa 5.2.

Analysoimani yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen arviointiraportti antaa varsin yksiselitteisen kuvan siitä, minkälaiseen julkaisemiseen laitoksella tulisi keskittyä:

The PolDeCult and SivSoc groups have managed to achieve a number of international publications; however, most of their output is still in Finnish. The groups should work on redressing this imbalance. (RA2010, 38.)

Arviointiryhmä siis näkee epätasapainoisena tilanteen, jossa suurempi osa tutkimuksesta julkaistaan suomeksi kuin englanniksi. Kyseessä ovat tutkimusryhmät, jotka ovat keskittyneet kulttuurin ja kehityksen politiikkojen (PolDeCult) sekä kansalaisyhteiskunnan (SivSoc) tutkimukseen. Arviointiraportissa ei itse asiassa millään tavalla arvioida laitoksen suomenkielisiä julkaisuja ja kaikki positiivinen palaute liittyy englanninkieliseen julkaisemiseen tai sen lisäämiseen. Englanninkielinen julkaiseminen on ymmärrettävää, kun ajatellaan asiaa esimerkiksi kansainvälisten rankingien näkökulmasta, joissa menestyminen onkin asetettu yhdeksi kokonaisarvioinnin päämääräksi. Jos kuitenkin muistetaan, että yhteiskuntatieteissä tyypillisesti puolet tieteellisistä julkaisuista on suomenkielisiä, niin epätasapaino ei voi olla kovin merkittävä. Lisäksi kyseisissä monitieteisissä tutkimusryhmissä on mukana useita oppiaineita ja tutkimussuuntauksia (esim. yhteiskuntapolitiikka, sosiaalityö, perhetutkimus), jotka akateemisiin heimoihin sijoitettuna kuuluvat tyypillisesti pehmeä-soveltava-alueelle. Näillä aloilla kotimainen julkaiseminen on yleisempää kuin pehmeä-puhdas-alueella, koska niiden tutkimusaiheet ovat vahvemmin paikallisesti sidottuja ja ovat tiiviissä yhteydessä alojen ammattikäytäntöihin (ks. Ylijoki 1998, 61; Puuska & Miettinen 2008, 26–27).

Arviointiraportissa artikkelimuotoinen julkaiseminen korostuu muun muassa siten, että arviointiryhmä näkee varsin positiivisen kehityksenä sen, että laitoksen tutkijakoulutettavia on ryhdytty rohkaisemaan artikkeleiden kirjoittamiseen osana väitöskirjaansa. Panelistit lisäävät, että tämä on omiaan kasvattamaan tieteellistä tuotantoa johtavissa kansainvälisissä aikakauslehdissä. (RA2010, 37.)

Englannin kielen ja artikkelimuodon lisäksi arviointiryhmä näkee, että yhä suuremman osan julkaisuista tulisi tähdätä alojen parhaimpiin kansainvälisiin lehtiin. Tämä käy suoraan ilmi seuraavista lainauksista:

Nevertheless, we are convinced that the PMP group should put forth more effort with respect to international visibility. The group has all the potential to grow into a grade 5-type group within the next five years. This, however, would require more concentrated efforts in producing articles for the top five journals in the field, shifting some attention away from contributions to collections of essays and handbooks. (RA2010, 38.)

The PMP and PolCon groups should think about how to take the next steps in maintaining and amplifying their international success, especially with respect to publication in the top international journals (RA2010, 39).

Näkemys siitä, että artikkeleita tulisi pyrkiä julkaisemaan pääosin alan kansainvälisissä huippulehdissä, on monilta osin ongelmallinen, mikä tulee selkeästi esiin bibliometriikkaan ja vaikuttavuuskertoimiin kohdistuvan kritiikin myötä, jota käsitellen seuraavaksi tarkemmin. Tässä tutkimuksessa analysoitavassa tutkimuksen kokonaisarvioinnissa ei suoraan käytetä bibliometrisiä menetelmiä laitosten tutkimuksen laadun arvioinnissa. Niillä on kuitenkin vahva välillinen vaikutus, kun niiden avulla esimerkiksi määritellään ne julkaisut, jotka eri tieteenaloilla katsotaan merkittävimmiksi. Asia korostuu entisestään myös siksi, että arviointiraportissa nimenomaan lehtiartikkeleita pidetään tärkeimpänä julkaisukanavana.

Eri tieteenalojen tieteellisten lehtien merkittävyyttä mitataan tavallisesti vaikuttavuuskertoimen (*Impact Factor*) avulla. On olemassa myös muita bibliometrisiä tapoja mitata vaikuttavuuskerrointa, mutta selvästi yleisin käytetty menetelmä on Thompson Reuters ISI (Institute for Scientific Information). Vaikuttavuuskerroin lasketaan ISI:n Web of Science -viittaustietokannan avulla, joka sisältää tiedot noin 12 000 tieteellisestä lehdestä. Vaikuttavuuskerroin muodostetaan laskemalla, kuinka usein lehden kahtena edellisenä vuonna julkaistuihin artikkeleihin on viitattu. Esimerkiksi vuoden 2011 vaikuttavuuskerroin saadaan selville, kun lasketaan kuinka usein kyseisenä vuonna on viitattu vuoden 2010 ja 2009 artikkeleihin. Kun tämä luku jaetaan lehdessä ilmestyneiden artikkeleiden kokonaismäärällä, saadaan selville vaikuttavuuskerroin. Vaikka ISI:n tietokanta on melko laaja, niin se ei kuitenkaan kata kaikkia tieteellisiä lehtiä. Smeyers ja Burbules (2011) ovatkin havainneet, että tietokanta on vahvasti painottunut amerikkalaisiin ja brittiläisiin englanninkielisiin tieteellisiin lehtiin. Huomioon ei myöskään oteta kirjojen tai kirja-artikkeleiden viittauksia¹³ (Smeyers & Burbules 2001, 2.) Kansainvälisten rankingien tapaan myös siis ISI:n vaikuttavuuskerroin suosii koville tieteenaloille ominaisempaa julkaisukulttuuria. ISI:n lisäksi on olemassa myös muita vaikuttavuuskertoimiin perustuvia kilpailevia järjestelmiä, jotka muun muassa pyrkivät

¹³ Vuoden 2011 lopulla Web of Scienceen lisättiin myös kirjatietokanta, joka vuoden lopulla sisälsi tiedot 30 000 tieteellisestä teoksesta vuodesta 2005 lähtien ja johon lisätään noin 10 000 uutta kirjaa vuosittain (Thompson Reuters 2011). Myös kirjatietokanta on painottunut vahvasti englanninkielisten julkaisijoiden kirjoihin. Olen kuitenkin jättänyt kirjatietokannan tarkastelun tämän tutkimuksen ulkopuolelle, koska kyseessä on varsin tuore ominaisuus, josta ei ole vielä juuri ole käyttökokemuksia ja joka ei siksi myöskään ole relevantti käsittelemääni tutkimuksen kokonaisarvioinnin kannalta.

korjaamaan ISI:n puutteita. Vaikuttavuuskertoimiin perustuvat järjestelmät, jotka pyrkivät määrittelemään tieteenalojen parhaat lehdet, ovat kuitenkin pohjimmiltaan sidoksissa samanlaiseen hierarkkiseen ajatteluun kuin edellisen luvun kansainväliset yliopisto-rankingit. Niiden vaikutuksesta tieteellinen monimuotoisuus saattaa hämärtyä. Smeyers ja Burbules (2011, 3) näkevät, että vaikuttavuuskertoimien perimmäinen ongelma syntyy siitä, miten niillä mitataan tieteellistä laatua määrällisesti viittausten pohjalta, sekä siitä, miten vaikuttavuuskertoimia käytetään akateemisessa kontekstissa.

Vaikuttavuuskertoimella pyritään siis kuvaamaan jonkin tieteellisen lehden merkittävyyttä. Osittain näin tapahtuukin, koska voidaan ajatella, että kun johonkin lehteen viitataan usein, niin silloin sitä myös lukee moni ja sillä vaikutetaan tieteelliseen keskusteluun. Useasti viittaaminen ei kuitenkaan kerro mitään artikkelin varsinaisesta sisällöstä. Smeyers ja Burbules (2011) sanovatkin seuraavaa:

Often pieces are cited critically, as a bad example or as a foil for another argument. They are cited not because they made an important or original point but because they buttress a case the author independently wants to make. Inferring importance because something is cited, even cited frequently, is a leap of logic. Yet, implicitly, this is what 'impact' is casually taken to mean. (Smeyers & Burbules 2011, 4.)

Heidän mainitsemansa looginen hyppäys johtuu näkemyksestä, jota esimerkiksi Pihlström (1996, 13) on kutsunut ”naiiviksi realismiksi” ja jonka jo Kuhn aikanaan hylkäsi. Tässä näkemyksessä tieteen kehityksen oletetaan toimivan siten, että uudet totuudet kasautuvat vanhojen päälle. Samalla tavalla Smeyers ja Burbules (2011) sanovat, että viittausten oletetaan olevan rakennuspalikoita tiedon kumulatiivisesti rakentuvalla kentällä, missä niiden arvo muodostuu siitä, kuinka paljon niiden päälle kasautuu uusia palikoita. Käytännössä viittaukset eivät kuitenkaan toimi aivan näin, vaan niitä käytetään myös omien argumenttien uskottavuuden lisäämiseen, toisten kritisoimiseen ja toisinaan myös, kun halutaan tehdä palvelus jollekin toiselle tutkijalle. Vaikuttavuuskertoimiin perustuvat järjestelmät toimivatkin kehämäisesti usealla tasolla. Ensinnäkin siten, että usein viitattut artikkelit päätyvät helpommin toisten tutkijoiden käsiin ja tulevat näin uudelleen viitatuiksi. Toiseksi, kun tutkijan artikkelista tulee suosittu, niin hyvin nopeasti myös hänen muut julkaisunsa keräävät enemmän viittauksia. Kolmantena siten, että suurempi vaikuttavuuskerroin tekee myös tieteellisestä lehdestä entistä houkuttelevamman viittaustarpeeseen. (Smeyers & Burbules 2011, 4–5.)

Vaikuttavuuskertoimen käyttöön liittyy lisäksi muita ongelmia. Ensinnäkin se mittaa julkaisun vaikuttavuutta varsin lyhyeltä ajalta. Erityisesti pehmeillä tieteenaloilla tutkimuksen laadun tai merkittävyyden arviointiin ei usein riitä kahden tai kolmen vuoden aikajänne. Toiseksi pienillä tieteenaloilla on usein vähemmän mahdollisuuksia viittausten tekemiseen, koska tieteellisiä julkaisuja on paljon vähemmän. Tämähän ei kuitenkaan tee pienten tieteenalojen tutkimuksesta yhtään vähemmän laadukasta. Joillakin aloilla (esim. matematiikka) myös viittauskulttuuri on sellainen, että viittausten määrä artikkelia kohden on keskimääräistä alhaisempi. (Ibid., 9.)

Vaikuttavuuskertoimien käyttö ei kuitenkaan ole rajoittunut vain tieteellisten julkaisujen lyhyen ajan vaikuttavuuden mittaamiseen. Smeyersin ja Burbulesin (2011, 5–8) mukaan niitä käytetäänkin useissa maissa esimerkiksi päättäjien toimesta, kun yliopistoille myönnetään rahoitusta; tutkimuksen rahoittajien toimesta, kun päätetään mille tutkimusprojekteille myönnetään rahoitusta; yliopiston toimesta, kun päätetään miten rahoitus jaetaan eri laitosten kesken tai kun valitaan tutkijoita työsuhteeseen. Esimerkiksi yksittäisen tutkijan tutkimusmeriittejä saatetaan mitata tarkastelemalla sitä, kuinka korkean vaikuttavuuskertoimen lehdissä hänen tutkimuksiaan on julkaistu. Tosiasiassahan tällöin mitataan tutkijan käyttämän julkaisukanavan tasoa, eikä niinkään itse tutkimuksen laatua. On myös huomattava, että hyvin pieni prosentuaalinen joukko artikkeleita kerää tavallisesti suurimman osan yksittäisen lehden saamista viittauksista, mikä kuitenkin vaikuttavuuskertoimen kautta heijastuu kaikkiin lehden artikkeleihin.

Kun vaikuttavuuskertoimien kautta yksiköiden rahoitus kytketään julkaisujen määrään ja julkaisujen laadun massamittaiseen arviointiin, niin tutkimus keskittyy ensinnäkin aiheisiin, joista voidaan mahdollisimman pikaisesti tuottaa julkaisuja, ja toiseksi aihealueille, jotka mahdollistavat julkaisun alan arvostetuimmissa lehdissä. Tällainen julkaisujärjestelmä palkitsee tutkimusta hyvin lyhyellä tähtäimellä, vaikka tosiasiassa tutkimustyö on usein hyvin pitkien aikajaksojen toimintaa. Smeyersin ja Burbulesin (2011, 10) mukaan tämän kaltaisesta järjestelmästä voi olla seurauksena, että pitkällä aikavälillä tutkimuksen monimuotoisuus on vaarassa kaventua; tutkijoita kannustetaan kirjoittamaan aiheista, jotka mahdollistavat julkaisun alan arvostetuimpana pidetyissä kansainvälisissä lehdissä sen sijaan, että he kiinnittäisivät huomiota siihen, mitä ympäröivässä yhteiskunnassa tapahtuu.

Vaikuttavuuskertoimien käyttö tekee tietysti hallinnon päätöksenteosta helpompaa ja taloudellisempaa: ei tarvita työläitä ja kiistanalaisia sisällöllisiä arviointeja, vaan riittää, että ainoastaan summataan luvut yhteen ja valitaan paras. Tavallisesti numeroihin perustuvia laskelmia pidetään myös luotettavampina ja ne luovat kuvan, että menetelmät ja kriteerit ovat kaikille tasapuolisia. (Ibid., 5–6.) Numeroita verrattaessa ei myöskään ajatella, että joku olisi arvioinnissa suosinut kaveriaan tai pyrkinyt politikoimaan. Vaikka laskelmia käytettäisiin vain osana tutkimuksen laadunarviointia, niin juuri näennäisestä luotettavuudesta johtuen niiden painoarvo arvioinnissa saattaa helposti korostua.

Suomessa ei ole aiemmin ollut julkaisujen määrää ja laatua mittaavaa järjestelmää, jolla pyrittäisiin suurempien yksiköiden, kuten tutkimusorganisaatioiden tai tieteenalojen tieteellisen laadun systemaattiseen arviointiin. Vuonna 2010 kuitenkin perustettiin Julkaisufoorumi-hanke, jonka myötä tällainen järjestelmä on tarkoitus toteuttaa siten, että se koskee kaikkia tieteenaloja.

Julkaisufoorumi-hankkeessa luodaan laatuluokitus tieteellisille lehdille, konferenssi- ja kirjasarjoille sekä kirjakustantajille, ja sen on määrä kattaa kaikki tieteenalat. Julkaisujen luokitukselta vastaa 23 eri tieteenalakohtaista paneelia, joiden jäsenet hankkeen ohjausryhmä on valinnut yliopistojen, tutkimuslaitosten, tieteellisten seurojen ja tiedeakatemioiden ehdotusten pohjalta. Hankkeessa lehdet ja sarjat luokitellaan kolmelle eri tasolle. Ensimmäinen taso kattaa tavanomaiset julkaisut, jotka täyttävät tieteellisen julkaisukanavan määritelmän. Toinen taso sisältää tieteenalojen johtavat tieteelliset lehdet ja sarjat, joita on noin 20 prosenttia kaikista julkaisuista. Tällä tasolla voi olla mukana vielä joitain suomen- ja ruotsinkielisiä julkaisuja. Tasolta kaksi panelistit voivat vielä vapaaehtoisesti nostaa korkeintaan viisi prosenttia korkeatasoisimmista julkaisuista tasolle kolme. Kirjakustantajien kohdalla on käytössä vain ensimmäinen ja toinen taso. (Julkaisufoorumi 2012.)

Julkaisufoorumilla pyritään siihen, että luonnon-, lääke- ja teknisten tieteiden ohella myös humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla voitaisiin julkaisujen avulla arvioida tutkimuksen laatua. Tavoitteena on ensinnäkin se, että tutkijat tietäisivät paremmin, mitkä julkaisut ovat kullakin tieteenalalla korkeatasoisia. Toiseksi katsotaan, että tutkimusorganisaatioiden on helpompi vertailla omaa julkaisuprofiiliaan vastaavien kansallisten ja kansainvälisten organisaatioiden kanssa. (Ibid.) Kolmanneksi julkaisufoorumia on tulevaisuudessa tarkoitus käyttää yliopistojen uudessa

rahoitusmallissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön ehdotuksen mukaan vuodesta 2015 lähtien 13 prosenttia yliopistojen kokonaisrahoituksesta määriteltäisiin Julkaisufoorumin perusteella. Kymmenen prosenttia määriteltäisiin tasojen kaksi ja kolme julkaisujen pohjalta ja loput kolme prosenttia tasolta yksi. (OPM 2011, 34.) Koska tasoilla kaksi ja kolme on hyvin vähän kotimaisia julkaisuja, niin tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että ulkomaista julkaisemista suositaan yli kolminkertaisessa suhteessa kotimaiseen nähden.

Hanke on saanut osakseen huomattavan määrän kritiikkiä. Esimerkiksi 60 tieteellistä seuraa on allekirjoittanut kannanoton, jossa esitetään huoli hankkeen vaikutuksista tieteellisen julkaisutoiminnan monimuotoisuuteen. Seurat edustavat pääosin humanistisia ja yhteiskuntatieteitä. Lausunnon mukaan järjestelmä, joka perustuu tutkimuksen arvioinnin välineelliseen, massamittaiseen ja yhdenmukaiseen arviointiin, ei kykene ottamaan huomioon tieteen- ja tutkimusalojen eroja. Esimerkiksi hankkeen parhaimmista kakkos- ja kolmoskategorian julkaisuista erittäin suuri osa on englanninkielisiä, vaikka tuskin on niin, että maailman laadukkaimmista lehdistä vain muutaman prosentti tulee englanninkielisen alueen ulkopuolelta. (Tieteellisten seurojen julkaisukannanotto, 2012.) Ymmärtääkseni merkittävä vaikutus on sillä, että Julkaisufoorumi-hankkeen julkaisujen arvioinnissa ISI:n Web of Sciencen vaikuttavuuskertoimilla on huomattava rooli. Kannanotossa (ibid.) kritisoidaan myös sitä, että Julkaisufoorumi-hankkeen tuloksia käytetään myös muihin kuin alkuperäisiin tarkoituksiinsa. Näkisin hyvin todennäköisenä sen, että hankkeen tuloksia käytettäisiin osana yliopiston sisäisiä tutkimuksen laadunarviointeja sekä resurssien allokoinneissa. Valtiotieteellisen yhdistyksen omassa erillisessä kannanotossa (VTY 2011) katsotaan, ettei paneelien edustavuus riitä tieteenalojen lehtien arviointiin varsinkaan, kun panelistit eivät ole lainkaan konsultoineet alan tieteellisiä seuroja. Esimerkiksi politiikan tutkimus on samassa tieteenalakategoriassa hallintotieteen ja oikeustieteen kanssa, vaikka nykymuodossaan valtio-opin yhteys erityisesti oikeustieteisiin ei ole kovinkaan selvä. Paneelin toiminnassa näkyy kuitenkin oikeustieteilijöiden vahva panos, mikä asettaa politiikan tutkimuksen lehtien arvioinnin kyseenalaiseksi. (VTY 2011.)

Näiden kannanottojen sekä vaikuttavuuskertoimia kohtaan esitetyn yleisemmän kritiikin valossa voidaan kyseenalaistaa Julkaisufoorumi-hankkeen pyrkimys siitä, että tutkijat tietäisivät, mitkä ovat alojen korkeatasoisimmat julkaisut. Myös eri laitosten vertailu julkaisuprofiilien perusteella vaikuttaa erikoiselta päämäärältä, jos sitä ajattelee pehmeiden

tieteiden näkökulmasta. Esimerkiksi yhteiskuntatieteissä kilpailu ei toteudu laitosten välillä, vaan muun muassa teoreettisen koulukunnan sisällä. Alalla ei kilpailla avoimena olevien tieteellisten ongelmien mahdollisimman pikaisesta ratkaisemisesta, vaan pyrkimyksenä on uusien näkökulmien ja keskustelunavausten luominen. Laitokset ovat myös usein hyvin monitieteisiä, jolloin vastaavan tutkimusprofiilin omaavia vertailukohtia voi olla hyvin hankala löytää. Nämä syyt osoittavat varsin selvästi, että Julkaisfoorumi-hankkeessa ei ole juuri perehdytty tieteenalojen välisiin eroihin ja toimintakulttuurien monimuotoisuuteen.

Syy siihen, minkä vuoksi yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen arvioinnissa korostetaan julkaisukanavan ja -tyypin kansainvälisyyden yhteyttä tutkimuksen laatuun, voi johtua siitä, että arvioinnin tavoitteet ylipäänsä korostavat kansainvälistä kilpailua. En näe, että kyse on kuitenkaan vain yliopiston omasta halusta korostaa kansainvälisyyttä arvioinnissa, vaan kansainvälisyyden korostuminen ilmenee laajemmin kaikessa tiedepoliittisessa keskustelussa, mikä myös heijastuu yliopiston tutkimuksen arviointiin.

5.5 Monitieteisyyden ongelmallisuus

Tutkimuksen monitieteinen lähestymistapa on ominaisempaa pehmeille tieteille, joissa paradigmat eivät ole niin vahvasti sidoksissa tiettyyn oppiaineeseen tai yleismaailmalliseen teoriaan. Sen sijaan paradigmat rakentuvat usein klassikkotekstien tai teoreetikkojen, kuten Platonin, Weberin, Heideggerin tai Foucault'n, tuotannon varaan. Nämä tekstit eivät yleensä ole sidottuja tiettyyn oppiaineeseen, vaan niitä voidaan soveltaa usealla eri alalla.

Kotimaisessa tiedepoliitikassa monitieteisyyttä on alettu korostaa 1980-luvulta lähtien, mikä on näkynyt esimerkiksi monitieteisten tutkimusohjelmien ja koulutusohjelmien yleistymisessä ja rahoituksen kasvuna (Kovala & Peltonen 2004, 1). Myös Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos on ollut vahvasti mukana tässä monitieteisyyden aallossa. Laitos muodostettiin vuonna 1995, kun pienemmät valtio-opin, filosofian, sosiologian ja yhteiskuntapolitiikan laitokset yhdistettiin yhdeksi monitieteiseksi kokonaisuudeksi (RA2012SA, 3). Laitos tarjoaa nykyisin opetusta kuudessa eri oppiaineessa, minkä lisäksi tutkintoja voi suorittaa kolmessa eri maisteriohjelmassa (Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos 2012). Laitoksen itsearviointiraportin (YFI 2010, 3) mukaan tutkimusta ei ole rajattu oppiaineiden mukaisesti, vaan tutkimus tapahtuu

vuorovaikutteisessa monitieteisessä ympäristössä keskittyen laitoksen korostamiin tutkimusteemoihin.

Myös tutkimuksen kokonaisarvioinnin panelisteihin laitoksen monitieteinen ote tuntui tehneen vaikutuksen:

In the interviews with the Department we observed a genuine ambition to conduct multidisciplinary research, combining the various resources within the Department. Members of the Department are able to formulate innovative and in some cases groundbreaking questions based on unique combinations of research approaches and traditions. (RA2010, 36.)

Kuten myös seuraavasta lainauksesta käy ilmi, panelistit arvostavat laitoksen pyrkimystä monitieteisyyteen. He päätyvät kuitenkin sille kannalle, että monitieteisyys korostuu liiaksi laitoksen toiminnassa, mikä johtaa tutkimuksen yhtenäisyyden ja fokuksen puutteeseen:

We truly appreciate this attempt to carry out multidisciplinary research. From the various self-assessments of the Department, however, one gets the impression that in some respects multidisciplinary is conceived not as a means to an end but as a goal in itself. This leads to a lack of focus and cohesion in the actual research that is conducted. This is especially true for the PolDeCult and CivSoc groups. We agree that many topics in contemporary social science require a multidisciplinary approach, but this approach should be adapted to a limited set of themes. (RA2010, 36–37.)

Panelistien mukaan monitieteinen lähestymistapa tulisikin rajoittaa vain tiettyihin tutkimusaiheisiin. Arviointiraportista ei kuitenkaan ole luettavissa sitä, millä tavalla tutkimuksen yhtenäisyyden ja fokuksen puute on arvioinnissa noussut esiin ja miksi se liittyy juuri monitieteisyyteen. Tietysti on mahdollista, että laitoksella tämä ongelma tiedostetaan, ja se on tullut esille esimerkiksi arvioinnin osana tehtyjen haastatteluiden yhteydessä. Monitieteisyyden sijaan syytä voitaisiin etsiä myös itsearviointiraportissa (YFI 2010, 22) mainitusta seikasta, että suurin osa laitoksen tutkimushenkilöstöstä toimii väliaikaisissa työsuhteissa, mikä tekee tutkimustoiminnan pitkäaikaisesta suunnittelusta hankalaa ja näkyy myös henkilöstön suurena vaihtuvuutena.

Arviointipaneeli antaa silti myös täsmällisemmän syyn sille, mikä tekee monitieteisestä lähestymistavasta ongelmallisen:

A Problem for the multidisciplinary work done within the Department is that the international scene to a great degree still works within disciplinary boundaries. The international impact of multidisciplinary research within the Department may be affected negatively by the fact that its results are not always clearly identifiable as contributions to a specific, established disciplines. This means that it is difficult to achieve publications in high-ranked journals, which are often “conservative” in this respect. (RA2010, 37.)

Yllä olevasta lainauksesta on selvästi luettavissa se, kuinka arviointipaneelin mukaan monitieteisyydestä tekee ongelmallisen se, että monitieteelliset tutkimusjulkaisut eivät ole samalla viivalla, kun kilpaillaan pääsystä kansainvälisiin huippujulkaisuihin. Tämä taas vaikuttaa negatiivisesti laitoksen tutkimuksen vaikuttavuuteen ja arvostukseen. Lausunto vahvistaa kuvaa siitä, että arvioinnissa ei olla kiinnostuneita siitä, minkälaista tutkimusta laitoksella tosiasiaassa tehdään ja kuinka tärkeää on esimerkiksi tutkimuksen yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Sen sijaan tärkeäksi koetaan se, että mahdollisimman moni julkaisu pääsee kansainvälisesti arvostettuihin lehtiin. Raportti suosittaaakin ratkaisuksi tutkimus- ja julkaisustrategioiden täsmentämistä:

Though the Department is acutely aware of this problem, we noted a lack of a precise research strategy for dealing with it. On the whole, the unique amount of informal cross-disciplinary exchange within the Unit does not fully translate into a focussed research agenda with well-defined aims in terms of publications. (RA2010, 37.)

Myöhemmin raportissa asia tuodaan myös uudestaan esille:

[The] groups could become even more focussed in their research agendas and in setting up clearer and stronger publication goals (RA2010, 39).

Aiemmatkin lainaukset huomioiden tämän voi tulkita tarkoittavan sitä, että monitieteisyyttä tulisi rajoittaa ja keskittyä tutkimuksessa siihen, että saadaan maksimaalinen määrä julkaisuja kansainvälisiin huippulehtiin. Ensinnäkin tämä suositus on ongelmallinen, koska laitoksen koko tutkimustoiminta on rakennettu monitieteisyyden varaan. Tämä tarkoittaisi siis varsin merkittäviä rakenteellisia muutoksia koko laitoksen toimintaan, eivätkä ne siten rajoittuisi pelkästään strategisiin linjauksiin. Toiseksi tässä nousee käytännössä esiin Smeyersin ja Burbulesin (2008, 10) esittämä – ja jo julkaisukanavia ja -tyyppejä käsitelleessä luvussa esiin noussut – uhka, että tutkimuksen monimuotoisuus on vaarassa kaventua, kun tutkijoita kehoitetaan kirjoittamaan vain

aiheista, jotka mahdollistavat julkaisun alan kansainvälisesti arvostetuimmista lehdistä. Kolmantena ongelmana on se, että tässä arvioinnissa tutkimuksen vaikuttavuus liitetään siihen, kuinka arvostetulla foorumilla tutkimus on julkaistu. Arviointia ei siten uloteta tutkimuksen varsinaiseen sisältöön, vaan pitäydytään ulkoisissa mittareissa. Tämä on osin ymmärrettävää, kun puhutaan vaikuttavuudesta. Tällöin jää kuitenkin arvioimatta tutkimuksen potentiaali eli se, voisiko laitoksen nykyisillä tutkimussuuntauksilla olla tulevaisuudessa mahdollisuus laajempaan akateemiseen vaikuttavuuteen, vaikka ne eivät sitä vielä olisikaan saavuttaneet. Edellisen perusteella raportista saa sellaisen kuvan, että tutkimustoiminnassa kannattaa niin sanotusti maksimoida lyhyen aikavälin voitot ja tehdä sellaista tutkimusta, joka varmimmin pääsee kansainvälisiin huippulehtiin. Samalla sen sijaan pidemmän aikavälin tieteelliselle työlle, johon liittyy uusien näkökulmien ja avausten etsiminen, ei anneta juurikaan arvostusta.

Edellä esitetyn perusteella voidaan katsoa, että raportissa ei suhtauduta nykyiseen monitieteiseen linjaan kovin rohkaisevasti. Arviointipaneelin suhtautumisesta monitieteisyyteen saa kuitenkin varsin ristiriitaisen kuvan, kun laitoksen vahvuudeksi mainitaan seuraava asia:

Great potential for genuine multidisciplinary work (RA2010, 41).

Voidaan mielestäni perustellusti kysyä, että mitä on se aito tai oikea monitieteellinen työ, johon tässä viitataan. Toisaalta raportissa keuhetaan laitoksen monitieteisen tutkimuksen ansioita, mutta kuitenkin päädytään siihen, että sitä pitäisi toteuttaa vain rajallisesti. Useinhan monitieteisyydestä puhuttaessa mainitaan, että monitieteisyyttä korostetaan korkeakoulujen strategioissa ja juhlapuheissa, mutta käytännössä sitä ei kuitenkaan aktiivisesti edistetä (esim. Jaakkola & Lundgren 2011, 44). Saman vaikutelman sai myös arviointiraportista: monitieteisyyttä kannatetaan ajatuksen tasolla, mutta käytännössä siihen suhtaudutaan torjuvasti, koska se ei istu mihinkään valmiiseen tieteenalojen lokeroon. Tässäkin arvioinnissa vaikuttaa vahvasti siltä, että monitieteisyys on viimekädessä alisteista sille ajatukselle, että laitoksen tulee saada mahdollisimman paljon julkaisuja kansainvälisiin huippulehtiin ja saada sitä kautta enemmän olemassa olevilla mittareilla mitattavaa vaikuttavuutta ja mainetta.

6 PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkimuksessa on noussut selkeästi esiin se, että Jyväskylän yliopiston tutkimuksen kokonaisarviointia ei ole suoritettu eri tiedekulttuurien kannalta tasa-arvoisesti siitä huolimatta, että tasa-arvo oli asetettu yhdeksi arvioinnin keskeiseksi periaatteeksi. Tutkimani aineiston pohjalta kokonaisarvioinnissa on suosittu tiettyä tiedekäsitystä ja tieteen tekemisen tapaa, kun arvioinnissa ei ole otettu huomioon asetettujen tavoitteiden ja käytettävien mittareiden lähtökohtaista eriarvoisuutta. Tony Becherin akateemisista heimokulttuureista tämä aineistosta esiin noussut tiedekäsitys on lähimpänä kova-puhdas-alueetta, mikä ilmenee siten, että arvioinnissa korostuvat kansainvälisyys, julkaisukielenä englanti ja julkaisutyypinä lehtiartikkelit. Kova-puhdas-alueelle tyypillisimpiä tieteenaloja ovat perustutkimusta tekevät luonnontieteet. Arvioinnin periaatteita laadittaessa ei nähtävästi ole otettu huomioon sitä, että arvioinnin tasa-arvo ei toteudu silloin, kun kaikkia asianosaisia kohdellaan samalla tavalla. Sen sijaan arvioijan tulisi ottaa huomioon eri alojen erityispiirteet sekä – erityisesti akateemisen tason arvioinnissa – myös riittävällä tavalla tiedostaa se, mitä arvioinnille asetetuista tavoitteista seuraa ja mitä käytettävät arviointitekniikat tosiasiallisesti mittaavat. Jos yliopistossa halutaan tehdä uskottavia tutkimuksen arviointeja, niin sen täytyy ottaa vakavasti tässäkin tutkimuksessa esiin nostettu arviointimenetelmiin kohdistuva kritiikki. Tällöin voidaan myös perustella niitä ratkaisuja, joita arvioinnin tavoitteiden ja kriteereiden asettelussa tehdään. Analysoimassani arvioinnissa näin ei tehty.

Tällä tutkimuksella en kuitenkaan pyri sanomaan, että kyseessä on yliopiston suunniteltu strategia, jolla pyritään tietoisesti joidenkin tieteenalakulttuurien tai -käytänteiden tukahduttamiseen. Sen sijaan arviointikäytännöissä on kyse hallinnallisuudelle ja arviointiyhteiskunnalle ominaisesta asteittaisesta muutoksesta. Esimerkiksi auditoinnit ovat alkuaan viitanneet yritysten ulkopuoliseen tilintarkastukseen, josta auditointikäytännöt ovat levinneet mitä moninaisimmille sosiaalisen toiminnan alueille (mm. Power 1994, 1). Samaan tapaan yksittäiset arvioinnin mittarit voidaan kokea tehokkaiksi yksittäistä tieteenalaa arvioitaessa, jolloin katsotaan, että niitä voidaan hyvin soveltaa myös laajemmassa kontekstissa. Yksinkertaistavat mittarit eivät kuitenkaan ota huomioon tieteenalojen kulttuurisia ja käytännöllisiä eroja, jolloin ne eivät enää toimi samalla tavalla tasapuolisesti, kun niiden toimialuetta laajennetaan. Yksittäiset arviointikäytännöt saattavat

siis tuntua järkeviltä yksittäistä tieteenalaa arvioitaessa, mutta ne eivät sovellukaan enää niin hyvin toisiin aloihin tai konteksteihin käytettäessä.

Nykyiset arvioinneissa käytettävät mittarit suosivat nimenomaan kovia tieteitä, koska ensinnäkin mittarit on ensisijaisesti kehitetty mittaamaan juuri näitä tieteitä, ja tätä kautta ne ovat levinneet laajempaan käyttöön. Toiseksi koville tieteille on helpompaa kehittää universaaleja mittareita, koska niiden tutkimat aiheet ovat suurelta osin universaaleja ja myös paradigma on huomattavan yhtenäinen. Näistä syistä johtuen aloilla on esimerkiksi varsin yhtenäiset julkaisukäytännöt ja julkaisukielenä toimii lähes poikkeuksetta englanti. Siten yksinkertaistavat mittarit voivat soveltua paremmin kyseisten tieteenalojen toiminnan arviointiin. Pehmeissä ja soveltavissa tieteissä toimintakulttuurien kirjo on yleensä huomattavasti moninaisempi, mistä johtuen universaalien vertailujen tekeminen on erittäin hankalaa.

Analysoimani tutkimuksen kokonaisarviointi ei itsessään perustunut pelkästään tällaisille kvantitatiivisille mittareille, vaan arvioinnissa käytettiin hyväksi myös esimerkiksi laitosten itsearviointiraportteja ja arviointipaneelin tekemiä tutkimushenkilökunnan haastatteluita. Tästä huolimatta kvantitatiivisten mittareiden huomattava vaikutus näkyy kuitenkin siinä, miten arvioinnissa esimerkiksi artikkelijulkaisuja – joihin vaikuttavuuskertoimet perustuvat – pidetään muita julkaisumuotoja tavoiteltavampana. Kvantitatiivisten mittareiden käytössä on kyse myös hallinnan tehokkuudesta ja helppoudesta. Smeyers ja Burbules (2011, 9) ovat kuvanneet asiaa siten, että kyse on suoritusperustaisesta toiminnasta, jossa jotain sosiaalisen todellisuuden osa-alueita aletaan hallinnoida sen tuottamien hyödykkeiden pohjalta. Esimerkiksi tieteellistä toiminnan mittarina toimivat julkaistut artikkelit. Tällöin kyseessä on työn määrällisen arvioinnin korostuminen laadullisen kustannuksella sekä teknikoiden ja menettelytapojen korostuminen sisällön sijaan. Tämä kuvaus osuu myös varsin lähelle sitä, miten Foucault ja hänen seuraajansa ovat luonnehtineet hallinnallisuutta hallinnan tapana.

Tutkimuksessa esiin nousi myös se, kuinka kotimaisesta ja suomenkielisestä tieteellisestä julkaisemisesta ei YFI:n arvioinnissa annettu minkäänlaista tunnustusta, vaan kaikki positiivinen palaute liittyi kansainväliseen julkaisemiseen. Vaikka kotimaisuutta ja suomen kielen tärkeyttä varsin usein korostetaan julkisissa puheissa, niin käytännön arvioinnissa näyttää siltä, että kotimainen julkaiseminen asettuu selkeästi toissijaiseen asemaan. Tämä

siitäkin huolimatta, että monilla yhteiskuntatieteiden aloilla kotimaiset julkaisukanavat ovat ensisijaisia.

Tutkimuksessa esiin noussut merkittävä havainto on myös se, kuinka selvästi erilaiset akateemista toimintaa ja tutkimuksen laatua ja vaikuttavuutta mittaamaan luodut välineet, kuten vaikuttavuuskertoimet ja kansainväliset yliopisto-rankingit, vaikuttivat Jyväskylän yliopiston tutkimuksen kokonaisarvioinnissa ja sille asetetuissa tavoitteissa. Smeyers ja Burbules (2011, 11) esimerkiksi kirjoittavat siitä, kuinka arvioinnissa käytettävät inhimillistä toimintaa yksinkertaistavat mittarit kannustavat maksimoimaan toiminnan nimenomaan mitattavan asian suhteen ja siten myös vaikuttavat institutionaaliin arvoihin ja käytäntöihin. Myös oma tutkimukseni tukee varsin konkreettisin esimerkein tätä havaintoa, kun esimerkiksi yliopisto-rankingeissa pärjääminen nähdään yhtenä motiivina koko arvioinnin toteuttamiselle tai kun julkaisemista korkean vaikuttavuuskertoimen lehdissä pidetään tieteellisen laadun merkinä. Tällöin ulkoisesta tieteellisen laadun tai vaikuttavuuden mittarista on tullut itse toimintaa ohjaava sisäinen päämäärä, jolloin koko tieteellisen toiminnan lähtökohdat ovat vääristyneet. Esimerkiksi rankingeissa pärjääminen tulisikin nähdä ainoastaan ylimääräisenä bonuksena, eikä itsessään tavoiteltavana asiana. Analysoimani arviointi siis suosii tietynlaista tiedekulttuuria ja samalla kannustaa maksimoimaan toimintaa arvioinnissa käytettävien mittareiden mukaiseksi. Tästä voi olla seurauksena, että normiksi asetetusta kovien tieteiden mallista tulee lopulta ainoa varteenotettava toimintamalli. Samalla myös tutkimuksen monimuotoisuus on vaarassa kaventua merkittävästi. Tutkimassani kokonaisarvioinnissa muutoksen lisäkannustimena toimi myös se, että yliopisto tarjosi taloudellisia kannustimia arvioinnissa parhaiten pärjänneille laitoksille.

Sen lisäksi, että tutkimuksen arviointi käytännössä muokkaa tiedekulttuureita, niin arviointien myötä yliopistolaitos on omaksunut uuden arviointikulttuurin, jossa itse asiassa lähes kaikkea yliopiston toimintaa mitataan erilaisten arviointien avulla. Arviointitietoa yliopiston toiminnan eri osa-alueista tuotetaan pääosin laadunhallintajärjestelmän puitteissa. Arviointitiedon tuottaminen kuitenkin edellyttää sitä, että mitattavat asiat muutetaan arvioinnille sopivaksi laskettavaksi informaatioksi, jonka jälkeen ne voidaan esittää kirjallisina raporteina, numeroina tai tilastoina. Kuten Miller ja Rose (1989, 147) ovat todenneet, tällainen informaatio ei kuitenkaan ole neutraalia tiedon tallentamista, vaan se on tapa vaikuttaa todellisuuteen ja tehdä siitä hallittavaa. Simola ja Rinne (2006)

nostavat esiin sen, kuinka arviointikulttuurin seurauksena syntyy arvioinnin tavoitteiden kannalta odottamattomia sivuvaikutuksia. Ensinnäkin kustannukset ja byrokratia lisääntyvät, kun tarvitaan entistä enemmän standardeja asettavia, valvovia ja arvioivia henkilöitä. Toisena he mainitsevat järjettömät sivuvaikutukset ja siviiliuhrit, joilla he tarkoittavat sitä, että arvoinnit luovat yliopiston tutkijoille ja henkilöstölle sosiaalisia kustannuksia ja sekundaaritehtäviä. Arvoinnit ovat samalla vaarassa rapauttaa yliopiston akateemiseen perinteeseen juurtuneen epävirallisen arviointi- ja laatu-kulttuurin. Viimeisenä sivuvaikutuksena on luottamuksen rappeutuminen, joka tarkoittaa sitä, että uusi arviointikulttuuri lisää epäluottamusta, ja uhkana on, että yliopistoyhteisö jakautuu kahtia. (Simola & Rinne 2006, 72–75.) Vaikka arvoinnissa nykyään korostetaan itsearvioinnin merkitystä – esimerkiksi Huuskon (2009, 224–225) mukaan se voi olla voimaantumisen väline, jonka avulla myös rakennetaan laitoksen identiteettiä – niin vaatimukset arviointien tekemisestä ja arvioinneille asetettavista kriteereistä nousevat äärimmäisen harvoin laitoksen, tutkijoiden tai henkilökunnan taholta. Sen sijaan ne tulevat lähes aina yliopiston keskushallinnosta tai ulkopuolelta kuten ministeriöstä. Tällainen toimintamalli varsin helposti tuottaa Simolan ja Rinteen mainitsemaa epäluottamusta ja kahtiajakautumista. Arviointeja on kuitenkin pakko toteuttaa ja arviointikulttuuriin on sopeuduttava, jos yliopistoympäristössä haluaa toimia. Tutkimani aineiston luonteen vuoksi en tässä tutkimuksessa voinut pureutua tarkemmin mainittuihin sivuvaikutuksiin, mutta niiden tutkiminen voisi jatkossa olla kiinnostavaa.

Olen tutkimuksessani argumentoinut, että arvoinnissa käytettävät kvantitatiiviset työkalut eivät mittaa tutkimuksen varsinaista laatua, koska ne keskittyvät vain ulkoisiin tekijöihin, kuten siihen, kuinka monta kertaa tutkijan artikkeliin on viitattu. Ne eivät siis kykene arvioimaan tutkimuksen varsinaista sisältöä. Myös tutkimuksen kokonaisarvioinnissa pitäydettiin hyvin pitkälti tällaisten ulkoisten merkkien varassa tutkimuksen laatua ja vaikuttavuutta arvioitaessa, eikä sisältökysymyksiin juuri otettu kantaa.

Mielenkiintoinen kysymys onkin, miksi yliopisto ylipäänsä toteuttaa kyseisiä arviointeja, vaikka sen taholla varmasti jollain tasolla tiedostetaan, ettei niillä kyetä arvioimaan tutkimuksen todellista, sisällöllistä laatua ja vaikuttavuutta. Kyse voi tietysti olla siitä, että tuottamalla tätä arviointitietoa yliopisto pyrkii kohentamaan omaa mainettaan, jota pidetään nykyisessä yliopistomaailmassa erityisen tärkeänä pääomana. Hankkimalla ulkopuolisten arvioitsijoiden tuottamaa tietoa yliopisto voi myös vakuuttaa omat rahoittajansa – käytännössä valtion – siitä, että yliopistossa tehtävä tutkimus on erityisen

vaikuttavaa ja laadukasta. Voidaan myös ajatella, että yliopisto on omalta osaltaan pakotettu toimimaan näin. Sen lisäksi, että arviointivelvollisuus on määritelty laissa, niin yliopiston täytyy jatkuvasti pönkittää mainettaan ja vakuuttaa ulkopuoliset siitä, että se tekee merkityksellistä tutkimusta. Tämä herättää puolestaan lisäkysymyksiä koko NPM-ajattelun ohjaaman managerialismiin, tehostamiseen ja kilpailuun nojaavan järjestelmän mielekkyydestä. Paradoksaalisesti näyttääkin siltä, että tehostaminen ja tulosvastuu itse asiassa lisäävät kontrollia ja byrokratiaa eivätkä suinkaan vähennä sitä.

Myös uutta yliopistolakia markkinoitiin yliopistoille sillä, että se tekee yliopistoista taloudellisesti autonomisia yksiköjä, jolloin ne voivat hyvin pitkälti itse päättää omasta rahankäytöstään. Kuitenkin esimerkiksi Jyväskylän yliopiston uusi sisäisen rahanjaon malli noudattelee hyvin tarkasti opetus- ja kulttuuriministeriön laatimaa valtakunnallista rahoitusmallia (Rahoitusmalli 2012). Käytännössä yliopisto ei juuri käytä sitä taloudellista itsemääräämisoikeutta, joka sille on annettu. Syyksi voidaan nähdä se, että tulosohjausjärjestelmässä yliopisto on sidottu kilpailemaan rahoituksestaan ja tuottamaan tietynlaista arviointitietoa kilpailun tueksi, jolloin sille ei käytännössä jää mahdollisuuksia toimia toisin. Nykyisen kilpailumallin kyseenalaistaminen on äärimmäisen hankalaa, koska kilpailua pidetään myös julkisessa hallinnossa lähtökohtaisesti hyvänä ja kannatettavana asiana, jonka katsotaan tehostavan kaikkien asianosaisten toimintaa ja joka tulee lopulta kaikille halvemmaksi. Kyseenalaistaminen on vaikeaa myös, koska päätöksenteko perustuu hallinnallisuudelle ominaisten rationaalisten arviointien, laskelmien ja selvitysten varaan. On totta, että tiedemaailmassa on aina jonkin verran kilpailua, mutta se, että kilpailu ja tehokkuus ulotetaan sen jokaiselle osa-alueelle ja nähdään toiminnan lähtökohtana, on ajattelumalli, joka tulisi kyseenalaistaa entistä huomattavasti näkyvämmiin. Nykyisessä tilanteessa yliopisto joutuu haaskaamaan huomattavan määrän henkilöresursseja ja taloudellista pääomaa sellaisen arviointitiedon tuottamiseen, jolla on hyvin vähän tekemistä tutkimuksen varsinaisten sisältöjen kanssa. Nämä resurssit ovat myös pois yliopiston pääasiallisista tehtävistä eli tutkimuksesta ja opetuksesta.

LÄHTEET

- ARWU. 2012. About ARWU (Academic Ranking of World Universities). Viitattu 11.4.2012. <http://www.arwu.org/aboutARWU.jsp>.
- Ahonen, Pertti. 1998. Jotta arviointi olisi jotain, se ei voi olla kaikkea. *Hallinnon tutkimus* 17 (4), 257–261.
- Ahonen, Sirkka. 2001. Kuka tarvitsee yhteistä koulua. 1990-luvun koulutuspoliittisen käänteeseen tarkastelua. Teoksessa Jauhiainen, Arto, Rinne, Risto & Tähtinen, Juhani (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 155–184.
- Ala-Vähälä, Timo. 2011. Mitä auditointi tekee? Tutkimus korkeakoulujen laadunvarmistusjärjestelmien auditointien vaikutuksista. *Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja* 8.
- Alhanen, Kai. 2007. *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Allardt, Erik. 1990. Tieteen ja korkeakoululaitoksen kehitys keskeiseksi yhteiskunnalliseksi laitokseksi. Teoksessa Riihinen, Olavi (toim.) *Suomi 2017*. Jyväskylä: Gummerus, 615–634.
- Atjonen, Päivi. 2007. *Hyvä, paha arviointi*. Helsinki: Tammi.
- Baty, Phil. 2011. Change for the better. Viitattu 16.4.2012. <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2011-2012/analysis-rankings-methodology.html>.
- Becher, Tony. 1987. *The Disciplinary Shaping of the Profession*. Teoksessa Clark, Burton R. (toim.) *The Academic Profession*. Berkeley: University of California Press.
- Becher, Tony. 1989. *Academic Tribes and Territories. Intellectual enquiry and the cultures of disciplines*. Buckingham: SRHE and Open University Press imprint.
- Biglan, Anthony. 1973. The Characteristics of Subject Matter in Different Academic Areas. *Journal of Applied Psychology* 57, 195–203.

- Collini, Stefan. 1998. Esipuhe. Teoksessa Snow, C. P. *Kaksi Kulttuuria*. Helsinki: Terra Cognita, 7–91.
- Dean, Mitchell. 1999. *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Deleuze, Gilles. 1988. *Foucault*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Erkkilä, Tero & Kauppi, Niilo. 2010. Alternatives to existing rankings. Teoksessa *World Social Science Report. Knowledge Divides*. Paris: UNESCO, 239–241.
- Foucault, Michel. 1998. *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, Michel. 2000. *Power. Essential Works of Foucault 1954–1984. Volume 3*. Toim. Faubion, James D. London: Penguin Books.
- Foucault, Michel. 2007. *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977–1978*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gordon, Colin. 1991. *Governmental Rationality: An Introduction*. Teoksessa Burchell, Graham; Gordon, Colin & Miller, Peter (toim.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality with two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*. London: Harvester Wheatsheaf, 1–51.
- Haapamäki, Jukka, Kumpulainen, Janne, Piironen, Kaisu-Maria & Halonen, Tomi. 2011. *Korkeakoulut 2011 – yliopistot ja ammattikorkeakoulut*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 10. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Hakala, Johanna, Kaukonen, Erkki, Nieminen, Mika & Ylijoki, Oili-Helena. 2003. *Yliopisto. Tieteen kehdestä projektimyllyksi?* Helsinki: Gaudeamus.
- Heinonen, Sari. 2001. Arvioinnin teoreettisia lähtökohtia. Teoksessa Jakku-Sihvonen, Ritva & Heinonen, Sari. *Johdatus koulutuksen uudistuvaan arviointikulttuuriin*. Helsinki: Opetushallitus, 21–47.
- Helén, Ilpo. 2010. Hyvinvointi, vapaus ja elämänpolitiikka: Foucault'lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) *Hallintavalta: Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 27–48.
- Helsingin yliopisto. 2012. *Tutkimuksen ja tohtorikoulutuksen arviointi 2010–2012*. Viitattu 28.3.2012. <http://www.helsinki.fi/arviointi2010-2012/>.

- Holmes, Richard. 2010. The THE-QS World University Rankings, 2004 – 2009. Viitattu 18.4.2012. <http://www.universities06.com/theqsranking.pdf>.
- Horelli, Liisa. 2006. Vaikuttavuusarviointi mantrana ja kamppailulajina. Arvioinnin teemanumero. Suomen arviointiyhdistys, 61–65.
- von Humboldt, Wilhelm. 1990. Berliinin ylempien tieteellisten laitosten sisäisestä ja ulkoisesta organisaatiosta. Teoksessa Kantasalmi, Kari (toim.) Yliopiston ajatusta etsimässä. Helsinki: Gaudeamus, 56–66.
- Huusko, Mira. 2006. Sivistysyliopiston mahdollisuus. Teoksessa Korkeakoulutus teoriassa. Näkökulmia ja keskustelua. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 115–134.
- Huusko, Mira. 2009. Itsearviointi suomalaisissa yliopistoissa: arvoja, kehittämistä ja imagon rakentamista. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Jaakkola, Minttu & Lundgren, Kati. 2011. Poikkitieteellisellä koulutuksella kestävä kehityksen superosaajiksi. *Peda-forum* 18 (2), 42–44.
- Julkaisufoorumi. 2012. Julkaisufoorumi-hankkeen esittely. Viitattu 25.5.2012. <http://www.tsv.fi/julkaisufoorumi/jfhanke.html>.
- Julkunen, Raija. 2004. Hullua rakkautta ja sopimustohtoreita. Jyväskylä: Minerva Kustannus.
- Jyväskylän yliopisto. 15.6.2011. Jyväskylän yliopiston kansainvälistymisen tila. Jyväskylän yliopiston hallituksen pöytäkirjan liite. Viitattu 3.8.2012. https://www.jyu.fi/hallinto/hallitus/poytakirjat/intra/2011/hallitus05_15062011/kansainvalistyminen/view.
- Jyväskylän yliopisto. 2012. Tutkimuksen kokonaisarviointi 2010–2011. Viitattu 28.2.2012. <https://www.jyu.fi/hallintokeskus/tutkimuspalvelut/tutkimuksenkokonaisarviointi/kokonaisarviointi/>.
- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka. 2010. Johdanto. Hallinnan analytiikan suuntaviivoja. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Kantola, Anu. 2002. Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Loki-Kirjat.

- Kekäle, Jouni & Lehikoinen, Markku. 2000. Laatu ja laadunarviointi eri tieteenaloilla. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kiikeri, Mika & Ylikoski, Petri. 2004. Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.
- Kivinen, Osmo & Hedman, Juha. 2008. World-wide university rankings: A Scandinavian approach. *Scientometrics* 74, 391–408.
- Kivinen, Osmo, Rinne, Risto & Ketonen, Kimmo. 1993. Yliopiston huomen. Korkeakoulupolitiikan historiallinen suunta Suomessa. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kivirauma, Joel. 2001. Kansainvälistymisen pakot: kohti eriarvoistavaa koulutuspolitiikkaa. Teoksessa Jauhiainen, Arto, Rinne, Risto & Tähtinen, Juhani (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 73–90.
- Klinge, Matti. 1989a. Keisarillinen yliopisto. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John. *Helsingin yliopisto 1640–1990. Toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917*. Helsinki: Otava, 9–139.
- Klinge, Matti. 1989b. Yliopisto ja virkamieskorkeakoulu. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John. *Helsingin yliopisto 1640–1990. Toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917*. Helsinki: Otava, 333–417.
- Kolb, David A. 1985. *Learning Styles and Disciplinary Differences*. Teoksessa Chickering, Arthur W. (toim.) *The Modern American College*. San Fransico: Jossey-Bass Publishers.
- Korkeakoulujen arviointineuvosto. 2010. *Korkeakoulujen laatujärjestelmien laatukäsikirja vuosiksi 2011–2017*. Helsinki: Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 16.
- Korppi-Tommola, Sirkka-Liisa. 14.3.2012. Henkilökohtainen tiedonanto sähköpostitse.
- Koski, Leena. 2002. Yliopiston sisäinen toimintalogiikka 1900-luvun lopun muutoksissa. Teoksessa Ahola, Sakari & Välimaa, Jussi (toim.) *Heimoja, hengenviljelyä ja hallintoa. Korkeakoulututkimuksen vuosikirja 2002*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- KOTA-tietokanta. 2012. KOTA online. Viitattu 13.4.2012. <https://kotaplus.csc.fi/online/Etusivu.do>.

- Kovala, Urpo & Peltonen, Eeva. 2004. Monimuotoinen monitieteisyys. *Kulttuurintutkimus* 21 (4), 1–3.
- Kuhn, Thomas S. 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Second Edition, Enlarged. Chicago: The University of Chicago Press.
- Laatua ja liikettä. 2010. Jyväskylän yliopisto 2017. Viitattu 27.6.2012. https://www.jyu.fi/hallinto/strategia/strategiat/intra/JYstrategia_laatua-ja-liiketta.pdf.
Luettavissa vain Jyväskylän yliopiston verkosta tai yliopiston tunnuksilla.
- Leeuw, Frans L. 2002. Evaluation in Europe 2000. Challenges to a Growth Industry. *Evaluation* 8 (1), 5–12. Viitattu 19.7.2012. <http://evi.sagepub.com/content/8/1/5.full.pdf>.
- Linna, Markku. 1986. Valtioneuvoston päätös korkeakoululaitoksen kehittämiseksi. *Korkeakoulutieto* 6. Opetusministeriö, 8–10.
- Lytard, Jean-Francois. 1985. *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino.
- Marginson, Simon. 2007. *Global University Rankings*. Teoksessa Marginson, Simon (toim.) *Prospects of Higher Education. Globalization, Market Competition, Public Goods and the Future of the University*. Rotterdam: Sense Publishers, 79–100.
- Masterman, Margaret. 1970. The Nature of Paradigm. Teoksessa Lakatos, Imre & Musgrave, Alan (toim.) *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Meklin, Pentti & Näsi, Salme. 1994. Budjettiohjauksen uudistus ja laskentatoimen muuttuva rooli julkisessa hallinnossa. *Hallinnon tutkimus* 13 (4), 231–243.
- Merton, Robert K. 1968. The Matthew Effect in Science. The Reward and communication systems of science are considered. *Science* 159, 56–65.
- Miller, Peter & Rose, Nicolas. 1989. Poliittiset rationalisaatiot ja hallintatekniikat. *Politiikka* 31, 145–158.
- Mäenpää, Olli. 2009. *Yliopistolaki*. Helsinki: WSOYpro.
- O’Farrell, Clare. 2005. *Michel Foucault*. London: Sage.
- OPM. 2011. *Laadukas, kansainvälinen, profiloitunut ja vaikuttava yliopisto – ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi vuodesta 2013 alkaen*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 26. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

- Palonen, Kari. 2003. *Quentin Skinner. History, Politics, Rhetoric*. Cambridge: Polity Press.
- Pihlström, Sami. 1996. Tieteenfilosofian jättiläiset vastakkain. *Niin & Näin* 3 (3), 12–19.
- Pirttilä, Ilkka. 1997. Yliopistolaivan kapteenit. Akateemisten johtajien toimintahorisontit Joensuun yliopistossa. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Pollitt, Christopher & Summa, Hilikka. 1996. Performance Audit and Evaluation: Similar Tools, Different Relationships? *New Direction for Evaluation* 71 (Autumn), 29–50.
- Power, Michael. 1994. *The Audit Explosion*. London: Demos.
- Power, Michael. 1999. *The Audit Society: Rituals of Verification*. Oxford: Oxford University Press.
- Puuska, Hanna-Mari & Miettinen, Marita. 2008. Julkaisukäytännöt eri tieteenaloilla. Opetusministeriön julkaisuja 2008: 33. Helsinki: Opetusministeriö.
- Rahoitusmalli. 2012. Jyväskylän yliopiston sisäisen rahanjaon periaatteet vuosiksi 2013–2020. Viitattu 28.6.2012. https://www.jyu.fi/hallinto/strategia/rahoitusmalli/rahoitusmalli_05062012.
- Raivola, Reijo. 2000. *Tehoa vai laatua koulutukseen?* Helsinki: WSOY.
- Rajavaara, Marketta. 2006. Vaikuttavuuden tietokulttuurit. *Arvioinnin teemanumero. Suomen arviointiyhdistys*, 81–91.
- Rose, Nicolas. 1999. *Powers of Freedom: Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saari, Seppo. 2006. Mistä korkeakoulujen laatukäsite ja laatu määrittyy? *Hallinnon tutkimus* 25 (2), 54–62.
- Senellart, Michel. 2007. *Course Context*. Teoksessa Foucault, Michel. *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977- 1978*. New York: Palgrave Macmillan.
- Shanghai Ranking. 2011a. University of Jyväskylä. Viitattu 11.4.2012. <http://www.shanghairanking.com/Institution.jsp?param=University%20of%20Jyväskylä>
- Shanghai Ranking. 2011b. Ranking methodology. Viitattu 12.4.2012. <http://www.shanghairanking.com/ARWU-Methodology-2011.html>.

- Shanghai Ranking. 2011c. University of Helsinki. Viitattu 16.4.2012. <http://www.shanghairanking.com/Institution.jsp?param=University%20of%20Helsinki>.
- Simola, Hannu & Rinne, Risto. 2006. Koulutuksen laadunarvioinnin yhteiskunnallisten vaikutusten tutkimisesta. Arvioinnin teemanumero. Suomen arviointiyhdistys, 66–80.
- Sironen, Esa. 1987. Humanistisesta ja tieteellisestä yliopistosta. Teoksessa Aistimellisuus, sivistys ja massakulttuuri. Fragmentteja eräästä projektista 1977–1987. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Filosofian laitos.
- Smyers, Paul & Burbules, Nicholas C. 2011. How to Improve your Impact Factor: Questioning the Quantification of Academic Quality. *Journal of Philosophy of Education* 45 (1), 1–17.
- Snow, C. P. 1998. Kaksi kulttuuria. Helsinki: Terra Cognita.
- Summa, Hilikka. 1995. Tulosohjaus hallinnan rationaliteettina ja tekniikoina. Arvioita tulosohjauksen valtionhallintoon jättämistä jäljistä. *Hallinnon tutkimus* 14 (2), 143–151.
- Summa, Hilikka & Virtanen, Turo. 1998. Tulosjohtaminen yliopistojen ainelaitoksilla. Yleisen johtamismallin soveltuvuus akateemisen vapauden kontekstiin. Teoksessa Mälkiä, Matti & Vakkuri, Jarmo (toim.) *Strateginen johtaminen yliopistoissa. Ajattelutavat, mahdollisuudet ja haasteet*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Thomson Reuters. 2011. Thomson Reuters Launches Book Citation Index for Web of Knowledge. Viitattu 23.5.2012. http://thomsonreuters.com/content/press_room/science/book-citation-index-launches.
- Tieteellisten seurojen julkaisukannanotto. 2012. Monipuolisen- ja muotoisen tieteellisen julkaisutoiminnan puolesta. Viitattu 26.5.2012. <http://www.vty.fi/kcfinder/upload/files/tieteellisten%20seurojen%20julkaisukannanotto%2C%20lopullinen.pdf>.
- Tirronen, Jarkko. 2005. Modernin yliopistokoulutuksen lähtökohdat ja sivistyskäsitys. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Toulmin, Stephen. 1990. *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Treuthardt, Leena. 2004. Tulosohjauksen yhteiskunnallisuus Jyväskylän yliopistossa. Tarkastelunäkökulmina muoti ja seurustelu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Trow, Martin. 1972. The Expansion and Transformation of Higher Education. *International Review of Education* 18, 61–84.
- Usher, Alex & Savino, Massimo. 2006. *World of Difference: A Global Survey of University League Tables*. Toronto: Educational Policy Institute. Viitattu 26.4.2012. <http://www.educationalpolicy.org/pdf/World-of-Difference-200602162.pdf>.
- Uusikylä, Petri. 1999. Poliitiikan ja hallinnon arviointi. Teoksessa Eräsaari, Risto, Lindqvist, Tuija, Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (toim.) *Arviointi ja asiantuntijuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vedung, Evert. 2003. Arviointiaalto ja sen liikkeelle panevat voimat. *Stakes, FinSoc Työpapereita* 2/2003.
- Vedung, Evert. 2004. Arviointiaallon muodot ja suunnat. *Yhteiskuntapolitiikka* 69, 242–250.
- Virtanen, Petri. 2007. *Arviointi. Arviointitiedon luonne, tuottaminen ja hyödyntäminen*. Helsinki: Edita.
- VTY. 2011. Valtiotieteellisen yhdistyksen kommentti julkaisufoorumihankkeeseen. Viitattu 26.5.2012. <https://www.facebook.com/notes/valtiotieteellinen-yhdistys/valtiotieteellisen-yhdistyksen-kommentti-julkaisufoorumihankkeeseen-tieteelliste/289740277710820>.
- Välimaa, Jussi. 1995. *Higher Education Cultural Approach*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Välimaa, Jussi. 2004. Finnish Country report: when is it accreditation? Teoksessa Schwarz, Stefanie & Westerheijden, Don F. (toim.) *Accreditation in the Framework of Evaluation Activities: Comparative Study in the European Higher Education Area*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Välimaa, Jussi. 2011. Uusi yliopistolaki ja kansallisen yliopistolaitoksen yhtiöittäminen. Teoksessa Lasonen, Johanna & Ursin, Jani (toim.) *Koulutus yhteiskunnan muutoksissa: jatkuvuuksia ja katkoksia*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 43–93.
- Välimaa, Jussi & Hoffman David. 2008. Knowledge society discourse and higher education. *Higher Education* 56, 265–285.

Walters, William & Haahr, Jens Henrik. 2005. *Governing Europe. Discourse, Governmentality and European Integration*. London: Routledge.

YFI. 2010. *Self Assessment of the Unit. Social Sciences and Philosophy*. University of Jyväskylä – Research Assessment 2010. Raportti saatu sähköisessä muodossa yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitokselta 28.5.2012.

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. 2012. Tervetuloa yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitokselle! Viitattu 23.3.2012. <https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi>.

Ylijoki, Oili-Helena. 1998. *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisatio*. Tampere: Vastapaino.

Yrjönsuuri, Mikko. 2012. Tietoa bibliometrisestä aineistosta. Henkilökohtainen sähköposti 28.5.2012.

Zetterberg, Seppo. 2007. *Viron Historia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Tutkimusaineisto

RA2010. 2011. *Evaluation of Research Activities 2005–2009. Research Evaluation Report*. University of Jyväskylä – Research Assessment 2010. Viitattu 25.7.2012. <https://www.jyu.fi/hallinto/neuvostot/tiedeneuvosto/arviointi/RA2010report>.